

VIGILIA

46. évf. 4. szám

1981. április hó

Olasz Ferenc felvétele

A PASSIÓ ÉS A ZSOLTÁROK

Vasadi Péter, Jelenits István, Szedő László, Belon Gellért, Sulyok Elemér,

Rózsa Huba, Madas Edit és Knapp Éva írásai

Pierre Emmanuel, Báthori Csaba és Galambosi László versei

Deák Károly novellája

Távolsági beszélgetés Rezek Románnal — Rezek Román:

Teilhard—Claudel—Mauriac — László Gyula: Medgyessy stációi

Révész György—Hegyi Béla: A párdúc és a gödölye (filmforgatókönyv)

Précis: français, deutsch, English

MŰMELLÉKLET

REZEK ROMÁN	Teilhard—Claudel—Mauriac — — — — — 217
HEGYI BELA	Távolsági beszélgetések; Rezek Román OSB (Sao Paulo) 223
VASADI PÉTER	A zsoltárok ajánlása — — — — — 231
JELENITS ISTVÁN	A zsoltárok: imádságaink — — — — — 236
R. J.	Az Ecclesia Kiadó könyvei — — — — — 239
PIERRE EMMANUEL	Péter a tengeren, A vakonszületett, A világ világossága, A húsvéti éjszaka (versek Németh István és Reisinger János fordításában) — — — — — 240
SZEDŐ LÁSZLÓ	Ember vagy Messiás? — — — — — 241
SULYOK ELEMÉR	A 22. zsoltár helye Márk szenvedéstörténetében — — 243
BÁTHORI CSABA	Emlékharang (vers) — — — — — 250
RÓZSA HUBA	Jézus halála Máté evangéliumában — — — — — 251
GALAMBOSI LÁSZLÓ	Fejek fölé tartotta a Holdat, Mária, Vőfélydal (versek) 255
LÁSZLÓ GYULA	Medgyessy stációi — — — — — 256
BELON GELLERT	Istenünk mosolya — — — — — 258
KNAPP ÉVA	A Czech-kódex zsoltárfordításai — — — — — 262
MADAS EDIT	A középkor zsoltára — — — — — 265
DEAK KAROLY	Jóel halála (ballada) — — — — — 267
KEPEK	A 223. oldalon Rezek Román arcképe, a 230. oldalon Borsos Miklós grafikája, a műmellékleten Medgyessy Ferenc domborművei (Móser Zoltán felvételei)

NAPLÓ

- L. L.: 1981 — a rokkantak éve — 275;
IRODALOM Rónay László: Verseskönyvek — 277;
ZENE R. L.: Hanglemezek — 297; R. L.: Mozart Varázsfuvolájának felújítása — 280;
KÉPZÖMŰVÉSZET Vasadi Péter: Egy tűz-zománckép alá — 281; Andrási Gábor: Marc Chagall és Ámos Imre — 282;
FILM Karcsai Kulcsár István: Sorsok, emberek, kapcsolatok — 285;
 Idegen nyelvű *tartalomjegyzék* — 287;
Tájékozódás lapunk hátsó belső borítóján.

Főszerkesztő: HEGYI BELA

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigília kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigília csekszámla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigília című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20,— Ft. Előfizetés: negyedévre: 60,— Ft, félévre: 120,— Ft, egy évre: 240,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042—6024.

TEILHARD—CLAUDEL—MAURIAC

1.

Claudel és Teilhard

Egyik utazási levelében ezt írta Teilhard 1931-ben: „Jó hosszú órát töltöttem együtt Claudellel. A nagy költő közvetlen volt és kedves...” Teilhard soha és senkiről sem mondott kellemetlen dolgot. Claudelre vonatkozó följegyzése tehát sokkal inkább tekinthető udvariassági formának, semmint őszinte baráti óra emlékének. 1931-es találkozásuknak nem is volt folytatása. Ez pedig elképzelhetetlen Teilhard (a nagy levélíró!) részéről, ha valóban rokon szellemet érzett volna meg Claudelben (— és persze, viszont). Claude Rivière tanúskodhat róla, hogy 1942-ben Sanghajban Teilhard többször említette Claudel nevét, „de minden különösebb szimpátia nélkül”.

A Claudel-specialista *Jacques Madaule* írja az egyetlenegy Claudel—Teilhard-találkozóról: „Claudel és Teilhard olyanok, mint volt Pascal és Descartes: találkozásuk csak elégedetlenséget szült egymás iránt...” Ebből az adatból legalábbis az bizonyos, hogy Claudel és Teilhard semmiképpen sem „szimpatizáltak”.

Pedig... pedig meg kellett volna érteniök egymást! Számos tény követelné így, — ami viszont még egyáltalán nem jelenti az egymást megértés lélektani valóságát. Mindketten katolikusok voltak. Teilhard a tudomány és a vallás között épített grandiózus szintézist; Claudel hatalmas és dzsungelszerű költői munkássága a művészet Jákob-létrájával akarta összekötni az eget és a földet. Claudel sokszor használta a „nagy fa” szimbólumát, amit Teilhard — Claudeltől teljesen függetlenül és más vonatkozásban — így rajzolt meg: „Mint hatalmas fának, akként az Egyháznak szüksége van arra, hogy szívósan a földbe horgonyozza gyökereit, leveleinek pedig derűsen kell kitárulniok a nagy Nap felé. Szintetikus életritmusban így foglalja mindig magában az élet lüktetésének számtalan skáláját... S a nagy fa Napban fürdő ágai a legszerényebb hajszálgyökér felszívta nedveket is átfinomítják.”

Claudel életműve — és Teilhard-é is: monumentális. Claudel költészete és színpadi alkotásai együtt: óriási méretű barokk katedrálishoz hasonlíthatók. Teilhard világképe: kozmikus méretű piramis. „Látnok” volt mind a kettő. Közismert dolog, hogy a tudományában hidegen pontos Teilhard milyen lírai volt, ha nem a szaktudomány területén járt. S mindketten az egész földgolyót, vagy éppen az egész kozmoszt fogták át látnoki erővel... Világtávlatú szellemek voltak; szinte állandóan a nagy vasútvonalak vagy hajójáratok állomáspontjaihoz kötődött életük. (E nagy világjárók mellett mily provinciálisnak tűnik *Charles Péguy*, aki csak szülőhelyét ismerte, a búzatermő Beauce-vidéket, s kétszer indult Párizsból útra; egyszer Chartres-ba, hogy a Szűzanya lába elé tegye beteg gyermekét, — s másodszor a világháborúba, 1914-ben, ahonnan nem is jött vissza soha többé.)

Teilhard életműve — és Claudel-é is — hatalmas IGEN a világmindenségre. Ez az életigenlés mindkettőjükben az élet iránti nagy-nagy bizalomból fakad. Optimizmusuk végeredményben a Kegyelem erejére támaszkodik. És egységet teremtető ez a világkép mindkettőjükben. Ezt a nagy valóságot Claudel Kolumbusz Kristóffal vagy Rodrigue-gal szimbolizálja, akiknek az a hivatásuk, hogy fogják egybe a földet és ajánlják fel Istennek. Teilhard kozmikus egysége tudományos tényekből indul ki és csak kivetítésekkel (extrapolációkkal) nyúlik a majd mindent egyesítő végső (és már most is létező, hiszen már most is vonzó) Ómega felé. Claudel is, Teilhard is ugyanabban a misztikus bűvöletben él: a Teremtő ereje dolgozik a világban... De ennek a teremtető „Nagy Jelenlétnek” a módját másképpen látják.

Száz évvel ezelőtt, 1881. május 1-én született **Pierre Teilhard de Chardin** francia jezsuita szerzetes, századunk kiemelkedő gondolkodója.

Csakhog az ilyen adatszerű egyezések mellett még több a kettőjük közti különbség: közös pontra szinte visszavezethetetlen különbözőség. Az említett futólagos találkozon kívül (meg egy — Kínában történt — ismerkedésen kívül) nem ismerték egymást. Teilhard — a zene és néhány irodalmi mű szeretetét nem számítva — nem volt művész (abban az értelemben, hogy gyakorolt volna valamely határozott művészi formát, avagy szenvedélyes olvasója lett volna műalkotásoknak). Claudel nem ismerte Teilhard írásait, még azokat sem, amelyek — sokszorosított formában, szinte „suba alatt” — közkezen forogtak Teilhard barátai és tisztelői között (hiszen nem kapott engedélyt könyvei és nem szaktudományos tanulmányai kinyomtatására). — Claudel is, Teilhard is 1955-ben halt meg. S Teilhard művei csak a halála után jelenhettek meg.

Kettejük között az ellentétek alapja egyszerűen temperamentum kérdése. Claudel: Pikardia szülőtte, robusztus, vérbő, nagy kerek fejű, „földszagú”, nyakas, támadó, konok az ellenfelel szemben — kolerikus. Még művészetében is olyan, mint a földre hullott meteorkő — nagy kötömb a XX. század irodalmában. S ennek a kötömbnek „lábai” szilárdan gyökeret vertek a valóság talajában. Claudel szerette a megtiszteltetések, az ünnepléseket, a díszszalagokat, a pénzt is. Claudel az a nyárspolgár volt az életben, akiről *Bernanos* (állítólag) ezt mondotta: „Claudel Pál úr, közhivatalnok és plébániai dísztag, fejebúbjától a tyúkszeméig gombokkal van kirakva...” Azt is mesélték róla a rossz nyelvek, hogy a Pétain részére írt ódáját — csekélyke változtatással — De Gaulle-nak ajánlotta.

Jómagam sosem felejttem el Claudel szenvedő, ideges és nyakát tekergető képét, amikor egy nagygyűlésen ott kellett ülnie a sok közhelyet szavaló szónok között. Csak akkor derült fel az arca, csak akkor meredt előre ragyogó figyelemmel a tekintete, amikor Gilson, a tomizmus kiváló modern közvetítője emelkedett szólásra. Melyik volt az igazi Claudel? Bizonyára mindkettő egyszerre, — illetve egymás után. S ebben az egymásutánban — ha már a Teilhard-vonatkozásra alkalmazzuk a jelenetet — sosem adatott meg Claudelnek, hogy ugyanabban a ritmusban rezdüljenek életerejének összetevői, mint amilyen feszültségben Teilhard élt.

S most nézzük Teilhard-t. Nincs olyan ember, aki ne úgy ismerte volna őt, mint a finomság, a megértés, a nyíltság megtestesítőjét. Izg-vérig ember, aki minden embert szeretni akar. Magas termet, fölfelé húzott vékonyság. Minden anyagit átszentelni szándékozik. Független a pénztől. Irtózik a kitüntetésektől, pedig katonai és tudományos érdemeiért legtöbbször nem utasíthatja vissza. Szívesen hagyja, hogy tudományos eredményeit mások számlájára írják. (Tanulmányai közül néhányat mások adtak ki a saját nevükkel...) Teilhard mindenkiben keresi azt a „szubsztancia-részecskét”, azt a finom bensőséget, azt az egyetlen fontos értéket, ami majd megmarad az előtte álló egyénből akkor is, ha szétporlad a teste.

De a leglényegesebb különbség kettőjük között: a katolicizmus értelmezése. (S ennek észrevételét ajánlom azok figyelmébe is, akik vagy a claudeli, vagy inkább a teilhard-i katolikus világképhez érzik közelebb magukat, mert az egyetlen keresztény hittartalmat többféleképpen lehet átélni és a gyakorlatban megvalósítani. Vagyis: lassabban egy kicsit — azzal az elátkozással, hogy Teilhard „szövege mögött” még nem érzik meg az Egyetlen Szükségést, akiért ő minden szavát mondta!)

Claudel lelkében a jó mag befogadásához szükséges talajt Rimbaud *Illuminations*-ja készítette elő. Nővérenek idegösszeomlása még csak mélyítette azt a barázdát, ahol a mag gyökeret verhet. Aztán úgy zuhant rá a Kegyelem, mint mindent elragadó nagy madár, ott, 1886 karácsonyának vespérásán, a Notre-Dame egyik oszlopa mögött. Claudel „megadta magát”, életre szólóan; és vitát, ellenvetést nem tűrt, amikor hitéről volt szó. Claudel hite, világképe egyszer s mindenkorra megszilárdult (elnézést a szóért: „fix lett”, statikus, mozdulatlan, világban megállapodott). Számára a Teremtés csak egyetlen tett volt. Nem a Szent Pál-i „még most is vajdúdik és nyög minden teremtmény” látomása ez, hanem az egyszer s mindenkorra megtörtént, egyveretű, mozdulatlan, fejlődési perspektíva nélküli világkép. A mozgásában tovább érlelődő teilhard-i világ nem férhetett Claudel fejébe. A keresztény hittételeket csak elfogadni kell — mondja Claudel —, de nem „megérteni próbálni”. Még a keresztény hagyomány, vagy a megszokott életforma is: változhatatlanok. Mintha nem ismerne különbséget a „christianisme”

(a Jézustól kapott változhatatlan hittartalom) és a „chrétienté” (a hittartalom itt és most történő gyakorlati átélése és megvalósítása) között sem. A nő szerepe a férfi életében: inkább akadály, mint végtelenbe lendítő erő, melyet hálás szívvel kell megköszönnünk Istennek. A claudeli nagyszerű „szublimálások”-ban sokkal inkább az elszakadás fájdalma sajog, semmint a fölemelő boldogság a továbbrepülés isteni tisztaságában... Optimista külső alatt Claudel lelke pesszimizmust rejt.

Teilhard realizmusára vonatkozóan most csak egy részletet idézek: „Istenem, mivé lenne szellemünk, ha nem táplálná földi dolgok kenyeke, ha nem részegitené teremtett szépségek bora, ha nem edzenék erőssé emberi küzdelmek? Teremtényeid mily nyomorúságos energiákat, milyen vértelen szíveket hoznának Eléd, ha sikerülne időnek előtte elszakadniok azoktól a gondviselésszerű emléktől, amelyekre Te raktad rá őket? Magyarázd meg nekünk, Urunk, miként nézhetünk szembe a Szfinxszel — anélkül, hogy engednénk magunkat elcsábítani. Emberi tanok ravasz finomsága helyett csupán a Te megváltói Anyagba-lépésed egyszerű, határozott valóságával értesd meg velünk azt a titkot, amely ott rejlik a Halál tényében is. Fájdalmas megtestesülésed ereje által tárd föl nekünk az Anyag lelki hatalmát, aztán taníts meg minket, hogy szívós erővel miként foghatjuk le őt — számodra.”

Claudel a szimbolizmus és Mallarmé kapuján át lépett az irodalomba. Számára a valóság: csak jelképe egy igazibb valóságnak; rejtett jele csak, látszata. Teilhard szemében ugyanaz az anyagi valóság is végtelenül gazdag lehetőség, és a látszatok csak az egész élet „szentségének” nélkülözhetetlen anyagát alkotják. Teilhard nem az „isteninek kifejezését” látja az anyagban, hanem az istenivé tehetőt, vagyis a megszentelhetőt, „átisteníthetőt”. Claudel szemlél, regisztrál, „elkönyvel”. Teilhard számára az anyag nem „szemlélésre” rendeltetett, hanem átalakításra; az ember szerepe a teremtés tovább folyó munkájában: meglátni a nagy „özellés irányát” (az egyre lelkibbé válás útját) és közreműködni Jézussal ebben az isteni munkálkodásban.

A hiper-dogmatikus Claudel persze nyakas ellensége az emberiség haladásának (s a haladást ábrándképnek tartja). *Claude Rivière* joggal mondhatta: „Rettegek annak a gondolatára is, miként reagált volna Claudel (ha ismerte volna) Teilhard evolúciós világképére, Krisztus és az Ómega-pont találkozására... Remegnek — s bizonyára nem ok nélkül —, hogy Claudel a *Magnificat* című ódájába Michelet és Victor Hugo mellé odatette volna Teilhard nevét is, ezt imádkozva: „Uram, ne engedj engem elveszni a Michelet-kel és a Hugókkal s a többi megszedült gonosszal, akiknek lelke a döglött kutyákéval lakozik, s akiknek könyvei a szemétdombra valók...”

S ha ilyesfélét olvasott volna Teilhard — saját magára vonatkozóan is —, bizonyára csak mosolygott volna, megbocsátó, jóságos mosollyal... Ami semmit sem csökkentett volna Claudel költői nagyságán...

2.

Mauriac „megtérése”

„A Ritzben találkoztam Teilhard de Chardinnel, aztán egy más alkalommal vacsorán, Robert de Billynél. Még nem ismertem filozófiáját. Alig sejtettem, hogy kiváló tudós ül velem szemben. Semmit sem tudtam életkörülményeiről, sem arról a szellemi drámáról, amelyet a számára oly kegyetlenül elrendelt hallgatás parancsa okozhatott. Szavai ezt a keserűséget árulták el. Nem tetszett nekem ez a szerzetes, papi civilbe öltözött, nagyvilági stílusú vacsorán. Ha tudtam volna!” — írta Mauriac.

Tehát Mauriac is szinte semmit sem tudott Teilhard-ról. De ez még nem akadályozta meg abban, hogy a *Figaro Littéraire* 1961. márciusi számában le ne

írja a következő esetet: „Egyik fiatal kollégám beszélt nekem Teilhard de Chardinról, mert tanulmányt írt róla. Amint mondja: Teilhard ki nem állhatta Pascalt. Eldőlt bennem a borjú, de csak befelé. Elképzelem, hogy Pascal szempontjából mi minden tűnhet kibírhatatlannak és nevetségesnek ebben a híres jezsuitában. Sistergett bennem a türelmetlenség, s alighogy elment teilhard-ista kollégám, kapok a tollam után... S akkor észbekapok, hogy igazában édeskeveset tudok Teilhard-ról, azt is csak másodkézből, a hozzám eljutott magyarázatok révén, és hogy ha sok lakás van az Atya házában, hát akkor nem elég csak azt hajtogatnom, hogy az én szobám meg ezé a jezsuitaé még titkos föld alatti folyosón sem közlekedik. Jó volna elgondolkozni arról, hogy miként tartozhat két ember ugyanahhoz a valláshoz, ha mégsem ugyanazokhoz a dolgokhoz kötődik a hite.”

Köztudomású, hogy Mauriac számára „Pascal már mindent megmondott” — amint írja is a *Ce que je crois* (Mit hiszek) című könyve 111. lapján. Akkor viszont mit akar még mondani ez a papi civilbe öltözött jezsuita? — kérdezhetette Mauriac anélkül, hogy végigolvasta, végigelmélkedte volna Teilhard összes megjelent írását. Ilyen volt tehát Mauriac elhamarkodott véleménye. S akkor, a *Figaro Littéraire*-ben közölt cikkére vonatkozóan, a sok tiltakozó levél között *Claude Rivière*-től is kapott panaszos hangú figyelmeztetést, hogy mégiscsak kár volt — akár Pascal nevében is — „kibírhatatlannak és nevetségesnek” nevezni Teilhard-t. Mauriac 1961. március 31-én ezt válaszolta Rivière-nek: „Nem Ön az egyedüli, akit elszomorított Teilhard-ra vonatkozó cikkem. Pedig azt hittem, hogy kiemelttem benne Teilhard jelentőségét is. Viszont én más síkon állok, mint 6. Teilhard optimizmusa — így látom én — nincs arányban azzal a rosszal, ami minket körülvesz és ránk nehezedik. Lírikus történelemszemlélete nem az enyém. Nem kritika ez a részemről. Teilhard életművét gondviselészerűnek tekintem, és azt valom, hogy választ ad a modern világ által fölvetett problémákra.” Íme, maga Mauriac határozza meg a közte és Teilhard közötti szakadékot: az egyikük keresztény pesszimizmusa, és Teilhard fejlődéstani optimizmusa.

Mauriac a Francia Akadémia tagja. (Ez viszont még egyáltalán nem jelenti azt, hogy 1961-ben végigolvasott volna egy olyan szerzőt — Teilhard-t —, aki iránt nem érzett szimpátiát.) De Mauriac öregkorára is megőrzött egy olyan erényt, amely legfelső fokon jellemezte Teilhard-t: Mauriac is őszinte. Őszintén bevallotta Teilhard iránt érzett kezdeti ellenszenvét. S ezt a vallomását tett is követte: elkezdte olvasni Teilhard könyveit... De ne vágjunk elébe az eseményeknek!

Mauriac ellenszenvének oka tehát az volt, hogy — saját szavai szerint — „más síkon állok, mint Teilhard”. Mi ez a „más sík”? Ismét temperamentum kérdése. Mauriac — gyermekkorra óta — aggodó, zaklatott, komplexusokkal teli művészegénység, a tipikus „elkötelezett író”: szolgálni akarja Krisztust. Regénytémái: emberi drámák, amint a keresztény ember látja őket, s ahogyan a Kegyelem hatol beléjük. A keresztény dráma viszont nem más, mint az eredeti bűn valósága — és állandóan, mindenütt tapasztalható következménye: képtelenség a szenvedélyek legyőzésére, s ezért a rossz állandó munkája a világban... A bűn és a rossz: két janzenista téma, s ezek megszállottja Mauriac. Még hite alapjaiban is ott van az az evidencia, hogy a világ telve van gonoszsággal. A harc tehát — a keresztény számára — a Jónak és a Rossznak állandó küzdelme. Ez a dráma már tragikumma magasodik Mauriac világlképében, franciáknál ritkán tapasztalható fokon. Szinte Dosztojevszkij, Gogol és Tolsztoj fogható csak hozzá e tragikus látás terén. Mauriac az emberi szív barlangkutatója, szennycsatornáinak vájkálója (igen nagy művészettel dolgozik ebben a sötétben). S mivel Freudot már olvasta, a *Thérèse Desqueyroux*-ban a mélylélektani regény remekét adja. Az anyai szerepben (*Génitrice*), a családban (*Viperafészek*), a házastársi életben, a vidéki társadalomban, a bordeaux-i képmutató polgárok közt (*La Pharissienne*) mindenütt ott arat a Rossz, legtöbbször a jólét és a tisztaság életforma álarca mögött. S mert

Pascalon kívül Racine (a Port-Royal nagy tanítványa) is mestere Mauriacnak, a bűn, a rossz, a halál témái mellett mindig ott van írásaiban a kegyelem átütő hatalma is.

Teilhard-ra vonatkozó egyik cikkében ezt írta: „Bizony, a rossz létezik, a rossz Valaki (a Sátán); s nem hiszem, hogy Teilhard de Chardin valaha is kiejtette volna a Sátán nevét. Hitt-e Teilhard a Sátán létezésében? Hitt-e abban, hogy naponta ezrével kárhoznak el lelkek?” (Magyar olvasóim megnyugtatóására közlöm, hogy a válaszadáshoz elég elolvasni a *Benne élünk* c. Teilhard-könyvet — *Az Isteni Milió-t* —, főleg *A külső sötétségek és az elveszett lelkek* fejezetet.) — Hogy Mauriac főhősei közt vlódi démonok vannak, méregkeverők, cinikusok, szadisták, — ez köztudomású. „Vigyázzon, Mauriac! — mondta *André Chaumeix*, amikor Mauriacot az Akadémia kupolája alatt fogadta — Vigyázzon, mert az Ön műzsája az ördög!...”

Pascal tragikus nagyszerűsége, Racine pokolfélelme, La Rochefoucauld fekete szemüvege — rászégezve a hiúságok és ambíciók bukott világára, mindez még állandóan táplálva Gide, Proust, Freud hatásával, meg a neveltetése és a környezete adottságaival: ha nem is határozták meg, de befolyásolták Mauriac látását. Túlzott pesszimizmusa — úgy vélem — egyszínűvé és egyhangúvá teszi Mauriac művészetét. *Claude Rivière* nyugodtan írhatta, hogy „Mauriac regényeit olvasva úgy érzem magam, mint amikor Sartre *Zárt ajtók*-jának előadásáról jöttem ki...” (Pedig Rivière is pesszimistának vallja magát.)

Teilhard „naiv optimista”? — Álljunk meg itt két percre (mert hosszú órákon át kellene foglalkoznunk vele), hogy meglássuk: mi a valóság. A nyugtalan-ságnak, a híres egzisztencialista aggodalomnak is (angoisse), a rossznak és a bűnnek megvan a helye Teilhard világképében, ebben a „drámai optimizmusban”, amely — Teilhard saját szavai szerint — „egyáltalán nem idill, hanem sokkal inkább hasonlít a kereszthúhoz”: „Minden eresztékén át ostromolja a világot a baj, a rossz, az aggodalom”. A lét alapjaiig ér le ez a rákfene: a sokaság, a szétszórtság nemcsak a homokszemcsékben látható, hanem még a holtak porában is. A pszichés életet is állandóan marcangolják a test tettei és a szenvedélyek igényei... Sokszor érezzük magunkat egyedül a sok-sok élőlény között, elkap a magány szédülete, valami nálunk nagyobb Lélek sír bennünk, a teljes egység vágya, „amelyben már helyet találna minden költészet, minden világ-megérzés és minden életszentség...” A sok-sok kis egyéni félelem mind ebből az alapvető aggodalomból születik (Kierkegaard érezte meg és írt róla a legjobban), ebből a szédítő hatalomból (Sartre látta meg az abszolút szabadság mély bugyrait), amely a kezünkbe adatott. S bár Pascal híres „Fogadásában” ott rejlik az egyén boldogulásának érdeke, Teilhard megállapítja, hogy „az Egésznek sikeréről van szó”. Tovább evezni a Mindenség nagy hajóján: ez kötelez minket, nehogy miattunk álljon meg a nagy előreözönlés, a nagy tökéletesedés. — Teljes biztonságu a Világ-mindenség sikere? Nem! Mert éppen mitőlünk függ, hogyan folytatjuk azt a nagy játszmat, amelynek szereplői, aktív alakítói meg szemlélői is vagyunk, — de mi vagyunk benne a „tét” is: elveszthetünk, avagy megnyerhetünk mindent...

S amikor az ész már sántikál, Teilhard a hit felé fut: „Uram, segíts hitetlenségemen! Néhanap a Világ szörnyűségesnek tűnik: hatalmas, vak, brutális, közönyösen lökdös minket ide-oda. Az is biztos, hogy az Ember hőiesen eljutott már addig, hogy a hideg és fekete nagy vizek között lakható zónát teremtetett, ahol úgy-ahogy világos van és meleg, ahol látni tudnak a létezők, puha a kezük s a szívük szeretni képes. De bizony, mily kezdetleges ez az otthonunk! Minden pillanatban, minden eresztékén át betör az a szörnyűséges nagy Valami, aminek szüntelen jelenlétét nyakasan elfelejteni akarnánk, pedig csak egyszerű, vékonyka fal választ el tőle minket: tűz, pestis, vihar, földrengés, sötét erkölcsi erők veszett tombolása viszi el kíméletlenül és egyetlen szempillantás alatt azt, amit mi fáradtságosan építettünk és szépítettünk egész értelmünkkel és szívünkkel... Iste-

nem, mivel emberi méltóságom tiltja nekem, hogy mint az állat vagy mint a kisgyerek szemet hunyjak ezek felett — hogy ne essem abba a kísértésbe, hogy elátkozzam a Világmindenséget az Alkotójával együtt —, add, hogy leboruljak e Világmindenség előtt, mert Téged látlak benne elrejtve. Uram, ismételd nekem a megszabadító nagy szót: 'Ez az én Testem'. (A Világ a misztikus krisztusi Test »külseje«... »Krisztus magára öltötte a Világot, mint nagy köpenyt« — mondotta már Szent Ambrus az V. században...) Bizony, ha éppen úgy tetszik nekünk, hát Te vagy a szörnyű és sötét valami, a fantom, a vihar! 'Ego sum, nolite timere': én vagyok, ne féljetek! — Mindaz, ami elszörnyít életünkben, minden, ami Téged is levért az Olajfák hegyén, alapjában véve csak Színek, látszatok, ugyanegy Szentségnek az anyaga. Csak higgyünk, s akkor látni fogjuk, mint foszlik szét az egyetemes Borzalom, aztán ránk mosolyog és az emberinél végtelenül erősebb karjára vesz minket..."

Aki „naiv optimizmusnak” nevezi ezt a látást, annak nem lehet mit mondan... Aki pedig materializmust lát benne, annak csak folytatnia kell az elmélkedés végső sorait: „Nem, a Világegyetem szilárdságát nem az Anyag rideg determinizmusa, nem is a nagy számok törvényei biztosítják, hanem a finom változatokat szövő Lélek...”

S a Mauriacot annyira érdeklő bűnről mit mond Teilhard? — Nagyon egyszerűen határozza meg, persze a maga kozmikus világképének megfelelően: „A bűn az Istenhez kapcsoló egységet pozitív módon megszakító szabad tett”. Vagyis az követ el bűnt, aki — a maga kis önző érdekkörébe zárkozva — mást tesz Isten helyébe. És „ami csak hibás lépés volt a szellem felvillanása előtti nívón, az már bűnné lesz szabadságunk következtében”. Vagyis, amikor szabadságunk a nagy Egység kialakulása ellen tesz valamit, akkor is — analóg, immár erkölcsi módon — az történik, mint amikor valami szétesik, pedig nagyobb egység megvalósítását kellene megvalósítania, fölfelé...

...Mivel Mauriac nem filozófus, hanem regényíró és esszéista, ezért őt nem Teilhard világképének elméleti része „térítette meg”, hanem valami más: éppen az a drámai optimizmus és történelemszemlélet, amelyet kezdetben kifogásolt benne. A *Figaro*-ban közölt híres *Bloc-Notes*-jainak egyikében (1961. november 28.) ezt írta: „Egy könyv világosságot gyűjtött bennem és megbékített. Neki köszönhetem, hogy a világra nehezedő Rosszat jobban tudjam a vállamon hordani — minden emberrel együtt. Teilhard de Chardin 1914–1919 között írt *Levelek a Frontról* című gyűjteményéről van szó, amelyet *Genèse d'une pensée* (Egy eszmevilág születése) címmel most adott ki a Grasset Kiadó Párizsban. Olyan világkép tárul elénk a levelekből, amely Verdun árkaiban is a valódi keresztény optimizmust hirdette, s amely jövőnkre mutat utat. S bevallom: gyöngeség, sőt gyávaság van abban a janzenista látásmódban, amely nem akarna hinni a világ előrehaladásában, Krisztusban történő beteljesedésében...” Végül Mauriac így fejezte be cikkét: „A magvető elvetette a magokat. Nem az a fontos, hogy Teilhard de Chardin gondolata arra az öregemberre hasson, aki én vagyok... De meg kell tanulnunk azt, hogy az egyéni sorsok fölött is tevékeny isteni Gondviselést fedezzünk fel és imádjuk magának az anyagnak és az életnek evolúciójában is. S ami végtelenül fontos: Teilhard gondolatvilága egybeesik a modern világ követelményeivel és a marxista világgal is.”

Lapozzuk fel Mauriac *Ce que je crois* (Mit hiszek) című könyvét. A Teilhard mellett tett előbbi vallomása után kopottnak érezzük Mauriac szavait, amelyeket még a „megtérése” előtt írt ebben a könyvében (p. 139. és p. 37.): „Megen-gedem, hogy Krisztus kozmikus méretű, — de ez engem nem érdekel... Egyetlen lélek többet ér, mint a vak, súlyos és gondolat nélküli világmindenség...”

Igen! De miért akarná valaki — reménytelen kiáltozással — kioltani azt a Világmindenséget, amely Teilhard szemében Krisztus Tűzétől gyulladt lángra, mert Krisztus szentelte meg!?

Távolsági beszélgetések

REZEK ROMÁN OSB

(Sao Paulo)

— A Dictionary of International Biography (Cambridge, 1976) II. kötetének 786. oldalán ez áll rólad: „REZEK Sándor Román, született 1916. augusztus 3-án Gödöllőn, pap, egyetemi tanár. Képzettsége: pannonthalmi főiskola Magyarországon 1934–40 között; filozófiai doktortust szerzett a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen 1941-ben; filozófiai tanulmányok a párizsi Sorbonne-on 1945–48 között. Működése: a francia nyelv tanára Magyarországon 1941-től 44-ig; a párizsi Magyar Katolikus Misszió főnöke 1945-től 65-ig; Teilhard de Chardinról tart kurzusokat különböző egyetemeken Brazíliában 1965-től. Tagja a budapesti Aquinói Szent Tamás Társaságnak, a brazilai Katolikus Filozófusok Társaságának, ő alapította meg Sao Paulóban a Teilhard Dokumentációs Központot. Publikációi közül: 35 kötet Teilhard-kommentár, Teilhard műveinek teljes magyar fordítása. (Amerikában

élő magyar.)” A lexikon szűk és szürke adataiból azonban nem sokat tudunk meg az emberről, a családról, ahonnan elszármaztál, a gyermekkorról, amely olyannyira meghatározza az életünket. Azt még olvastam egy általad kitöltött űrlapról, hogy „apja: Rezek Román író, anyja: Alberti Mária. Rezek Román regényíró, dramaturg, a Nemzeti Újság, a Budapesti Szemle stb. munkatársa, a Széher Árpád-díj nyertese...”

— Egy régi-régi barátom, diáktársam ekképp jellemzett levelében: „Érettségiző korodból van egy emlékem: az állomás felé mentünk a gimnáziumból, falkában, s te hirtelen lehajoltál, föl-szedtél egy kavicsot, odamutattad nekem, nem tudom, miért éppen nekem: — Szív alakú kavicsokat találok — mondtad. Vagy így: — Mostanában szív alakú...?, vagy az én emlékezetem modellálta azóta így: — Mindig szív alakú kavicsokat...? Nevettél, szép fogakkal. Ez sohase múlt el, nem is múlik el.

És negyvenhétben találkoztunk még egyszer. Nem tudom, hogyan bukkantál be hozzánk. A nap besütött az ablakon, te ideg, ín és csont voltál, reverendában, s azt mondtad, hogy a Válaszban megjelent szonettem szép szonett. Ez a találkozás fény-emlék. Nem múlik el.

Teilhard-t egyszer olvastam; nem tudom, honnan került hozzánk a könyv, a te egyik fordításod, s nem tudom, merre ment tovább, anyámnak hozhatta valaki. Rosszul olvastam Teilhard-t — alkalmatlan vagyok filozófiai művek olvasására —, de érzem, hogy fény-ember. És kavics-lelő. Egyetértene-e vele, nem-e, ha jól tudnám olvasni, nem tudom, de láttam egy arcképét: szép-szép, fénylő arc...”

AZ ÚT TEILHARD-IG

— Hogyan lettél szerzetes?

— Talán úgy kérdezhetné, miért lettem éppen bencés. Ha nagyon emberi szóval válaszolnék, azt kellene mondanom: tévedésből, vagy véletlenül... Tu-

dod, Bélám, minden hivatás a kegyelemnek, ennek a legnagyobb „Véletlennek” a műve. De mi már csak emberi síkon tudjuk érzékelni... Mindiárt megérted, mit akarok mondani. Én a gödöllői premontrei gimnázium növendéke voltam, Rónay György után három évvel érettségiztem, 1934-ben. Már hetedik es korom óta gondoltam arra, hogy piarista leszek (anélkül, hogy a Gödöllőn néha megjelenő, édesanyját látogató Sík Sándoron kívül bárki más piaristáról hallottam volna bármit is). Csakhogy 1934 májusában—júniusában — tévedésből, vagy véletlenül — nem raktak ki felvételi közleményt a piarista rendbe a gödöllői premontrei gimnázium hirdetőtáblájára. Ezért az utolsó percben édesapám Pestre utazott, felkereste a bencés *Mattyasovszky Kassziánt* és kérte, hogy továbbítsa Pannonhalmára felvételi kérelmemet. Onnan azonnal megjött a pozitív válasz, s így 1934. augusztus 6-án már meg is kaptam a bencés novíciusok reverendáját.

— *Nem érezted túlságosan zsúfoltnak a pannonhalmi tanulmányi-oktatási rendszert? Rónay György többször mesélte nekem, hogy kitűnő sportoló voltál... Birtad egészségesileg az aránylag zárt pannonhalmi életmódot?*

— Hat éven át egyszerre tanultunk filozófiát, teológiát és tudományos szakmát. En a francia és magyar nyelv- és irodalomszakot végeztem el (a pesti egyetemre jártunk vizsgázni). Nagyon nagyon szerettem Pannonhalmát. Még most is ott van a szívem fele... Ja, a szívem! Pannonhalmán érte az első krízis: 1936 elején, nagy hóban és hidegben, mi, virgonc szeminaristák, egy kóbor nyulat kergettünk a dombokon (gyerekes szórakozás a hóban lehetetlen futballozás helyett). Csakhogy én úgy átfáztam a marón hideg szélben, hogy két hónapon át feküdnöm kellett szívizom- és szívideggyulladás miatt. Az ebből származó vérkeringési szűkületet csak az 1972-ben, már Sao Paulóban átvészelt szívoperációm hozta helyre.

— *Ha jól tudom, a költészettel is próbálkoztál. Miért hagyta abba a verselést?*

— Valamikor régen, ifjúkoromban a *Tűz Tamás* és *Pilinszky János* költő-nemzedékéhez tartozónak éreztem magamat... Párizsban, 1952-ben adtam ki egyetlen verskötetemet, *Mélyen szállunk* címmel. Ebből idézek:

Egyszer csak mondtad: minden elmúlik.
Nyugodtan félretoltad esti kávéd,
az éjbe sügtál csengőhangú Ávét,
hallgattad: mit szól rá a vak kuvik.

Jánosbogárkák fénye tiszta kvarc:
a fákról már a titkok permeteztek,
imádkoztak a tarlón a keresztek,
fehéren rádnézett egy Mária-arc.

Nem láttad, — zendült: arca rádborul,
szeméből már a titkok permeteztek
és visszamondta: minden ködbeműl,

csak elsuttogta: minden elsuhan...
Szemedben földértült a messzi tenger
s kiáltottad: a Perc örökre van!

Történt pedig, hogy az „emigrítiszben” (a Nyugaton élők egymást-marási betegségében) szenvedő *Horváth Béla*, az akkori müncheni *Látóhatár* folyóirat egyik szerkesztője „ütni akart egy papon”, és éppen engem választott célpontul: még a kevés szenteltvizet is leszedte verskötetemről. Én még versben válaszoltam neki — igen-igen szelíden — az általam szerkesztett párizsi *Ahogy Lehet* folyóiratban, és aztán — lévén túlságosan érzékeny emberke — soha többé nem írtam egyetlen verssort sem. Manapság egyesek úgy vélik, hogy minden esztétikai hajlamom a költőibb Teilhard-részletek fordításában talál magának szabad teret. Lehet... Annyi azonban biztos, hogy a magyarul kiadott művészetfilozófiai munkámat — *Elmélkedések a szépségről* (München, 1954) — még ma is jól használhatom egyik-másik brazilai kurzusomon...

— *Milyen úton-módon jutottál ki Brazíliába?*

— Párizsba érkezésemtől, 1945 októberétől fogva, kilenc éven át az avenue Saint-Eugénie 5. apácázárdája adott otthont. Ezután a nővérek építkezni kezdtek, s nekem már nem jutott hely. Ekkor fogadtam be miséző papjának a Párizstól 25 km-re fekvő falucska, Limon bencés apácakolostora. (A régi, híres párizsi kolostor lebontása után költöztek ide, a század eleje tájt.) Innen jártam be motorbiciklivel a fővárosba két éven át a magyar ügyek és az *Ahogy Lehet* szerkesztésének intézésére. Nehéz korszak volt. Majd egy papi otthon lakója lettem, de még laktam néhány helyen 1965 márciusáig, kihajózásomig. Az utolsó házat, ahová bejelentkeztem, a rue de Jouy 11-et, azóta már lebontották. 1965. március 6-án érkeztem Sao Paulóba, húszéves párizsi missziós lelkészi munkám után. A Sao Pauló-i bencés

rendtársaim sokágú tevékenysége egyre több segéderőt kívánt mind a gimnáziumban, mind a szociális és pasztorális intézményekben egyaránt. Eljöttem segíteni nekik...

— *Tanári feladataid bizonyára nagy felelősséggel járnak a Sao Pauló-i egyetemeken...*

— Egyik egyetemen sem vagyok szerződöttség, rendes tanár. Olyasféle „szabadúszó” vagyok, akit hol ez, hol az az egyetem hív meg hosszabb-rövidebb Teilhard-kurzus tartására. Nehezen találunk specialistát ezen a téren, így hát nemcsak a közelebbi városokból, hanem igen messziről is hívtak már meg (— Brazília éppen százszor nagyobb, mint Magyarország —) előadónak, hogy bemutassam a valódi Teilhard de Chardint. Ezért életem jelentős részét — a kifejezetten bencés rendi munka mellett — Teilhard-nak szenteltem.

— *A Vigilia 1939-es évfolyamában több tanulmányod jelent meg Charles Péguy-ról, ezt követően Prohászka esztétikájával és stílusának lelki alapjaival foglalkoztál (Pannonthalmi Szemle, 1942—2; Sorsunk, 1943—1), majd Prohászka és Bergson szellemi kapcsolataira irányítottad a figyelmet két írással (Athenaeum, 1943—1; Bölcséleti Közlemények, 1943—9). Mi vezetett el Teilhard-hoz?*

— Éppen 42 éve annak, hogy az első cikkem lejtött a Vigiliában. Valóban Péguy-vel indult irodalmi munkásságom, Prohászkaival meg Bergsonnal folytatódott, aztán végleg kikötöttem Teilhard-nál. Számomra tehát *egyenes szellemi vonal* húzódik Péguy-n, Bergsonon és Prohászkan át Teilhard-ig bezárólag. Teilhard szenvedélyes örömmel olvasta Bergsont, kritizálta is, ki is egészítette: Teilhard Bergsonnak „és éppen ezért Prohászkanak is kiteljesítése” — amint Dienes Valéria vallotta —, csak abban az értelemben, hogy a tudományokat, a filozófiát meg a teológiát összekötő szemléletmód az, amit Teilhard hiperfizikának nevez. Ez pedig sokkal több, mint Péguy költői keresztényszocializmusa, Bergson intuicionizmusa, Prohászka diadalmas világnézete...

— *A későbbiekben elmélyedtél az egzisztencialisták — Sartre, Gabriel Marcel — és a personalista Mounier tanulmányozásában; az ebből folyó következtetéseket többek közt az „Egzisztencialista és keresztény humanizmus” (1963), valamint a „Sartre egzisztencia-*

lista humanizmusa — Teilhard de Chardin keresztény humanizmusa” (1964) című tanulmányod összegezi.

— Húszéves párizsi lelkipásztori és szociális munkám során lehetőségem adódott, hogy megismerjem a modern filozófiai rendszereket. A *Péguy—Prohászka—Bergson-irányzatból* kiindulva, az egzisztencialistákon és a fenomenológusokon át, szinte nyitott kapura leltem, amikor 1962-től kezdtem alaposan tanulmányozni Teilhard írásait. Végre találtam valakit, aki nem elvont lét-, élet- és halálfogalmakkal játszadozik, hanem a tudományok eredményeit általánosítva válaszol az emberi sorskérdésekre. Ez az a bizonyos hiperfizika, amelyet itt most nehéz volna pár szóval kifejezni (többször érintettem ezt a kérdést a Vigiliában és a Teológiában 1970 óta megjelent tanulmányaimban, magamnak és olvasóimnak pedig ötkötetnyi sokszorosított munkát írtam róla). Teljes meggyőződéssel állítom, hogy ez a bizonyos hiperfizika lesz a jövő emberiségének egyetemesített „filozófiája”. Kiváló brazil munkatársam, José Luiz Archanjo hét éven át tanulmányozta velem ezt a témát, hogy megvédje a Teilhard-ról szóló első filozófia doktori tézisét...

— *J. L. Archanjo portugál fordításában jelentek meg Teilhard válogatott írásai „Mundo, Homen e Deus” címmel a Sao Pauló-i Cultrix kiadásában (1978), a fordító bevezető tanulmányával és kommentárjaival. A 31. oldalon, miután Archanjo megállapította, hogy a divatszzerű Teilhard-hullám lezajlása után Braziliában csak elszigetelt kezdeményezések voltak az igazi Teilhard megismertetésére és népszerűsítésére, így folytatja: „ezek közül is kiválik és nemzetközi jelentőséggel bír a teilhard-i látásmód valódi értelmezése és szolgálata tere a Teilhard Dokumentációs Központ (CDT) a Szent Gellért kolostor szociális intézetében (Morumbi, Sao Paulo), melyet Rezek Román bencés páter szervezett. Magyar bencés, aki immár tizenhárom éve gyökeret vert Braziliában, az „Isten — vagy semmi” című könyv szerzője (Paulinas Kiadó, 1975), magyar nyelvre lefordította Teilhard minden művét s bátor, lényeglátó és nagy megbecsülést érdemlő magyarázója a Hiperfizikának. Rezek Románnak sikerült összegyűjtenie Teilhard valamennyi írását, köztük a még kiadatlanokat is, valamint a Teilhard-ral foglalkozó és Teilhard-t népszerűsítő francia könyvek és cikkek teljes publikációját. Rezek páter*

szellemi súlyának s az egész földre kiterjedő szakadatlan apostoli munkájának köszönhető — saját maga állítja elő a magyar és portugál Teilhard-fordításokat és -kommentárokat —, hogy a Teilhard-specialisták között ma már nemzetközi hír és rang övezi, s közben megvan benne az a »tűzes lendület«, mely újjáépíti a Földet. P. Rezeknek ajánljuk ezt a könyvet...

— Ha most nem számíttjuk Teilhard kifejezetten szaktudományos (paleontológiai, geofizikai stb.) munkáit, már eljuttottam oda, hogy minden Teilhard-írást magyarra fordítottam, több olyat is, amit még franciául sem adtak ki. Ez huszonnyolc kötetnyi sokszorosítást jelent. (A szobámban levő Gestetner-géppel „stencilezem Teilhard-t” tizen-nyolc év óta...) Ezek közül Az Isteni Műlő-t — Benne élünk címmel — kiadta egy bécsi magyar kiadó (1965 és 1967 — de mindkét kiadása régen elfogyott, s 1978-ban harmadszor készítettem róla stencilezett sokszorosítást). Az emberi jelenség-et, Teilhard legfontosabb művét 1968-ban már megjelentette a washingtoni Occidental Press magyar kiadó; ez is réges-rég elfogyott, és a közel-múltban sokszorosítottam másodszor, mert állandóan kéri Magyarországról, ahol a hazai kiadást — Gondolat Kiadó, 1973 — szintén napok alatt szétkapkodták... Három másik Teilhard-kötetet sikerült könyvként kiadnom: különféle helyekről összekoldultam a pénzt, hozzáttettem egyetemi tiszteletdíjaimat is, s így született meg egy madridi (de magyar betűtípussal rendelkező) nyomdában A mindenség himnusza, Az emberi energia és a Tudomány és Krisztus című kötet. A többi huszonhárom kötetnyi magyar sokszorosítás, meg a negyvenkötetnyi Teilhard-kommentár sorozatom — Sodródó Világ címet adtam neki — csak az ismét és ismét felújított sokszorosításban juthat el azokhoz, akik — főleg Magyarországról — kéri tizennyolc éve egyfolytában...

BENNE ÉLÜNK...

Mélyen szállunk: én s az ének.
Nem lehel rám senki-lélek
lágyszongású altatódalt.

Futnak, futnak furcsa árnyak,
fázó fák közt rámtalálnak,
arcuk némán összefordul.

Átkarolnak, mint az india
fölfutnak rám csúszva s mintha
szívem színná hűvösükkel.

Atüelve fognak itt lenn.
Nem vihettek vissza innen,
nótás, lázas fönti házak!

Ködben fordul rám az erdő,
ködben úsznak elmerengő
köd-palástos szűz fenyőfák.

Köztük szállok énekemmel,
visszazeng ködös szívemmel
szunnyadó mesevilágunk.

Mélyen szállunk: én s az ének.
Ejt virrasztó halk zenének
elég ez a ködbefűt dal.

— Küldetésnek érzed-e, amit csinálsz?

— A bencés hivatással szorosan összefüggő küldetésnek... De hadd meséljem el egy másik „véletlennek” a történetét, amely ezen az úton elindított: szégyenszemre, csak 1962 nyarán fedeztem föl Teilhard írásait — a folyton nyilvántartott, sok-sok „valódi filozófiai” könyv között. Ez pedig megint a véletlen játéka — egy újabb „kegyelemnek” — köszönhető: mint párizsi lapszerkesztőnek, 1962 nyarán is át kellett olvasnom a közlésre szánt írásokat. Ott volt a kéziratok között Bolgár Lászlónak, a párizsi rádió magyar adása főnökének fordítása: Teilhard de Chardin Gondolatok a boldogságról. A fordítást összehasonlítottam az eredeti szöveggel, s ekkor döbbenem rá, hogy az a név, amit már évekkel előbb is hallottam emlegetni, az a név valódi lángészt takar. Ha Bolgár László nem kísérletezik a fordítással, ki tudja, mikor — talán sohasem — jutottam volna el az összes Teilhard-írás magyarra fordításáig...

— Milyen nehézségekkel találkozta fordítás közben? Köztudott, hogy Teilhard-hoz nemcsak alapos természettudományos műveltség, hanem filozófiai, teológiai és irodalmi jártasság is elengedhetetlenül szükséges.

— A Nyugaton megjelenő magyar folyóiratokban már többször írtam a fordítás problémáiról. Elég részletes ízelítőt adtam erről Az emberi jelenség könyvkiadásában (Occidental Press, 1968) a 369—407. lapokon. Most a Vigilia olvasóinak idemácsolom négykötetes naplóm (Álarc nélkül, Teilhard-munkám részletes története) két oldalát, talán hűen tükrözi fordítói törekvéseimet:

„Aki már kísérletezett Teilhard-fordítással, az elhiszi, hogy csak két szó jellemezheti ezt az imádságos, boldog

munkát: *passionnant et passionné*, vagy ahogy ma mondom Brazíliában: *apaixonante e apaixonado* — izgalmas és boldogító szerelmi viszony a szövegben rejlő csodálatos tartalom és az én lelkem között. S amikor létrejön az egység a tartalom és a fordító lelke között, a szellemi munka lázában kiáltani szeretnék: csakugyan »Benne élünk, Istenben!« — Lehet-e csodálni, hogy ebben a feszült szerelmi viszonyban szokatlan jelzők villannak elő, szabálytalan helyeken tolakszanak kötőjelek, százszorosra fokozódik a magyar igék magasfeszültsége? Képtelen vagyok elfogadni azok szemrehányását, akik azt állítják, hogy »egy fokkal följebb hangoltam« a költőibb Teilhard-szövegek feszültségét. Aki ezzel vádol, gondolt-e már arra, miként kell fordítani például *Az anyag lelki hatalma* című fejezet utolsó bekezdését a *Benne élünk-ből*? Lapozza csak fel a francia eredetit, aztán találja meg — szűlve meg egyetlen pillanat alatt — az egyetlen helyes magyar jelzőt a francia *fascinante* számára; de olyan jelzőt ám, amelynek zenéje is érezteti az emfatisz végső kiáltás lendületét... Na, mit találtál, kedves Olvasóm? Vagy megfogant benned a bű-vő-lő magyar jelző egész gazdag tartalma, vagy — tedd le a tollat... Azt hiszed talán, lehetne másképp fordítani a kiáltó intonálást — »*Matière fascinante et forte!*« —, mint csakis így: »Bűvölő és erős Anyag!«? Vagy úgy véled, hogy a »magyarázó« jellegű Teilhard-szövegekkel könnyebben boldogulsz? De vajon hozzá hasonlóan mozognak-e az agysejtjeid, hogy az ő logikájának megfelelő gondolatrezgésekkel — s ugyanakkor a magyar logikát kielégítő szörendben! — tudjad tolmácsolni? Csakugyan tudtad már azt, hogy például az említett részlet (*Az Anyag lelki hatalma* — a *Benne élünk-ben*) egészen más regisztereket kíván, mint a — szintén *Az Anyag lelki hatalma* című — 1919-es látomása, amit Teilhard szándékosan hangolt *Vigny* stílusára? S ha mindezt tudod és érzed is már, megsejtetted-e azt is, hogy például a *Benne élünk* (*Az Isteni Milió*) igazi nagy problémája a fordítás szempontjából éppen az, hogy miféle szimfóniába rendeződik el tebenned, a te fordításodban a lángoló imák és a magyarózó részletek sorozata. (Itt nem elég az, hogy megkeressed a franciának megfelelő magyar tudományos szót egy paleontológiai vagy biológiai szótárban!) Minden fordítás már ferdítés is. De a legkisebb fordítás-ferdítést az követi el, akinek lelke együtt rezdül Teilhard lel-

kével. Jómagam »másodszor tanultam meg magyarul« Teilhard fordítása közben. Mert a »fordítói igazságnak« kritériuma nem a szavak szóári megfelelője, hanem az, hogy a fordító lelke »koherens« Teilhard lelkével (hogy ezt a lefordíthatatlan szavát vegyem a tartalom és a fordító lelke közötti teljes »összefüggés« jelölésére). Nem a szavak fölött való vitázás a döntő, hanem a lelkek »teilhardisága«... Olvastam *Az emberi jelenség* legelső (!) hazai fordításának teljes szövegét; láttam M. Gy. és T. Z. tanulmányának lapos próbálkozását. Tudom, hogy az 1973-as hazai változat már okulhatott az én fordításom zökkenőin. Mégis, fölvetem a kérdést: nem volna-e csodálatos — hazaiak és »kintiek« között — egy-egy olyan stílusvita, mint amilyent a régi *Nyugat* rendezett, de most már nem az »Über allen Gipfeln«, hanem Teilhard tíz sora körül?... (*Dienes Valériával* nem sikerült eljutnom egy komoly Teilhard-terminológia megalkotásához.)

— Jöcskán akadnak, akik Teilhard-t inkább költőként, lírai látnokként emlegetik, mint tudósként; mindenekelőtt utópistának tartják, profetikus jövőmondónak, mint a történelmi-társadalmi realitások ismerőjének vagy képzett futurologusnak...

— Teilhard »eredeti bűne« az, hogy egyszerre volt világviszonylatban elismert szaktekintély a paleontológiában és a geofizikában (persze a szomszédos szakterületeket is állandóan szemmel tartotta), s ugyanakkor ragyogóan tiszta fejű gondolkodó és misztikus látnok is. Ma még nem tapasztalhatjuk, hogy egy szaktudós könnyen »eltűrné« Teilhard részéről, hogy például az anyag »lelki hatalmáról is zengedezzen«, vagy hogy Krisztus misztikus testéről elmélkedjen. A filozófus nem szívesen látja, hogy Teilhard a szaktudományokba mélyesztli hiperfizikája horgonyát. Végül: a költők nem egykönnyen viselik el, hogy egy költőtársuk (Teilhard) ásatag leletekkel bíbelődjék, vagy éppen az entrópia hatásosságán töprengjen... Hadd tegyem még hozzá azt is, hogy egyesek materialistának tekintik (mert mindig az anyagból indul ki — ő, a Föld fia); mások pedig animistának, túlzó spiritualistának titulálják, mert azt is meglátja, hogy az anyagi valóságok evolutív útja éppen az egyre nagyobb spiritualizálódás.

— Alaposan félreértik vagy félreértelmezik... A dialektikus materializmus képviselői és Teilhard kritikusi

szerint Teilhard a modern tudomány teljességének belső dialektikáját akarta összeötvözni — egyrészt a hegeli filozófia, másrészt a modern biológia (főleg antropológia) segítségével — egy modernizált, „nem részletkérdésekben módosított, hanem egészében dialektizált vallási szemlélettel. Egységes fejlődélméletet vitt a vallásba, hogy vallást vihesse a dialektikába.” Ugyanakkor hangsúlyozták azt a váltig ismételt tételt is, hogy mindez tudomány és hit, haladás és a vallási hamis tudat egyeztetési kísérlete, mely minden jó szándéka ellenére is elvezet a dolgok téves extrapolációjához.

— A Vigiliában 1970 óta közölt tanulmányaimban is többször kitértem erre a kérdésre. A *Sodródó Világ* című kommentársorozatomban pedig külön kötetben foglalkoztam a „félreértésekkel és félremagyarázásokkal”. Bármiféle „mellébeszélésnek” kettős okát abban látom, hogy 1. nem ismerik Teilhard minden írását, és 2. a saját ideológiájukat kívánják védelmezni. E kétfajta mellébeszélésből a „csodabogarak mozaikja” alakul ki (így neveztem Teilhard körül című kötetemben a változatok elképzelhetetlen sorát...). Van olyan karmelita és akad több marxista is, akik mindenáron panteizmusba akarják fullasztani Teilhard-t, mert ezek a jó emberek nem veszik tudomásul — Teilhard százszor megmagyarázta —, miszerint „panteista” alapbeállítottságából éppen azzal szabadult ki s merült a legteljesebb perszonalizmusba, hogy magukban az evolutív tényekben látta meg: mindenütt az egyesülés viszi előbbre a létezőket, az egyesülés pedig nemhogy megszüntetné a személyeket, hanem éppen „differenciálja” őket, vagyis fokozza személyi tulajdonságaikat.

Van olyan magyar teológus (és civil is!), aki már le merte írni ezt a badarságot: „Teilhard egyszerűen (a civil ezt írta: »simán«) kihagyja világképéből a rossz és a megváltás tényét...” Egyszer megtréfáltam magyar hallgatóimat és az egyik kommentárkötetemből (*A Rossz — Teilhard világképében*, 203. lap) csak a legkiválóbb részleteket magyaráztam úgy, hogy a hallgatóság megrémült, mondván: „De hiszen itt egy vad egzisztencialistáról van szó!” — Nem — válaszoltam —, éppen csak arról van szó, hogy Teilhard — a saját életében és eszmévilágában is — alaposan szembenézett a szenvedéssel, a bűnnel és a halállal, s egész imádságos életével bizonyította, hogy csakis Krisztus az egyet-

len megváltónk és üdvöztönk... Nem írt szisztematikus értekezéseket, „teológia morális”-t sem, s ezért Etienne Gilson nem tartja veszélyesnek Teilhard írásait; ugyanakkor viszont Jacques Maritain, Gilson tanítványa odakiáltja Gilsonnak: „Bizony, szörnyen veszélyes Teilhard, mert nagy »mesélő«...” A halála felé járó Maritain még azt is papírra vetette keserű humorával, hogy a II. vatikáni zsinat összes szövegében egyetlen szót sem találunk, amely Teilhard hatását mutatná. Közben a világ vezető egyetemlein doktori értekezések készülnek arról, hogy Teilhard írásai — egész világképe — akaratlanul is (vagyis mindazokon keresztül, akik már ismerték munkáit) mennyire hatott a zsinati atyák szellemére... Ha jól akarsz szórakozni, kedves Bélám, vedd elő az imént említett sokszorosított kötetemet (*Teilhard körül*, 102 sűrű lap). Bár éppen tizenkét évvel ezelőtt írtam (tehát nincs benne az azóta született „csodabogarak újabb hada”), mégis szívből kacagatsz azon a sok — és elképzelhetetlen — badarságon, amit Teilhard-ról összeírtak az ellenfelei...

...ÉS VAGYUNK

— *Meghódítottad és megméretted Teilhard egész életművét. Mindmáig eléggé nem méltányolt edmed, hogy bevezetted magyar olvasóidat Teilhard világába és vezérlő kalauzt adtál a kezükbe kommentárjaikkal, hogy el ne tévedjenek benne s jól tudják, mit hogyan értsenek. A hatvanas évek elején tett fogadalmadat, hogy lehetőleg Teilhard minden munkáját átülteted magyarra, becsülettel teljesítetted mindannyiunk szellemi és lelki épülésére. Mihez fogsz ezután?*

— Már magyarra fordítottam minden kiadott írását, és sok kiadatlan szövegét is. Ha — amint reméljük — folytatódik *Napló*-füzeteinek kiadása, mindjárt a megjelenésükkor magyarra fogom fordítani (kivonatossan már úgys készítettem róluk magyar áttekintést). Jelenleg egy könyvészeti és kritikai adattáron dolgozom: *Magyarok — Teilhard világképéről*, vagyis hogy ki, mikor, mit és hogyan mondott Teilhard-ról Magyarországon és hazánkon kívül... Persze, alig hihetőnek gondolhatod, hogy ezt a kritikai bibliográfiát éppen én készítem — a földgolyóbis másik oldalán. A tény az, hogy hazai munkatársaim minden elképzelhető magyar Teilhard-vonatkozást megküldtek

nekem éveken át: legtöbbször eredetiben, vagy néha másolatban. Amint látom, 1980-ig bezárólag kb. 300 nagyméretű lapot tesz majd ki ez a sokszorosításom, amely — egészen természetes — főleg könyvészeti szakembereket érdekel, de jó regényszerű olvasmány lehet azoknak, akik látni akarják, miféle vélekedések — meg komoly értékelések — alakultak ki a magyar sajtóban Teilhard világképéről. Annyit máris eláruhatozok neked, Bélám, hogy hű tükröt kapunk a főttebb említett két pontról: 1. mennyire nem ismerik Teilhard írásait, és 2. mennyire a saját ideológiájukat akarják védelmezni.

További céljaim? Elérhetetlen, vagyis megvalósíthatatlan vágyamnak tekintem (miféle örült mecénás vállalkozna rá), hogy — amint már megvan Németországban, Angliában, Spanyolországban — egységes sorozatban kerülne kiadásra minden Teilhard-fordításom és — Uram bocsá! — kommentárom is... Addig is (sohasem?) az volna egyetlen életcélom (nem tudom, meddig bírja még 65 éves szívem), hogy Budapesten egy-két kötetet megjelentessenek Teilhard-fordításaimból. Ez a vágyam most részben megvalósult. A párizsi Seuil kiadó és a Fondation Teilhard de Chardin főtthkárának engedélyével a Szent István Társulat kiad egy nagy antológiát *Út az Omega felé* címmel, Golen Károly szerkesztésében. A kötet tartalmazza Teilhard egyik fő művét, *Az Isteni Műlő-t* (Benne élünk) és további negyvennégy írását. Ertesülésem szerint a kötet igen szép kiállításban jelenik meg, Teilhard fényképeivel és leveleiből vett részletekkel. Meggyőződésem, hogy ez a szövegválogatás alkalmas arra, hogy a magyar olvasók átfogó képet nyerjenek Teilhard hatalmas életművéről. Külön örömet jelent számomra, hogy ezzel a kötetrel mi, magyarok is hozzájárulhatunk Teilhard századik születésnapjának megünnepléséhez. Pár szót a portugál nyelvű kiadásokról is: brazil munkatársamnak, J. L. Archanjónak első portugál Teilhard-szöveggyűjteményét már említetted, a második kötete 1980 elején látott napvilágot az itteni jezsuita kiadónál.

O, hogy húznak most a hársak!
mézesízű élettársak
vissza hajló utamon.
O, hogy csókol most a szellő:
pilleszárnyú szőke sellő:
elsuhan ifjúkorom.

Mézesízű lomha hársak
hús ölén remegnek árnyak,
végigborzong régi láz,
végigrendül rá az erdő,
elmúlt évek újrapengő
húrja halkán citeráz.

Jaj, szeretném összetörni
ezt a csöndet, újratöltni
elszállt évek szent borát,
aztán két kezembe simán
új imát szorítnék, némán
átölelném mind a mát;

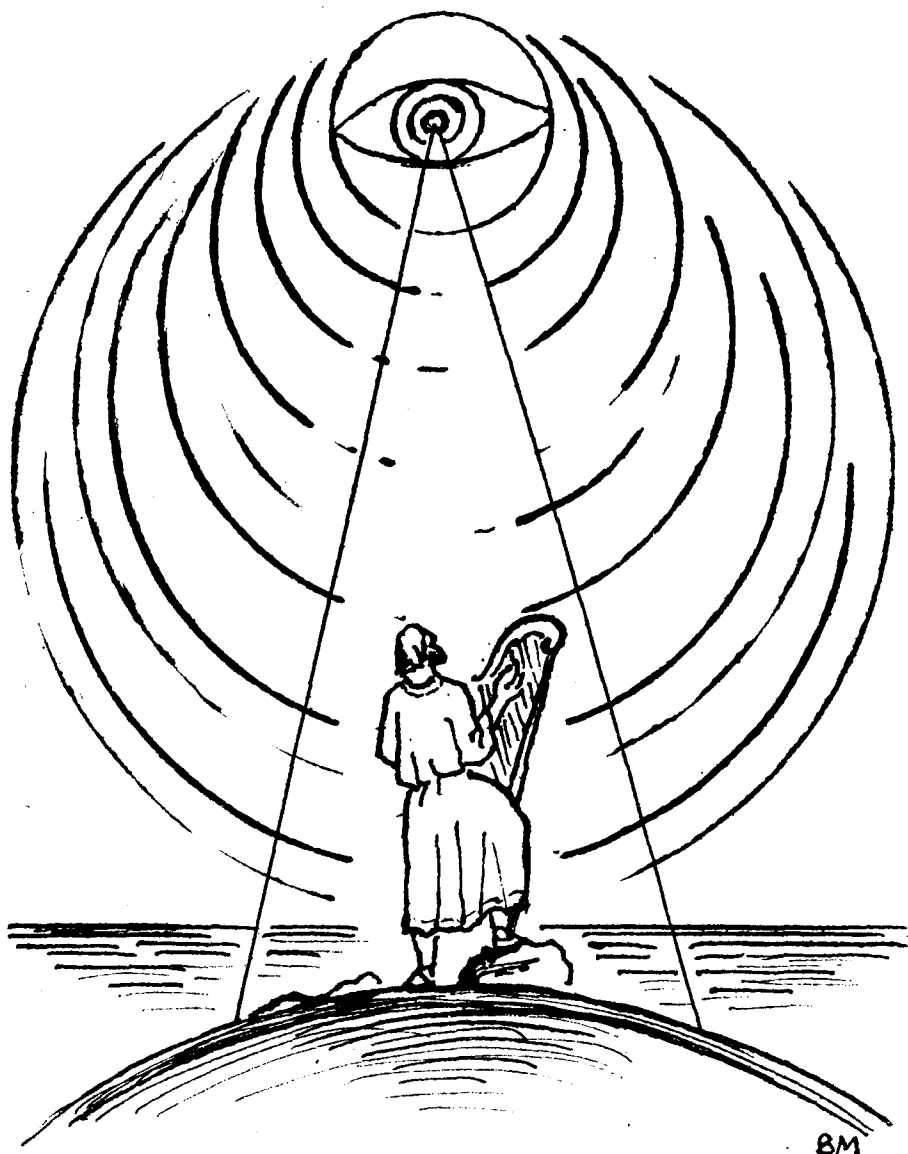
lomha hársak hús magányán,
tüzesvérű rőzsemágyán
tömjéneznek új imát.

Nézd csak: ott a hársak ormán,
égbe-intő-néma-lomhán
száll egy nagy fehér madár...
Ifjú évek minden álma
zendül rá, és mintha fájna:
végigrendül rá a nyár.

— *Hazalátogatnál-e?*

— Igen is, meg nem is. *Igen*, mert brazil állampolgárságom ellenére magyar maradt a szívem. *Nem* is, mert éppen a szívem (a szó orvosi és pszichológiai értelmében is) már képtelen volna végiglátogatni azt a sok-sok száz levelezőmet, akik Teilhard-fordításokat és -kommentárokat kaptak tőlem az elmúlt tizennyolc éven át, és akik már igen sokszor — lakást is felajánlva — nagy-nagy szeretettel hívtak, vagy azokat, akik — az őszintébbek — kerek-perec megírták nekem: „Sándorunk, nagy, igen-igen nagy örültséget csináltál, hogy itt hagytad Európát. Rád itt lett volna szükségünk.” Ezt mondta szemembe Rónay György is 1964-ben, Párizsban... Nem tudom... De azt sejtem, hogy Európában már kidőlt volna a szívem, és az is lehet, hogy sosem jutottam volna hozzá, hogy az egész Teilhard-t Magyarországra asztalára tegyem. Néha arra is gondolok, hogy valami „harmadik véletlen” ismét közbejöhöt. (Hadd ismétljem harmadszor is, hogy — mint Teilhard — nagyon hiszek a „véletlenekben”, vagyis a kegyelem kiszámíthatatlan útjaiban.)

Annyit mégis jólesik tudnom, hogy ha én nem jutnék többé haza, magyar földre, ezrével és ezrével *nálam vannak azok a magyarok* — gimnazistáktól kezdve marxista barátaimig bezárólag —, akiknek leveleit — hű szociográfiai tükrökként — itt őrzöm mind a bencés kolostorunkban berendezett kis Teilhard-központomban. Csak elő kell vennem egy-egy dossziét — az ötven közül —, s máris azt érzem, hogy Veletek vagyok...

A PASSIÓ ÉS A ZSOLTÁROK

A zsoltárok ajánlása

Nikosz Kazantzakis így ír *Jelentés Grécónak* című könyvében a zsidóságról, áttevélve a sivatagon a Sínai kolostor felé: „Hogyan is ismerhetné meg az ember igazából a zsidóságot, ha nem tapasztalja, nem éli át ezt a félelmetes pusztaságot? Három végtelen napon haladtunk rajta teveháton; torkunk kiszáradt a szomjúságtól, szédelegtünk, elménk összezavarodott, míg kígyóként tekergőzve követtük a fényes falú, kanyargós hasadékok... amelyen most végimentünk, ez volt a Jehova félelmetes kardhüvely; innen rontott ki iszonyú bömböléssel... Nem, nem halhat meg egy nép, amely negyven esztendeig rejtőzködött ebben a veremben! Boldog voltam, hogy láthattam a köveket, melyek közt megszülettek a zsidóság erényei; akaraterő, kitartás, büszkeség, ellenállás és mindezek fölött egy istenség, mely vér az ő vérükből, láng az ő lángjukból...” (Szöllősy Klára fordítása).

Hogyan is ismerhetné meg az ember a bibliai zsidóságot, ha nem olvassa el a Zsoltároskönyvet, ha nem ereszkedik bele, mint a betezdai medencébe, melynek vize fölött éppen úgy angyal suhogtatta a szárnyát, mint a zsoltárok sorai mögött? Ha az ember nem tapasztalja meg, nem éli át ennek a nagy népnek mindig fölfelé sűrűlt kiáltását, lefelé görnyedő keserűségét, köpenyt szagató kétségbeesését, félelmében vakmerő futását, rohamát, halált valóban megvető bátorságát s ujjongó, kezét-lábát szétvető táncát örömeiben, hogy Istene van? Végtelennek látszó heteken át vonulunk zsoltároskönyvének sivatagos fájdalmaiban, vakító villám-örömeiben s egyik ámulatból a másikba esünk, mert alig lehet mondani valamit a zsoltárokról, oly gazdag, oly eredeti, oly mély egy-egy darabja, egyik a másikat oly tökéletesen elfödi, kioltja önállóságával, nagyobbat lobban trópusi szépségével, szemrehányó, perlekedő, hódoló szójárásával. Ez akkor is így van, ha az istendicsőítést „meg lehet unni”, mert azonos vagy majdnem azonos szavakkal, hűfokkal, áradással fejeződik ki; mégis egy-egy versben új arculattal, sajátos környezetben tükröződve bontakozik ki. És észre kell vennünk, hogy nemcsak az istendicsőítés ugyanaz, mégis más, hanem maga az istenarc változik versről versre. Miféle odaadott, Urával eljegyzett nép, szószóló kellett legyen a versek szerzője, hogy ekkora imádás, magafeledkezés, lélek-energia volt benne fölhalmozva? Olyan népről szólnak ezek a zsoltárok, mely véreben érezte Isten szívének lüktetését, haragjában és szerelmében Isten tüzeit és édességét. S nemcsak akaraterő, kitartás, büszkeség, ellenállás tapintható ki a zsoltárokból, hanem szenvedély, erő, gyöngeség, hűség, féltékenység, gyűlölet, átkozódás, sóvárgás, tehetlenség, báj és halálvágy. És akkor is a kórus sokaságának erejével hangzanak föl e versek, ha egy ember éneklé csak, mert a közösség szelleme, a közhit, közmeggyőződés és a közösen vállalt sors élt ott minden egyes emberben.

Azt mondja M. Heidegger, hogy csak arról szabad gondolkodni, ami létkérdés; ezért a jó gondolkodás szükségképpen áhítatos. A zsoltárok ezeknek a követelményeknek magasan megfelelnek; nemcsak áhítatos, hanem *magasztos* (Sík Sándor) lét-gondolkodás ragyog, egyszersmind komorlik bennük, erős, ki-fejező, kíméletlen költészetükben.

✱

Bizonyos, hogy a 150 zsoltárt is — mint minden nagy szellemi alkotást — akkor *fogadhatjuk be* igazán, ha nemcsak megértjük a szövegét, hanem leásunk eredetéhez, keletkezésének forrásvidékét tanulmányozzuk, bejárjuk, különböző segédművekből történetének mélyére hatolunk, ha eredetiben olvassuk, szavainak sokértelműségét izlelgetjük, egészen addig, hogy akár egy emberéletet szánunk neki. Van, aki ezt csinálja, van, akinek ez a hivatása. Én a leggyerebb, a legfelületibb, a „legközönségesebb” megközelítési módot választottam: fölütöttem azt a magyar fordítást, ami a kezem ügyébe került. *Farkasfalvy Dénes* magyar nyelvű Zsoltároskönyvét forgattam, amely a Prugg Verlag-nál jelent meg Eisenstadtban, 1975-ben. De vettem volna bármelyiket, ugyanúgy vele éltem volna hetekig, mint ezzel. Azt akartam kipróbálni magamon, amiben az olvasók többségének része

van, része lehet; mindenfajta előképzettség nélkül, de Isten, az isteni iránti érzékenységkel és a vers szeretetében áll oda a zsoltárok elébe, kinyitja a könyvet, és olvasni kezdi: *mit kaphat így az olvasó?* Amit nekem a zsoltárok magyarul adtak, arról akarok írni. Azokról a sorairól, amik szemem suhintottak.

A Fordító bevezetéséből idéznék néhány fontos mondatot: „A Zsoltároskönyv lírai formában tartalmazza az Ószövetség egész vallásos gondolatvilágát. Ezt a gondolatvilágot két oldalról közelíthetjük meg: egyfelől mint üdvtörténetet, azaz az ószövetségi népnek, mint közösségnek az oldaláról, másfelől az egyén oldaláról, mint hitet és vallási élményt” (12. old.). Én az utóbbit kísérem meg. „A mai olvasót bizonyára meglepi az imádkozó ember érzelmi skálájának változatossága: milyen árnyaltan fejezik ki ezek az ókori imádságok a csüggedt szív levertségét, a halálélmény rettenetét, Isten mindentudó és mindenható valósága előtti döbbenetét, a magányt és az elhagyatottság kínját, a közösséggel való meg-hasonlottság keserűségét, az istenvágy szomját vagy az öregség, az elmúlás borúlátását... Meglepően sokszor olvasunk az üldözött igaz gyötrelmeiről; egyes zsoltárok szinte paranoiás hangulatot árasztanak; mintha a szerző minden sarokban ellenséget látna, aki felőle sugdolózik, szervezkedik és megrontására készül...” (14. old.). „Minden időnk és nem utolsósorban saját korunk pogányságát fedezhetjük föl abban a bálványimádásban, amit a zsoltárok megtagadnak és elátkoznak...” (15. old.).

✱

Ezeket a verseket elmélkednünk kell, lassan — szinte előre-hátra dülve — olvasni kell őket, végigfutva, újrakezdve, bele-belekapva a szövegükbe; *időt kell adnunk a csodálkozásnak!* Imádkozni tanítanak ezek a zsoltárok, s képesek megszokott szavainkkal elhadart imádságainkat megújítani. Fölkiálthatunk: hát így is lehet imádkozni? Énekelve, skandálva, föllálva a székről, nagyokat sóhajtozva, suttogva kiejteni a szavakat, kitért karral, magunk elé emelt könyvvvel, érzelmeinknek kifejezést, hangot, gesztust, lendületet adva? *Miért ne?*

Talán mert éppen *ma* vetted kezedbe ezt a könyvet, talán mert hited van, s kinyitva állsz e sorok előtt, mert Istené vagy, mint a zsoltáros, talán neked mondja a 4. zsoltárban Izrael és a világ Istene: „A fiam vagy te, *ma* nemzettelek!” *Ma*, de a holnap és a holnapután, „*má'*”-ban is nemzeni foglak. Isten nemzi szellemeinket. Fölséges aktus ez, szerelmi aktus, úgy takar be minket a Lélek, ahogy az Anyát betakarta. Micsoda időn áthatoló Isten nemző ereje? Kívédhetetlen szerelme átjár bennünket.

S miután átjárt, és mielőtt átjárna, „vizsgáld meg a szíved s ágyadon zokogj”. A bűnbánat és a remény, a nyugtalanság és a gyermeki bizalom izzó szélekkel összeér bennünk. A megvizsgált szív alig képes másra, fölzokog (4. zs.). A zsoltáros embert belső bánat és külső szorongatás egyaránt bekeríti, mint a kettős tűz-öv. Az irigyek „torkából árad a halál” (5. zs.), s e kettős szorításból nem menekül, inkább szökök az Úrhoz, mozdulataiban van valami kapkodó sietség, mert folytonosan üzött. Ismeri a gonoszokat, de félelme talán attól nő, attól mélyül, hogy magában is fölfedezi e gonoszság vonásait. Kifelé figyel, befelé elmerül. S látva a jók meghurcolását, annak veti oda e szavakat, akitől vigaszt vár, Istennek. „Ó, mennyi kín és bánat! / Jön-e kezedből más is?” (10. zs.). Ugyanaz a keserűség, ugyanaz a kétség sötétlik e sorokban is: „Ha romlás támad ide-lent, / Vajon cselekszik-e a Szent?” (11. zs.). Válasza ez: „Igaz és Szent az Úr...” Ez a cselekedete, ez a szentség. A gonosz önmagát gyűlöli; hogy önmagát örli fel, ez is a Szent cselekedete. De a kérdés továbbra is magányosan inog, nem hitelenségben, de balsejtelemben. Izzó hit sem oszlatja el. Kemény bizonyosság a tapasztalat felől, és fönttartás nélküli, olykor naivnak tetsző bizalom a hit felől. Ez a hit az érte vívott küzdelmekben mélyül el. Az Úr segítségét megkapja, aki várja; ennek a szentenciának tényereje van.

Az igazi védelem a megtérés. A megtérő föleszmél, megfordul, életén fordít egyet az Úr, aki titkait beleönti az új szívbe. Újjong a megtérő, már-már lát, nem vakoskodik többé, szavait, dadogását valami fönséges csodálkozás önti el; mégis, pontosan tudja, mi e változás oka: „Én az Urat dicsérem, / tanácsom tőle van. / Titkon tanít szíve / az éj óráiban” (16. zs.). A dráma nem múlt el, most kezdődik csak igazán. Szinte az emóciók pantomimja játszódik le előttünk e sorokban: Uram, ezután „örizz, mint szemed bogarát”. Én „arcodra függesztem

szemem / fölébred életem / s látásod csordultig betölt". Milyen ez az Isten? Nem fáradt öregúr, fehér bozonttal az ajka alatt s a tarkóján, hanem dörgés előzte, zuhogás követte villanás. Félelmet keltő megjelenése nem is félelmet, hanem nagyságérzetet akar kelteni, s művészi kifejezése tökéletes: „Kerubra ült és úgy repült / száguldott szárnyait kitarva” (18. zs.). Félelmet ő maga kelt, a zsoldáros ember, akit elragadtatása az ellenség könyörtelen gyilkosává tesz: „üldöztem ellenségem, utolértem, / s míg el nem pusztítottam, meg nem tértem”. Sőt, meg is tetézi: „rimáinkodott, de nem volt mentség”. S azután már fékezhetetlenül tombol a győzelemben: „Szétzúztam... mint a tér porát, / tapostam, mint az út sarát”. Eszébe sem jut, hogy is jutna Jézus Krisztus előtt, hogy éppen annak, akit szétzúz és eltapos, kellene megbocsátania. A megváltatlan ember természetes sötétsége ez, bevillogó fénnel, amit nem a szeretete, hanem a hite ad. Ettől a hittől azonban nem lehet elvitatni a legyőzhetetlenség elemi tudatát, amely ujjong, miközben öl. Így köszönti Urát — hol tegezve, hol magázva —, a kardján, pajzsán, gerelyén csorgó vér szennyyéből kikiáltva. Mennyivel jámborabbak, esetenebbek és okoskodóbbak Jézus Krisztus apostolai. Szájukon ki-kicsap az ő haragjuk is, de a Szelidség sugárzásában tehetetlenül lehullik. Nincs mit kezdjen vele a Bárány. Azt ugyan nem értik az apostolok, hogy mit kell szeretniük ellenségeiken, de gyűlölni már nem nagyon tudják őket. A Boldogságok magvai még nem szöktek szárba bennük, de már beléjük ágyazódtak.

Aztán ennek a nyers, Góliát-verő, dávidi vérengzőnek hirtelen szétnyílik az ege és Szent Ferenc-i ihletettséggel áradnak a dallamai: „A napok egymással beszélnek / titkát átadja éj az éjnek”, mikor Isten dicsőségét hirdetik. Az Urat köszöntő napkorong kifut sátrából s mint „nászteremből vőlegény rohan / hős harcokként elindul boldogan” (19. zs.). A csodálatos messiási zsoldár (22.) így kezdődik: „Istennem, Istennem, / miért hagytál el engemet?” Az üldözött, megtépett, kigúnyolt ember fájdalmát nem lehet ennél az egyetlen mondatnál hitelesebben kifejezni. És a páratlanul szép, szagztatott, lihegő segélykiáltások közül kilobban a következő hasonlat, egyszerű, hűvös, beteljesedett tragikumával: „Szétömlő víz vagyok”.

Az Úr hatalmas. „Hangja a szarvastehenet megelleti” (29. zs.), de a bűnös füle mégsem hallja meg. Milyen hangja van, ha állat élni kezd tőle, ember pedig „zsibbadt füllel, süketen / némán, lezárt ajakkal / olyan, mint aki nem hall, / mint aki visszaszólni képtelen?” (38. zs.). Az embert bűntudata rázza föl a némaságból, kicsinysege pedig megrendíti. Nem is kicsiny, kevesebb; „jaj, mint a ködkép, elsuhan” (39. zs.). Isten az, aki talpra állítja, aki szavakat ad a szájába. Istենben megnő az ember, s Istén országára féltékenyen fordul a többiekhez: „S kiáltd a jövő nemzedék felé: »Ez mind az Istené!«” A harc tölti ki életét. A zsoldárokat át- meg átszővi ez a váltakozó sikerrel folytatott harc, mind külső, mind belső ellenségekkel és a föld alá is lesüt és az égre is fölcsap: jók és rosszak küzdelmében sodródunk, győzünk és vereséget szenvedünk; a tét nagy. A tét maga Isten, aki nélkül nem életet él az ember, hanem csak létezik. Az alvilág, a halál háttérként sötétlik e harc mögött, s jónak is, rossznak is „elnyeli tagjukat / megemésztí őket a falánk”. S bár a zsoldárost Isten kiváltja, mégis belép a „Végző Hajlékba”, ahol a sorsa „álom és enyészet”, s „akár egy állat, lehull és semmivé lesz” (49. zs.). Az ítélet elkerülhetetlen. Népe fölött az Úr ítél. A rossznak nincs semmi sélye, megjárja, veszítenie kell, mert míg él, „Istén minden szavát maga mögé veti”. A jó pedig „kortyokban issza üdvösségét” (50. zs.). De ki a jó? A nagy Dávidot is elbuktatta testi gerjedelme. Hiába mondta: „Én ismerem a bűnt, mely rám mered”, Istén irgalmát sirva, bűnét bánva, de következményeit el nem kerülve kellett kikönyörögnie: „Teremts bennem új szívet, Isten!” (51. zs.).

Kétségbeesett, keserű félelem hatja át az 51. zsoldárt. Az ember szívét összezorítja a tapasztalat, lassan minden emberi kapcsolata megromlik, ellenség lesz a barátból. Hová menjen, kit keressen? „Rohannék menedékhelyemre, / viharból fergegéből menekülve.” De nincs hely, ahol megnyugodhatnak: „Mindenfelé gázettek ömlenek”. Mint a körbekerített vad, rést akar vágni ellenségeinek gyűrűjén, nincs is benne könyörület irántuk. Isténhez kiált: „...pusztítsd ki, irtsd ki őket mind egy szálíg!” (59. zs.). Ezelős düh összecsikorított fogak közül zúdítja ki az átkot és szinte Istent is föllovalja maga mellett. Istennek valóban nagy a haragja, ha egyszer kihívja az ember, de a haragvó Isten édes mézet is tud csorgatni szerelmes fia szájába. Most birodalmát földarabolja, a 60. zsoldár szenvedélye azt mutatja, mintha föltranszsirozná, s hűbéres fejedelmek tartományaiként a lába alá taszítja, ilyen szép költői sorokban: „Efráim lesz a sisakom / Júda a kormányos botom / Moáb a mosdó tálam...” A nagy költészet milyen tiszta, éles, egyszerű láttató ereje feszíti ezeket a sorokat!

Egy érdekes, tipikusan ószövetségi jelentéstartalmú kép Istent várnak, az Urat tornyos erődnék mutatja, a seregek pusztító erejével, a leigázó bevehetetlenségével fejezve ki a hatalmát. Az Újszövetség képi ereje nem lök, nem riaszt el, hanem hív. Nem zár ki, hanem áttetsző. Transzcendens képiség jellemzi az Ószövetség vaskos, fölhasíthatatlanul masszív képiségével szemben. Jézus — képpen — út: járni lehet rajta. Igazság, meg lehet vallani. Élet, ehető. Vagyis ez fogalimból képiség. Éppen ezért az Ószövetség költőisége valódiabb, tapinthatóbb, testibb, inkább önmaga, képi határai vannak. Az Újszövetségnek nincs is költészete; a lélek-szellem esszenciális leírásait tartalmazza. E leírásoknak van ugyan jellemző erejük, de csak egy-egy parabola, mondat, megfigyelés, helyzet határáig. Az Újszövetségben a szeretet lenyűgöző természetrajza bontakozik ki lépésről lépésre, s emellett hiteles, szakaszos válogatása egy életrajznak, amely inkább szuggesztív, mint ábrázolt, inkább hódító, mint kifejező.

A zsoltáros szerelme forró, elszánt és vágyakozó: „Lelkem téged szomjaz / testem is utánad eped, / ...harmatsepre áhító / száraz rőgnél is jobban” (63. zs.). Az igaz nem megnyugszik, hanem „ujjong az Úrban” (64. zs.). Amikor himnusz énekel, vele szólal meg a természet is, a teremtesnek, a termékenységeknek, a szépségnek örvendezve: „a nyájak palástként földjék a réteket / búzából adj takarót a völgyre / s daloljanak...” (65. zs.). E szépségnek még sincs semmi köze az édeskedéshez, kemény marad a zsoltáros, ha szerelmes is Urába, ha reszket is tőle, s valami féken tartott zabolátlanság viszi ujjongásba is, büntudatba is. Az Úr úgy tesz próbára, ahogyan „tisztítják” tűzben a „színezüstöt” (66. zs.). A győzelmi ének szertelen örömeben tobzódik a zsoltáros, de ez nem akadályozza meg abban, hogy iszonyú átkokat hívjon le az ellenségre (68. zs.). És milyen szelíd, engedelmes, magatehetetlen, amikor megöregszik, s meghallja, nagy léptekkel közeledik feléje az Úr: „Ősz fejjel, öregkoromra... Hangos szóval dicsérlek... hárfám pengetem... tenéked” — szokatlan, egyedüli, gyönyörű befejezés, a vénség hanyatló fejjel ejti ki így magából az érett bölcsességet — „Izrael Szentsége” (71. zs.).

Mit tesznek a jók? Kiisszák az Úr borát: „Az Úr kezébe a kehely / borával teltőlve, / Merít és önt belőle” (76. zs.) a jó; a gonosz — kinek ragyog a szeme, „mint a tej” — csak az alját, a seprűt ihatja. Pedig a gonosz nagy vígságban volt, mind a keserű első kortyokig; ám a jó is kesereg: „Híába mosom ártatlanságban a kezemet”. Mégis, mi más kell neki, mint az Úr égi bora? „Veled vagyok”, Uram (73. zs.), mondja s elhalkuló vallomása e két szó alázatos csöndjébe simul. A jónak kemény sorsa van, megpróbáló tapasztalatokkal. Meg-meginog és sóhajtozik: „Van isten, aki nagyobb nálad?” (77. zs.). Izrael történetét elősorolva, eseményeinek vallásos háttérét soha el nem felejtve elmélkedik a zsoltáros a 78. zsoltárban. Talán ebben találja meg a válaszokat azokra a kérdésekre, kétségekre, amiket — állhatatlansága, bűne, konoksága fölött töprengve — tesz föl a 77.-ben. Így szól Isten ehhez a néphez: „Makacs szívéért elvettem / fusson csak vágyai után” (81. zs.). De ítél a pogányok fölött is. akik „Értés, tudás nélkül, sötétben kóborolnak / s a föld alapjai alattuk imbolyognak” (83. zs.). Az Úrhoz hú izraelita fölkel ellenük és fejükre zúdítaná a pusztulást, Isten tüzeit: „Ahogy a tűz az erdőt égeti / és lángra gyúl a rengeteg / rohanjon rájuk viharod, / pusztítsa őket tomboló szeled” (83. zs.).

A zsoltáros elragadtatott lélekkel vágyakozik a templom után: „Sokkal jobb egy nap udvarodban / mint ezer lent, az alvilág ölén” (84. zs.). Hisz a hitében, hisz az engesztelésében, tudva, hogy „a hűség kisarjad a földből / az égből az igazság lehajol” és „vonul elől az igazság / szépség követi lábnyomát” (85. zs.). Emberi egyetemesség-tudat fogalmazódik meg ebben a zsoltárcímben: „Minden nép Sion szülötte”, tehát a világ, nemcsak egy-egy nép java az üdvösség. A szent város a népek fölött ragyog, a népek „Mind itt születtek” (87. zs.). Jahve így szól a nép hűséges királyához: „Ha ragaszkodik hozzám... felelek... és szorongásától megszabadítom”, és tulajdon vendége lesz a „fényes lakomán” (91. zs.). Fölkiált a zsoltáros ekkora bőség, ekkora szeretet hallatán: „Gyertek, imádjuk!... ujjongva áldjuk üdvösségünk kőszálát!” (96. zs.). Zengjen az Úrnak az egész világ! Vigadjon a föld, „a tenger s ami benne él, harsogjon a fennsík... s az erdő minden fája” énekeljen. Most is, mindig, de főleg akkor, amikor a zsoltáros „látja, hogy az Úr jön / jön, hogy átvegye uralmát a földön” (96. zs.). „Fújjátok meg a kürtöket és a harsonákat / zenéljete... pengess lantot / csendüljön a hangod... A folyamok tapsoljanak / a nagy hegyek kiáltssanak”, igaz ítéletet sóvárog a föld, igaz ítélet készülődik.

Nemcsak a jó virágzik, a gyom is. A gyom rosszat virágzik: „az álnok... burjánzik / de ő egy csapásra letarolja őket”. Viszont „Az igazak virulnak, mint a pálma, / mint a libanoni cédrus, úgy gyarapszanak, / átültetve az Úr házába, / az Isten udvarán virítanak. — Egyik sem szárad el öreg korára, / hanem üde és friss marad” (92. zs.). Halála előtt mégis panaszra nyílik az ajka, s csak az a reménye, hogy él az, Aki Van: „Minden barátom messze vitted” — Uram — „egyetlen társam lett az éjhomály” (88. zs.). Az igaz ember elmagányosodik, mégsem lázad, keserősége elmúltával mindig ugyanő, az Úr száll a szívébe: „Kelettől napnyugatig amilyen távol / oly messze dobtá lázadásainkat önmagától” (103. zs.). Ahogy a zsoltáros végigtekint a teremtet világon, mintha külön-külön megérintene mindent, amit lát; a biztos szemű, biztos kezű leíró remeke a 104. zsoltár, melyben a személytelen elemek megszemélyesülnek és elvonulnak az Úr előtt, kinek „tekintétől a föld megrebeg / hozzáér hegyekhez: füstölni kezdenek”. Hatalmas erejű a 109., ún. Átokzsoltár, melyet nem mentegetni kell, hanem átélni benne a kifejezés sistergő erejét, mozgalmasságát, izzását. Végül is az átkozódás is lehet irodalmi műfaj tárgya. A zsoltáros, aki átkozódik, aki írmagostól ki akarja irtani az ellenséget, ugyanaz, aki ezt a szeretettől forró és mély értelmű sort leírja: az Urat „valóban csak az érti meg, aki hozzá tapad” (111. zs.). Ez az Úr az, aki „fölkarolja / szeméből a szűkölködőket” (113. zs.). Tudja a zsoltáros, ereje onnan van, hogy „mikor hajszoltak, hű maradtam” (116. zs.). Győzelmi ujjongásában pálmával fogadja azt, „... aki jön az Úr nevében”, mert „áldott” (118. zs.). — Micsoda emlékeket ébreszt ez bennünk! — Verskoszorút ír Isten törvényeiről, mely „egyedülálló alkotás” (Farkasfalvy Dénes, 196. old.). Misztikus mélységekig mutatnak ezek a sorok: „Gondolataimban ősi ítéleteid, ha visszatérnek / magamban újra erőt érnek”. Az istenszeremle szebb kifejezést talál, hogy elmondja vallomását Annak, akibe szinte belekarol, átölel, hozzásimul: „Dobogó szívvel futok rendeleseid útján” — „Fölujjong lelkem végzéseid látva” — „Igéid kincse lesz zsákmányom” — „Szent Isten, igaz vagy!” Mégis, meg-megérint minket valami túlbuzgó, farizeusi igekezet: „Riadtan tágra nyílt a szám, líhegve vágyom rendeleseidre” — „Utálkozom, mikor a hitszegőre nézek” — „Ellenzőt tégy szememre...” (119. zs.).

Az Úr a derű Istene, aki népét körülöleli, „ahogy a hegyek a völgyet”. „Megtelik nevetéssel a szám”, mikor „az Úr nagyságát megmutatja”. A zsoltáros látja társát a népben, aki „könnyet hullatva vetett / örömujjongva aratott”, s „Ment a határba, ment zokogva / vitte kötevényét, s jött kurjongatva, / hozta a kévét” (125. zs.). Roskadozik az áldástól az istenfélő: „Mint dúsan termő tőke, feleséged / pompázik házadban / és gyermekeid, mint olajfavesszők / az asztalod körül” (128. zs.). E derű a bűnbánat, az önismeret virága: „Ha fölisorlod a vétkeket, Uram / van-e aki előtted megállhat?” (De profundis, 130. zs.). Az Úr szeretete rásugárzik Sionra, fiainak minden bűne ellenére is, és így szól megszentelt földje fölött: „Ez mindörökké nyughelyem / ez székem, így tetszett nekem... és Dávid szarvát fényvel elborítom” (132. zs.). Ezek a fények már a Messiás felől érkeznek. Így árasztja el áldással is az Úr a testvéri közösséget: „Valóban milyen jó, milyen szép / az együttélő testvéri közösség! / Mint drága kenet, mely homlokra csordul, / szakállon csurran, Áronnak szakállán, / nyakán lefut s előmlik a ruháján. / Mint amikor a Hermon harmata / előnti lejtőit Sion hegyének. / Az Úr áldása onnan árad, / és mindörökké élet” (133. zs.). Ez a zsoltár kis remeklés.

A hódoló zsoltáros így bizonyítja hűségét az Úrhoz: a bálványimádók ellen „tökéletes voltam a gyűlöletben” (139. zs.). Engem azonban „Ments meg!” És súlyos átkok következnek. Gyűlöli az ellenségét, de az is igaz, kétségbeesve fut előle, meg a betegség, a büntetés, a halál elől, s oltalomért könyörög: „kinyújtom hozzád két karom / az alvilágból kiaszott torokkal / utánad szomjazom” (140. zs.). Az Úr az, egyedül az Úr, aki büntet is, áld is, szorongat és föl is szabadít, elűz, de vissza is vár: „haragja lassú, jósa bö”, s „Utat nyit szándéknak, hogyha féled / megvált, meghallgat, hogyha kéred...” (145. zs.). Ő „éleszti újjá Jeruzsálemet... bátorítást ad a szegénynek... s annak örül, ki féli őt / és nála keres támaszt és erőt” (147. zs.). Dicsérjék őt „Tűz és jégeső / hó és ködfelhő / ...szélviharok / hegyek és halmok / gyümölcsösök és cédrusok / vadak és igás barmok / csúszómászók és szárnyasok / ...A föld királyai és népei / szép ifjak és leányok / fiatalok és aggastyánok” (148. zs.). Dicséretet zengjen neki minden hangszer, minden emberi hang, a jelen és a múlt, „Allelúja!” (150. zs.), mert ő az, aki szüntelenül és kiábrándíthatatlanul „népében gyönyörködik” (149. zs.).

A ZSOLTÁROK: IMÁDSÁGAINK

„Szentmise a búzavetés és imádság minden ma született csecsemő.” Ezt a mondatot Tamási Árontól idézi *Szabédi László* tanulmányában, s vele kapcsolatban Tamásinak „pogány katolicizmusáról” értekezik. Valóban mélyen katolikus megállapítás, hogy a búzavetésben is, a gyermek-nemzésben, -szülésben is van valami szent, valami Istenre nyíló vonatkozás, úgyhogy akár imádságnak is lehet nevezni. Az igazi imádság, az Istennek tetsző istentisztelet épp ezért nem lebeghet kényesen a hétköznapiak, életünk „pogány” vagy profán mélységei fölött, inkább beléjük ereszti a gyökerét. Ezekből a „pogány” mélységekből nő ki az egyház liturgiája is — történeti és lélektani értelemben egyaránt —, hiszen épp ezeket akarja Krisztusban Istenhez emelni.

Az imádkozó egyházat, a liturgia szerkesztőit a Biblia tanította meg erre. Néhány emberöltővel ezelőtt szinte szentségtörő kedvvel kezdték emlegetni, hogy a Szentírásban olvasható imádságok, köztük elsősorban a zsoltárok, úgy látszik, nem az égből hullottak alá: előkerültek egyiptomi, babiloni, kánaáni megfelelőik, s nyilvánvalóvá vált, hogy sok képet, nyelvi, költői fordulatot ezektől örököltek. Azóta mindjobban látjuk, s mind nagyobb megilletődéssel vizsgáljuk ezeket a tényleges kapcsolatokat. Nem szégyellni való, inkább főlemelő tény, hogy a zsoltárokban a „pogány” előidők imádsága is folytatódik. A kinyilatkoztató Isten nem azért szólalt meg, hogy elnémita, s aztán valami egészen új, „angyali” imádságra tanítsa az embereket. Inkább azért, hogy a pogány létből is kihajtó imádságot bátorítsa, igazabbá tegye. A próféták sokszor szót emeltek az Öszövétség istentiszteleti gyakorlatában megbúvó pogány lelkelet ellen, de csak akkor, ha ez hazugságot, önámítást jelentett. A zsoltárok pogányságból örökölt hasonlatait, metaforáit semmiféle képromboló indulat nem tagadta meg.

Miféle képekről van itt szó? A 29. zsoltárról például kiderült, hogy kánaáni eredetű. Azt ünnepli, hogy milyen hatalmasan megmutatkozik Isten fönnsége *a viharban*. Mint a mennydörgés a hegyormokon, úgy verődik vissza sorain a „Jahve szava” kifejezés, hétszer is egymás után. Ez a „szó” nem értelmes, tagolt beszéd (héberül: dabar), mint Isten teremtő vagy kinyilatkoztató szava, hanem inkább fenyegető vagy diadalmas „kiáltás” (héberül: kól). Cédrusokat tör, megtáncoltatja a Libanont, mint a fiatal bikát. De az elementáris, „pogány” tapasztalatra utaló s valóban pogány eredetű himnusz közrefogja egy jellegzetesen izraelita keret. Ebben *a templom* jelenik meg, ahol Jahve ül a trónusán, éppen nem magán kívül, hanem teljes összeszedettségben, ahogyan valaha a vízőn fölött. Mindenki „dicsőség”-et mond neki, ő pedig „béké”-vel áldja meg népét. A két kép, a két tapasztalat nem vitázik egymással, nagyszerű egyensúly valósul meg közöttük.

De nemcsak természeti tapasztalatok, hanem kifejezetten a bálványimádás valósi világából eredő képek is tovább élnek a zsoltárok metaforáiban. Az izraelitáknak tilos volt faragott vagy festett képen ábrázolniuk Istent. De Egyiptomban gyakran láthattak olyan szobrokat, amelyeken a fáraó fejét sisakként veszik körül, „árnyékolják be” Horus sólymának *szárnyai*. Le nem rajzolták, újra nem faragták ezt a képet, de a zsoltárokban mégis sokszor visszatérnek hozzá. A hívó ember, a szövetség Istenének oltalmában bizakodó nép menedéket talál az ő „szárnyai alatt”. „Mint szemed fényét, oltalmaz meg engem; fedezz el szárnyad árnyékával engem” — fohászkodik a 17. zsoltár szerzője. „Kész nekem nálad a segedelem; szárnyaid árnyékában vigasságom lelem” — mondja örömmel a 63. zsoltár. (Hasonló helyet sokat lehetne idézni: 36,8; 57,2; 61,4—5; a 91. zsoltáron szinte végigvonul ez a kép.)

Vagy ott a másik, még gazdagabban dokumentálható kép: milyen sokszor szó esik a Bibliában s a zsoltárokból is Isten *arcáról*! Ez a kép aztán igazán a bálványimádás emlékeit őrzi: isten (a bálványisten) *arca* előtt akkor jelent meg a szó legszorosabb értelmében a pogány ember, amikor a szentélybe lépett, s a bálványiszobor arcára foltéktintett. Ennek a képnek templomra, áldozati cselekményre nyíló vonatkozása kitapintható a Bibliában is. A jeruzsálemi templomban nem volt istenkép vagy istenszobor, de a zsoltáros, amikor a Jordán forrásvidékéről vágyakozva a templomra gondol, így fohászkodik: „Mint szarvasgím a források vizére,

úgy sóvárog utánad, én Istenem, a lelkem. Szomjazik lelkem az Isten után, az élő Isten, az erős után. Mikor lehet már elejébe mennem és arca előtt megjelennem?" (42,2—3). Ennek a képnek épp akkor mélyült el a költői és teológiai tartalma, amikor kihullott mögüle a szemléleti elem, és metaforává lényegült át. Mit is jelent a láthatatlan Isten „arca”? A zsoltáros tudja, hogy Isten mindenütt jelen van (erről szól a 139. zsoltár), de úgy gondolja, hogy arcát mégiscsak a templomban fordítja felénk. Az ünneplő gyülekezet felé, amelyről fájdalmas nosztalgiával beszél a 42. zsoltár szerzője: „Egyre csak arra gondolok, szívem mélyén az hánytorog, mint vonultam a szentély csarnokába, örömujjongás és háladal közt, ünneplő nép és riadal közt, föl az Úrnak csodálatos lakába” (42,5). Megnőtt, titkokat idézővé és bátorrá vált ez a kép, amikor a szobor nélküli templomra alkalmazták, amelyben nem volt többé szemmel látható istenarc. S aztán nőtt még tovább a Bibliában, a zsoltárokból is, amikor eredeti környezetétől is elszakadt. A negyedik zsoltár esti imádság. Legszebb kérése ez: „Arcodnak fényességét emeld, Uram, fölébünk!” (4,7). A láthatatlan fényt, amikor a látható kiálszik. A 90. zsoltárban viszont lelkiismeret-mozdító bizonyossággént fogalmazódik meg: „Bosszúságodtól elenyészünk, s haragod a mi rettegésünk. Mert bűneinket elibéd veszed, arcod fáklája ég mi titkaink felett” (90,8). A képsort a 17. zsoltár teljesíti be, amikor hatalmas erővel földézi a hívő ember bizonyosságát: „Én az igazságban látni kívánom arcodat, s mikor fölébredek, a te látásodban találok megelégedésem” (17,15).

Eddig *Sík Sándor* első zsoltárfordításait idéztük, most a pontosság kedvéért szóról szóra próbáltuk visszaadni az eredetét. De azért a Sík-fordítás szövegéről sem szeretnénk lemondani: „De én igazságban látom meg arcodat, s látásoddal lakom jól, mikor feltámadok”. Mikor feltámadok: ez a fordítás már a zsoltárvers keresztény utóéletét, vagyis tartalmi beteljesedését is magába öleli. Hiszen Szent Pál arról ír, hogy a feltámadás után „színről színre” látjuk majd Istent (1Kor 13,12). Szó szerint „arcról arcra”, vagyis úgy, hogy az ő arca meg a mi megtisztult arcunk egymásra ragyog. A Jelenések Könyve idézi is az említett zsoltárverset — abban az értelemben, amelyet Sík Sándor fordítása adott neki. Az élet vízenek folyama s az élet fája mellett áll Istennek és a Báránynak trónusa. Szolgáik ott vannak velük „és látni fogják arcát meg az ő nevét homlokukon” (22,4).

Pogány emlékek? Gondos kutatók kiderítették, hogy a szomjazó szarvas gyönyörű képének is megvan a maga ugariti megfelelője. Az a nagyszerű, hogy a zsoltárosok mindettől nem ijedtek meg. Sőt a történetileg pogány előzményekkel együtt, szinte ugyanegy mozdulattal bekapcsolták imádságukba az emberi létnek mélységében profán, hétköznapi vonatkozásait is. Elsősorban szintén metaforák és hasonlatok segítségével: „Jobban eped lelkem az Úr után, mint éji őr a virradat után” (129,6). Milyen gazdag ez a kép is, és mennyi valóságos emberi tapasztalatot dolgoz fel! De van ilyen bőven a zsoltárokból: „Akik könnyezve sírnak, mikor vetnek; aratáskor majd örvendeznek. Aggódva, sirva jár a gazda, amikor veti a magot; ujjongva jó kövér képével, mikor learattott” (126,5—6). „Elsüllyedtem feneketlen iszapban, vizek mélyére hulltam, s fejem felett az örvény átcsapott. Elfáradtam kiáltani, torkom szárazra égett. Szemeim elapadtak, úgy várlak, Uram, téged” (65,2—4).

Költészet ez? Bizony az, mégpedig a javából! De ahhoz, hogy a zsoltárok költészetét megértse és igazán méltányolni tudja, sok huszadik századi embernek helyesbítene kell a költészetről alkotott elképzeléseit. G. von Rad írja: „A régi világban a költészetnek egészen más szerepet tulajdonítottak, mint manapság, sokkal komolyabban, közeleti súlyút, mert úgy tartották, hogy a költői kifejezésnek sajátos privilégiuma az igazság kimondása... Valami nagyobb erő, nagyobb tömörség jellemzi (mint a köznapi, prózai beszédet), s ezáltal a valóságnak költői szavátétele képes lehet az igazság mélyebb megragadására.”

Ha ezt meggondoljuk, akkor talán le tudjuk mérni, mit jelentenek a zsoltárok „költői” képei, vonatkozásai. A mai közgondolkodás hajlik arra, hogy a költői, művészi ügyességet egy-egy eszme reklámozására alkalmas „eladói trükk”-nek tekintse. Az igazi költő metaforáival nem olvasóit akarja megszédíteni, hanem az igazságot, a titkot ostromolja. Így a zsoltáros is. A költői eszközök számára nem az elhíttetésnek, a megszerettetésnek, hanem az igazság — imádságról lévén szó: az Isten és az emberi „szív” — teljesebb megragadásának eszközei. A képeiben sűrűsödő „pogány” és profán emberi tapasztalat így ad *úrai hitelt* az imádságos igyekezetnek.

Az emberi tapasztalatok közé a természet, a látható világ elemei is odatar-
toznak. Hiszen a zsoltárok népének élete összefonódik a természet életével, a Zsol-
tárok Istene pedig a világ Teremtője. Ezért érthető, hogy a zsoltárok nemcsak
az emberi szív „pogány” és profán zugait vonják be Isten dicséretébe, hanem
ugyanúgy az egész látható világot is: a vihartól a háztetőn gubbasztó bagolyig.
Manapság sokan emlegetik, hogy a technikai civilizációban élő modern ember el-
szakadt ezektől a természeti emlékektől, s a zsoltárokat nem is érezheti saját
imádságának. Az efféle okoskodással csínján kell bánnunk. Ki ne emlékeznék a 23.
zsoltár képére: „Jahve az én pásztorom”? Helyettesítsük talán valami ilyesmivel:
„Életem autóját Isten vezeti, szakadékok között sem félek, mert tudom, biztos kéz-
ben van a volán”? Az autó hozzátartozik mindennapi életünkhöz, s a vele kap-
csolatos képet valóban újszerűnek, elevennek, nekünk valónak érezzük — egy pil-
lanatig. Aztán eltoljuk magunktól, mint divatcikket, amely feltűnő, de nem meg-
bízható, nem is igazán a miénk. Eleven pásztorral talán sohasem találkoztunk. Az
őt meglevenítő képnek mégis évtizedredek emlékanyaga ad hitelt, amelyet —
úgy látszik — abban a Jung-féle kollektív tudatalattinkban őrzünk.

Tájak, madarak, fák — és *helynevek!* Kölcsey a magyar történelemnek ezer-
éves emlékeit tudta fölidézni a Himnusz földrajzi neveivel. Így érintgeti a zsoltár
is emlékeket az emlékezet varázsvesszejével, amikor egy-egy történelmi helye-
vet kimond, vagy egy-két vonással elénk rajzol egy történelmi tájat. „Aki az Úr-
ban bíz, mint a Sionhegy, olyan. Nem ingadoz, szilárdan áll, örökre. Jeruzsále-
met hegyek ölelik. És népet öleli az Úr: mostantól fogva mind évezredekre” (125,1—
2). Ezeket a tulajdonneveket vétek föloldani, a közérthetőség kedvéért köznevekkel
helyettesíteni. Inkább emlékeket kell mögéjük raknunk: úgy, hogy hűségesen ol-
vassuk az Ószövetséget, mint rólunk szóló és nekünk szóló iratot.

Képekről beszélünk a zsoltárok költészetéről. A G. von Radtól idézett mon-
datok mellé odakíváncsok A. Chouraqui megállapítása: A zsoltárokból „a kife-
jezés művészetét az az aszketikus igény határozza meg, amely a valóságot akarja
megragadni, legtisztább igazságában leírni. A szavak itt erőktől terhesek. A jel-
képek áttetszők: Isten igazságába vezetnek. Nehéz elképzelni hevesebb gondol-
kodást, összetartóbb kifejezőerőt s ezekkel egyidőben tündöklőbb szabadságot, mint
amire az életnek ebben a kimeríthetetlen forrásában rálelünk.” Az előbbiekből a
zsoltárok költészetét azzal a képpel állítottuk szembe, amit a költészetről a mai
közgondolkodás hajlandó megalkotni. Most eljutottunk odaig, hogy megkísérél-
hetjük annak megfogalmazását, mi választja el a zsoltárköltészetet minden más
költészettől. A kép, a hasonlat, az úgynevezett „költői eszközök” minden igazi költő
számára elsősorban az igazság, a titok megközelítésének eszközei s nem reklám-
ellékek. De az az *aszketizmus*, amiről Chouraqui ír, egészen különös módon jel-
lemzi a Biblia költészetét, s azon túl legföljebb még a Bibliától ihletett költészetet.
Rónay György magyarázta a l'art pour l'art fogalmát azzal, hogy minden művész
örömet lel az alkotásban, s az irodalmi művekben tetten érhető a szóvátételnek
ez az élvezete. Az olvasóban ennek megfelelője talán az a tetszés, amely a meg-
értés örömeiből fakad. A zsoltárok — ebben az értelemben — a naiv költészet vi-
lágába tartoznak. Költőik számára az imádság nem versírói helyzet, hanem telje-
sen átél, egyetlen valóság. Írásaikból teljesen hiányzik a saját szavaikban való
tetszelgés, ezért *kell* ma is *imádkozni*, s nemigen lehet pusztán gyönyörködve ol-
vasgatni őket.

Keresztény őseink a zsoltárokat egészen saját imádságuknak tekintették. Volt
idő, amikor az egyházban nem szentelték püspökké azt, aki nem tudta betéve a
százötven zsoltárt: nem azért, mert gondosan „bevágta”, hanem mert a minden-
napos használat során szóról szóra beléivódott az egész. Ezek a régi keresztények
nem kerülgették még az „átokzsoltárokat” sem. Amint az Ószövetség nem szé-
gyellte a zsoltárköltészetet pogányságba és profán hétköznapiakba ágyazódó gyökér-
zetét, úgy a régi kereszténység sem tolta el magától valami hamis evangéliumi ké-
nyességgel a jellegzetesen ótestamentumit. Sok magyarázkodás nélkül is tudták,
hogy ezek a tisztulatlan indulatoktól terhes zsoltárok is mintaimádságok. Nem
mintha Isten arra bízta, hogy úgy gondolkodjunk ellenségeinkről, mint ezek-
nek a zsoltároknak szerzői. Mintaimádságok azért, mert megtanítanak arra, hogy
akármilyen zaklatottan, még a gyűlölet vermeiből is fölkiálthatunk Istenhez. Ki
az közülünk, aki egészen evangéliumi embernek mondhatná magát? Isten azt
akarja, hogy a hitből fakadó imádság létünknek, személyiségünknek az evangé-
liumtól át nem alakított zugait is bejárja: miért próbálnánk ellene állni?

Nyilvánvaló: a betű, a legszentebb is, űl, ha a Lélektől elszakad. Az Ószövet-ség sem csak imádságszövegeket hagyott ránk, hanem nagyszerű történeteket és portrékat is, azokból érthetjük meg, kik s hogyan imádkozták először a zsoltárokat. Másfelől: ezeket a zsoltárokat lehet rosszul is imádkozni, de ez még nem ok arra, hogy ne imádkozzuk őket. Azok a kitelepítettek, akikhez Jeremiás emlékezetes levelét írta (29,4—23), valószínűleg a 137. zsoltárt énekelgették. Az evangélium pedig tud arról, hogy a Sátán is a zsoltárt citálta, amikor megkísértette Jézust. „Angyalainak parancsolt felőled; hogy oltalmazzák minden utadat. Tenyerükön fognak hordozni téged; kőbe ne üssed lábadat” (91,11—12). E. Hirsch protestáns egzégéta ennek a jelenetnek alapján el is utasította a 91. zsoltárt, mint az evangéliummal össze nem férhető. Mintegy átengedte a Sátánnak. Csakhogy jó okunk van arra gondolni, hogy a Sátán rosszul értelmezte ezt a zsoltárt, amikor azt a következtetést vonta le belőle, hogy az Isten kegyelmében élő embernek joga van kierőszakolni a maga javára Isten erejének látványos megnyilatkozását. Ezt az értelmezést egyértelműen elutasította Jézus: „Ne kísérsd a te Uradat, Istenedet!” Ezzel azonban nem tagadta meg magát a zsoltárt. Sőt, ha a Sátán a 11—12. verssel kísértette meg, ő viszont a 13.-kal biztatta apostolait: „Lám, hatalmat adtam nektek, hogy lábbal tiporjátok a kígyót meg a skorpiót és az ellenségnek minden hatalmát, és semmi sem árthat majd nektek (Lk 10,19). Jézust is, őt igazán az Atyjába vetett bizalom éltette, szavával, példájával ezt akarta megerősíteni mibennünk is. A bizalom zsoltárát, amellyel megkísértette a Sátán, ezért mondhatta tovább nekünk. Kommentárként melléje téve az életét: a nagypéntek és a húsvét titkával együtt.

Manapság sokat beszélünk az imádság válságáról. Keressük „az új imát”, mint a Pap Károly novellájában szereplő szegény asszony. Vagy próbálunk a Lélekre figyelni, aki „kimondhatatlan sóhajtozásokkal” imádkozik értünk és bennünk. Mind e közben jó, ha nem felejtjük, a Lélek nem tagadta meg azokat az imádságokat, amelyeket egykor maga sugalmazott, s amelyek csodálatos, eleven történetükben végigkísérték az üdvösségtörténetet, mindenütt ott voltak, ahol a Lélek remekelt: szentekben, közösségekben egyaránt. Mindennek megvan a maga kockázata: az új imádság hajszolásának, még a Lélek sugallatait leső figyelemnek is. Amikor a ki nyilatkoztatásról van szó, nem is szabad mereven szembeállítanunk a régít és az újat, a betűt meg a Lelket. A két és fél ezer éves zsoltárok „új imádsággá” válhatnak, ha bizalommal újra elkezdjük imádkozni őket.

AZ ECCLESIA KIADÓ KÖNYVEI

Fazekas Lajos legújabb kötetének, a **Látomás és jelenés**-nek mintegy százötven verse nyolc ciklusba rendeződik. A bibliai témák, a hétköznapi élettények s a múlt felé hajló visszaemlékezés ihletsoporttal közül talán az utóbbi érielt hangulatukban leginkább jellemzete költeményeket.

Nagy tanulságokról és kemény küzdelemről árulkodik Vékey Tamás költészete **Az Ige testté lett** című kötetében. „Az igaz pedig a hitből él”: ha a költészet nem szépelgés vagy fennhéjázás, legvalódiabb humusza a hittapasztalat. Vékeynek van mondanivalója róla, s így tudósítása magáról az emberről adhat gazdagabb ismeretet; az emberről, „ki a lét és nemlét / határán kószál, / kinek őszi kert / a szíve / s nem tavaszi oltár”. „Bűn, igazság és ítélet tekintetében” egyre tisztuló lírájában ott látjuk „konok, halgatag lel-künk”, ahogy „a felelőtlenség / és értetlen-ség / kínzókamrában ücsörgünk”, „a füstöl-

lés és hervadás” óráiban. Meglepően egyéni-vé vált költészete sodor ugyan magával túl-magyarázott verseket is, de ezek csupán azért szűrnak szemet, mert kötetének gerin-cét olyan kiváló költemények alkotják, mint a **Ki tudná?**, **Fohász**, **Virrasztás**, **A távol ab-lak**. Hanem a titok, Vágyakban rejtőzve s Az irlgalom.

Az útirajz, a szentírás-magyarázat és a me-ditáció elemeit egyesíti magában Gyürki László Szent Pál apostol **útjain** című köny-ve. A pedáns alapossággal megírt kb. 15 íves művet dicséri a mélyebb kérdéseket sem nélkülöző, s a részletezést sem elhárító ol-vasmányos előadásmód, hiányait jelzi viszont . egy-egy kellően nem ellenőrzött tény (Ke-resztelő János és az esszénusok kapcsolata, a Zsidó levél szerzősége stb.), vagy bizony-talan okadatolás (az Antikrisztus azonosítása Caligulával, a trószli „vasárnapünneplés” stb.). A könyv szemléletességéhez számos fénykép, térkép és archeológiai rajz is hoz-zájárul. (R. J.)

Péter a tengeren

(Pierre sur la mer)

Ki igazán hisz
A végtelen víz
Barázdáin is megtartja azt
Bizton jár földjén akár a paraszt
Ki nem repülhet
Nem is merülhet
Kinek talpára tenger úgy tapad
Mint mezőkön menvén a dús agyag
Lábujjait sarkát
Hullám ha húzza
Mélyén sem süllyed alább
Soha a súlya

NÉMETH ISTVÁN fordítása

A vakonszületett

(L'aveugle né)

A váratlan gyógyult vak
Rekedve kiált: Im látok
Gyanakvás zúg Ő volna az
Hogy tűnt el róla az átok

Szól ám ki figyelne már
Csődül a sok hangadó
Vitának sűrűjében áll
Ő a fajankó

Írástudókhoz cipelik
Kik maguk sem kenhetik
El a tényt hogy lát

De mert nem a mi szavunktól
Nytotta meg világát
Lökjük utunkból

A világ világossága

(La lumière du monde)

A világ szemsugára
A szellemed
Milyen éjszaka
Mikor elfeded

Vigyázd ami lobog
Eleven ismeret
Csupasz szívvel
Vetsz lángot ég felé

Ha lelked tágra nyílt
S szemedben fény
Déli nap süt
Boldogan ül a föld

Életed a többieknek
A nyári nap

A húsvéti éjszaka

(La nuit pascale)

Éjszaka volt mikor föltámadott

Az én éjszakámból föltámadott
Feküdtem aludtam rajta Akár kőlapja
A sírnak a félre sohasem fordított
Immanuelnak hívtak majd Péter nevet nyertem
Ahogy születtem lényem is sírrá változott
Míg nem zendül Jozafát kődarab hát nevem
És még onnét is mint durva kő visszhangzok
És még onnét is bambán az üres sírok között
Halálnak holt s öröknek árva kiáltok
Én is utolsónak igent Hogy föltámadok

REISINGER JÁNOS fordításai

EMBER VAGY MESSIÁS?

A zsoltárokból különös világ tárul eléink. Ez a világ kizárja a közömbösséget, mert csak két útja van, nem három vagy négy, vagy amennyit akarunk. Figyelmeztet: a világ két részre oszlik, és ezt a kettőt vegyíti s különíti el a Zsoltárok Könyve: a Fény útját és a Sötétség útját. Örök harc ez a történelem folyamán. Ha megszemélyesítjük ennek a párviadalnak résztvevőit, akkor azt mondhatjuk, hogy az Ártatlan küzd a Lázadóval, az Igaz a Gonosszal, a Boldog Ember az Elvetemülttel, az elvetéssel. Már a bevezető zsoltár is ezt a programot adja.

A párharc mindkét résztvevője *nemet* mond: az egyik visszautasítja a fény útját, a másik a sötétségét. Az egyik *nemet* mond a világ romlottságára, a másik az Isten örökkévalóságára. Az egyik megszünteti a félelem görcsét, a másik megöli az örömet.

(A SÖTÉTSÉG FEJEDELME) 1. A bűn útján nem nehéz találkozunk a Sötétség Fejedelmével. A Biblia alapján emberrel nem azonosítható végtelen gonosz „személyiség”. A Zsoltárok Könyvében félelmetes hatalom birtokosa. Nem kevesebb mint százhusz neve van; lényege szerint Rákának hívják, istentelennek. Sokoldalú, színes egyéniség, a látványosság barátja, ezért van olyan sok neve: Hazugság atyja, Ellenség, a Hatalmas, a vér embere, a Kevély, a vadász, a tulok, Bázán bikája — és így tovább. Héber neve: a Sátán.

Művei követik őt. A „semmi” atyja mit hozhat létre? Pelyvát, amit szétszór a szél. A pelyvától örökíti a könnyűséget, a lezser életet, az állhatatlanságot, a szárazságot és a meddőséget. Gyöker és súly nélkül a pillanat, a „korszerűség” rabja. Egész tudománya az, hogy tagadja Istent; „Nincs Isten!” — mondja, s akkor minden szabad. Örökké szomjas, örökké kielégületlen, átmeneti ember, ideiglenes. És ideges.

Nincs nyugalma, állandó mozgásban van, fő gondja: az *embervadászat*. Ebben felülmúlhatatlanul leleményes. Nem állíthatja meg csak az Ártatlan, korok fölött álló bölcsességével lerontva az ő vakai világát, szűk láthatárát.

Egész népek csatlakoznak a Lázadóhoz, és szomorú tapasztalatunk, hogy mi magunk is magunkban hordozzuk a Lázadó képét.

(A MESSIÁS) 2. Hogyan állítja meg az Ártatlan — a Messiás, akit már a Második zsoltár is megígér: „Én fiam vagy te; én ma nemzetelek téged”, azaz öröktől fogva, s akinek a képét szintén magunkban hordozzuk —, hogyan állítja meg tehát a Rákát, az Istentelen, véres útjában?

„Humili obedientia, passione, et morte ignominiosa” (Tanguerey) — alázatos engedelmisséggel, szenvedéssel és gyalázatos halállal. Ez az Igaz Ember, a „Caddik”, fegyvertára; különös fegyvertár, mely felül van a korok megértésén, s abban a tudatban gyökereszik, hogy az erőszak nem ér és nem ér el semmit. Az Igaz nem vállalhatja a sötétség útját.

„Ha az Ártatlant néha meg is ölik: a Lázadó mindig alulmarad.” Mert emberi eszközök, amelyek billentyűzetén a Sátán oly virtuóz módon játszik: az emberiségnek, üdvösségéért vívott harcában, nem segítenek.

Kitéve az Ellenséges Ember folytonos zaklatásainak, a caddik szenvedéseinek se vége, se hossza. A helyettesítő szenvedés akaratát magában hordva, mérhetetlen bűnökért tesz eleget, időben és térben. Teljes szolidaritás, még az atyák bűneivel is: „Vétkeztünk atyáinkkal együtt; bűnösök, gonoszok valánk”, mondja a 106. zsoltár; így kell elképzelnünk az elképzelhetetlent: milyen súly nehezedett az Ártatlan, a Messiás, hitünk szerint Jézus Krisztus vállára. Ő volt a *Fájdalmak Férfia*, a Yahid, a nagy magányos, akinek nem volt fejét hová lehajtania, az emberektől és Istentől magától is elhagyott ember, akinek az utolsó cseppig kellett kiinnia a kelyhet, melyet isteni Atyja nyújtott a számára. Ő volt a sivatag pelikánja, az a madár, amely vérével táplálja fiait. Fegyverei természetfölöttiek, keze üres, egyedül Isten az ő erőssége, anyagi erők nem támaszkodnak. Mégis ő az örökkévalóság útjának örököse, ellenfelének sikeres útja pedig végül is a bizonytalanba, a semmibe vezet.

— Eddig híven követtük, noha kivonatosan, André Chouraqui elemzését, melyet zsoltárfordításai elé írt, most azonban áttérünk a 22., messiási zsoltárra, amelyet hangos szóval idézett az Üdvözítő, haldoklása perceiben, ott fönna a kereszten. Elérkeztünk a „gyalázatos halál” pillanatához.

(A 22. ZSOLTÁR) 3. „Istenem, Istenem, miért hagytál el, miért maradsz távol könyörgésemtől, panaszos énekemtől? / Szólítalak nappal, Istenem, s nem halad, / szólítalak éjjel s nem adsz feleletet...” Márk szerint Jézus hangos kiáltással lehelte ki lelkét, ami sok magyarázó szerint arra vall, hogy nemcsak éles fizikai fájdalom gyötörte, hanem mélységes reménytelenség, Istentől való elhagyatottság, mintegy végső csalódás az Atya segítőkészségében, törte meg lelkét. Hogy vállalkozása csődbe jutott; hogy csupán testvérünk volt, de nem Messiás, hanem ember, csalódott próféta: így Schalom Ben-Chorin, a zsidó író-teológus, aki mellett példátlan beleérzéssel és szeretettel írta meg könyvét Jézusról. Mi mégis azt a hitet valljuk, hogy ott fönna a keresztfán nem egy csalódott ember, hanem egy, az emberiség helyett szenvedő Istenember kiáltott fennszóval. „Ez az ember valóban az Isten Fia volt” — mondá a százados, minden idők legnagyobb teológusa, aki szemben állt vele.

Csatlakozunk hozzá: ebben a felkiáltásban, a messiási zsoltár idézésében s talán végig-imádkozásában, istenfiúságának utolsó megvallását, hiteles pecsétjét látjuk. Miért? Mi jogon?

Eppen Schalom Ben-Chorin akad fenn azon, hogy Jézus hithű zsidó ember létere, haldoklásában miért nem a szokásos zsidó hitvallást imádkozta, a Sömá Jiszróél, amit minden zsidó elmond halála órájában, s amit Jézus maga is a legfőbb parancsnak tartott? „Hald hát, Izrael! Az Űr, a mi Istenünk az egyetlen Űr! Szeresd Uradat, Istenedet szíved, lelked mélyéből, minden erőddel!” (M. Törvény 6,4). Miért nem ezt imádkozta? Mint a többiek?

Feltűnő eltérés! Amire nem is gondoltunk eddig! Szerzőnk úgy véli — de nagyon halványan —, hogy a Sömá Jiszróél „nem említése”, talán teljes elhagyatottságának, sőt Istent elhagyásának akar a kifejezése lenni. De vélekedését jóformán rögtön vissza is vonja, mert az ószövetségi zsidónál elképzelhetetlen volt az ateizmus. Finoman megjegyzi: nagy szükség idején az ókori zsidó megkérdezi Istent, dörömböl ajtaján; a modern ember kérdéssé teszi, megkérdőjelezi Isten létezését. Nagy, fájdalmas különbség.

Nem, Jézus választása nem ezért esett a 22. zsoltárra, nem ezért hagyta el a szokásos egyistenhit-megvallást. Ő élete folyamán, ha finoman is, mindig hangsúlyozta különállását a csak emberitől, a teremtmény állapotától.

— „Bizony mondom nektek: mielőtt Ábrahám lett volna, én vagyok” (Jn 8,58). „Fölmegek az én Atyámhoz és a ti Atyátokhoz, az én Istenemhez és a ti Isteneitekhez” (Jn 20,18). Nem egyformán viszonyul tehát az Atyához ő és az emberek. Neki nincs szüksége — mint a hívő zsidóknak —, hogy az Egyistent megvallja, hiszen őbenne van: „Higgyétek, hogy én az Atyában vagyok és az Atya énbennem” (Jn 14,11). Ellenben hangsúlyozni kívánja messiási mivoltát, még utoljára, a messiási zsoltár elimádkozásával. Ez a zsoltár még élesebben hozza ki, amit Izaiás próféta megálmodott: „Utált és az emberektől elhagyott volt, fájdalmak férfiai és betegség ismerője! Mint aki elől orcánkat elrejtjük, utált volt és nem gondoltunk vele” (Iz 53,3 stb.).

*

Jézus élete különös, szuverén módon, mindig szoros, szerves összefüggésben áll az Ószövetséggel. „Hogyan érthet ez az Írásokhoz, hiszen nem is tanult?” (Jn 7,15) — kérdezték a zsidó férfiak, akik talán éveken át hajoltak az Írás fölé, pergamenszínű arccal, éjjel, gyertyafény mellett. Nem tanult, hiszen maga volt a Tudás. Azonban nemcsak tudta az Írást, hanem burkoltan benne is élt, aki Ábrahám előtt már kezdett nélkül van. „Aztán Mózesen kezdve valamennyi prófétánál megmagyarázta, ami az Írásokban róla szól” — az emmauszi tanítványoknak (Lk 24,27).

„Amint Mózes felállította a kígyót a pusztában, úgy fogják fölmagasztalni az Emberfiát is, hogy mindaz, aki hisz benne, el ne vesszen, hanem örökké éljen” (Jn 3,14).

Nem, a kereszten nem egyszerű hívő vagy próféta, ember az emberek közül adta ki lelkét, hanem Isten Fia, a Messiás, akinek mindig tartotta magát s akit az Írások megjósoltak. Ezt akarja mondani Jézus a szorongatás óráiban hangos kiáltással idézett 22. zsoltárral is.

A 22. ZSOLTÁR ÉS HELYE MÁRK SZENVEDÉSTÖRTÉNETÉBEN

Az újszövetségi igehirdetés az elindulástól arra vállalkozott, hogy szavakba öntse és közlétegye mindazt, amit Jézus Krisztus halála és feltámadása az ember számára jelent. Nemcsak a pusztá tények és események rögzítésére szorítkozik, hanem elsősorban azok hitből fakadó értelmezésére. Az utóbbiban felbecsülhetetlen segítséget nyújtott az ószövetségi Biblia. Némely fejezete és verse szinte a mágnes erejével rendezte Jézus Krisztus addig alig megfogalmazott titkát és magához vonzotta a feledésbe alá-alámerülő hitbeli felismeréseket. Ezt a szerepet tölti be a 22. zsoltár Márk szenvedéstörténetében.

1. A 22. zsoltár

A *panaszdal*. Izrael hite, mint minden emberi tapasztalat, a bezáruló fájdalom és a kitörő öröm szélső határai között mozgott. Ebben a hol táguló, hol szűkülő térben tapintotta ki történelme során hitének erejét és gyengéjét. Azután tapasztalatait szóvá téve megtalálta azokat az irodalmi formákat, amelyek kinyilvánították örömet és bánatát.

Az ószövetségi műfajok közül legközvetlenebbül a *lamentáció*, a *panaszdal* fejezi ki Izrael leplezetlen felismeréseit. Azt a hitet, amely nem a láb alól talajt vesztett illúziókban keresi a vallás lényegét, hanem az *élet realitásában*. Izrael világosan látta és rendületlen vallotta: az életet nemcsak *öröm* kíséri, hanem *bánat* is. És ami lényegesebb, a lamentáció szemléletesen mutatja, hogy az étellel szembesülő hitnek hajthatatlanul, ugyanakkor fesztelenül *párbeszéd* jellege van. Az izraelitáknak a bajban Istennel van dolguk és Istennek velük (*J. Begrich*). A siralomnak pontos címzettje van (*C. Westermann*), és éppen Isten jelenlétében van helye a panaszkodó szónak. Nem másutt, hanem Isten közelében oldódhat meg a nyelv és szólalhat meg a legnagyobb kétely, a legkeserűbb szenvedés meg a legizőbb harag. Itt nem kell csalni, színlelni, udvariaskodni, vagy éppen magányosan küszködni a bajokkal.

A panaszdal irodalmi vizsgálatában hasznos eszközt ad kezünkbe a formatörténet módszere. Segítségével több, egymástól elkülönülő, de egymást feltételező, műfajilag összetartozó egységet ismerhetünk fel, amelyek általában három funkciót töltenek be. Az első szerepkör a *megszólítás*. A címzés megteremtí a „dialogikus” szövegkörnyezet légkörét, amelyben a siralom egyáltalán szóhoz juthat. Az imádkozó Istent szólítja, de nem a behízgelő képrmutatás modorában, hanem a szövetséges kapcsolat tudatában. Az egyszer megkötött szerződésre hivatkozva kéri rég volt tetteinek a jelenben is hatékony erejét. Nem az újdonsült megtért esetleg naiv tájékozatlanságával érkezik eléje, hanem az élet teherterelei alatt reálissá érett hit és hűség tapasztalatával. A második szerepkört, a siralom eszmei és irodalmi góciát a *panasz* és a *kérés* alkotja. A panasz a teljesség igényével törekszik számot adni a jelenvaló nyomorúságról, amely az élethelyzetektől függetlenül nagyon sokféle lehet: betegség, magány, félelem stb. Majd közvetlenül és szükségszerűen felfakad a *kérés*. Ha a panasz oka betegség, akkor a *kérés* gyógyulásért könyörög, ha magány, akkor Jahve barátságáért (*Zsolt 22,11*), ha megaláztatás, akkor szabadulásért (*Zsolt 22,20*). A meghallgatott kérést azután a harmadik szerepkör, a *hálaadás* követi, amely ugyancsak sokszínű formában szólalhat meg. Kifejeződhet a józan ténymegállapításban, hogy Jahve erős kézzel belenyúlt életébe, sorsát jobbra fordítva. Felcsendülhet a közösség hálaadó énekében (*Zsolt 22,22–32*), és kinyilvánulhat a megígért fogadalmak teljesítésében (*Zsolt 22,26*).

A panaszdal a nyomorult ember Jahvét megszólító már-már arcpirítóan őszinte bizalmával kezdődik, és a megszabadult ember Jahvét dicsőítő hálaénekével végződik. Két véglet: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el?” (*Zsolt 22,2*), és „Hirdetem nevedet testvéreimnek, / dicsérlek a gyülekezetben” (*Zsolt 22,23*). Két „szélsőség”, s a vers mégsem szélsőséges, mert a kettő között, a kettőt összetartva ott áll Isten. Szabadító tette nemcsak a nyomorúságos helyzetet változtatja meg,

hanem újrateremti és megerősíti az imádkozó kapcsolatát vele. Jahve hűségesnek és hatalmasnak bizonyul. A lamentáció irodalmi formája azt a meggyőződést tükrözi, hogy az ember egzisztenciája megváltozik, ha egyszer Jahve cselekszik. Ki-fejezőkészsége azt az életszemléletet sugallja, amely a hitben edződik. Arra bátorítja a hívő embert, hogy nyomorúságos élethelyzeteit szüntelenül úgy olvassa, mint amelyekben mindig benne rejlik Isten szabadító ereje.

Mindaz, amit eddig elmondtunk a formatörténet általánosságokban mozgó szintjén, érzékelhetőbbé válik, ha a 22. zsoltár konkrét síkjára ereszkedünk. Itt, szövegközelben élesebben látható, hogy az egyes építőelemek és egységek hogyan ízesülnek egymáshoz, miként színezik egymást a maguk sajátos vonásainak megőrzésével.

A 22. zsoltár

2. *Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?*
Távol van tőlem a segítség,
pedig jajgatva kiáltok!
3. *Istenem! Hívlak nappal, de nem válaszolsz,*
éjszaka is, de nem tudok elcsendesedni.
4. *Pedig te szent vagy, trónodon ülsz,*
rólad szólnak Izráel dicséretei.
5. *Benned bíztak őseink,*
bíztak, és megmentetted őket.
6. *Hozzád kiáltottak segítségért, és megmenekültek,*
benned bíztak, és nem szégyenültek meg.
7. *De én féreg vagyok, nem ember,*
gyaláznak az emberek, és megvet a nép.
8. *Gúnyolódnak rajtam mind, akik látnak,*
ajkukat biggyeszti, fejüket csóválják:
9. *Az Úrra bízta magát, mentse hát meg őt,*
szabadítsa meg, hiszen kedvelte!
10. *Te hoztál ki engem anyám méhéből,*
biztonságba helyeztél anyám emlőin.
11. *Már anyám ölében is rád voltam utalva,*
anyám méhében is te voltál Istenem.
12. *Ne légy tőlem távol,*
mert közel van a baj,
és nincs, aki segítsen!
13. *Hatalmas bikák vettek körül,*
bekerítették a básáni bivalyok.
14. *Föltátották rám szájukat,*
mint a marcangoló, ordító oroszlán.
15. *Szétfolytam, mint a víz,*
kificamodtak a csontjaim.
Szívem megolvadt bennem, mint a viasz.
16. *Torkom kiszáradt, mint a cserép,*
nyelvem az ínyemhez tapadt,
a halál porába fektettél.
17. *Mert kutyák vettek körül engem,*
gonoszok csoportja kerített be,
átlyukasztották kezemet, lábamat.
18. *Megszámálhatnám minden csontomat,*
ők pedig csak bámulnak, néznek rám.
19. *Megosztoznak ruháimon,*
köntösömre sorsot vetnek.
20. *Ó Uram, ne légy távol,*
erősségem, siess segítségemre!
21. *Ments meg engem a fegyvertől,*
életemet a kutyák hatalmából!

22. Szabadíts meg az oroszán szájából,
és a bivalyok szarvai közül,
engem nyomorultat!
23. Hirdetem nevedet testvéreimnek,
dicsérlek a gyülekezetben.
24. Kik az Urat félték, dicsérvétek őt,
Jákób utódai, mind dicsőítétek őt!
Rettegjetek tőle Izrael utódai mind!
25. Mert nem veti meg, és nem utálja
a nyomorult nyomorúságát,
nem rejti el orcáját előle,
segélykiáltását meghallgatja.
26. Rólad szól dicséretem a nagy gyülekezetben,
teljesítem fogadalmaimat az istenfélők előtt.
27. Esznek az alázatosak, és jóllaknak,
dicsérik az Urat, akik őt keresik.
Szívetek legyen vidám mindenkor!
28. A föld határáig mindenkinek
eszébe jut az Úr, és megtérnek hozzá,
leborul előtte mindenféle nép.
29. Mert az Úré a királyi hatalom,
ő uralkodik a népeken.
30. Csak előtte borulnak le a földi hatalmasságok,
térdet hajt előtte minden halandó,
aki nem tudja életét megtartani.
31. Az utódok szolgálják őt,
beszélni fognak az Úrról a jövő nemzedéknek.
32. Jönnnek, és a születendő népnek
hirdetik majd, hogy igaz, amit ő tesz.

A 22. zsoltár elemzése. A 22. zsoltár az exegéták egybehangzó véleménye szerint egyéni panaszdal. Első felében (1–22) a halál küszöbén álló szenvedő igaz, szívzaggató hangját halljuk, második felében (23–32) a megszabadult ember ujjongó szívvel énekel háláadását.

2–3. v.-ek: *panasz*. A zsoltár invokációval kezdődik: „Én Istenem, én Istenem” (2a). A név megkettőzésével a szenvedélyesség izzított megszólításra visszhangként érkezik a kettős felkiáltás: „segítség” (2b), „ajgatva kiáltás” (2c). A magasságban trónoló Isten és a mélybe zuhant ember szóval áthidalhatatlan szakadékát a térbeliség („távol”) és az időbeliség („nappal”, „éjszaka”) kategóriái mélyítik el. Az időbeliség kettős kifejezése egyaránt utal a megszólítás és a felkiáltás kettségére, valamint az első két vers hangvételét meghatározó szenvedés teljességére. (A héberben a diochotomia az egészet, a teljességet hivatott kifejezni, pl. „Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet (Ter 1,1), azaz mindent.)

4–6. v.-ek: *bizalom*. A 4. v. a „de te” éles metszettel az általánosan, de mégis szenvedélyesen fogalmazó „én”-ről a tekintetet a „Te”-hez, Izrael trónon ülő Istenéhez emeli. Egyrészt azt állítja róla, hogy *Király*, másrészt, hogy *Izrael dicsérete* (tehillah). Bár az előbbi szokványos, az utóbbi szokatlan állítmánya Istennek, mégis mindkét predikátum bűvópatakként újra felszínre tör a zsoltár második háláadó részében (vö. 29. v.: király; 26. v.: dicséret). Az Isten szemhatárán és hallótávolságán kívül esett ember az ősök hittapasztalatán veti meg a lábát. Amikor az érzékszervek csődöt mondanak, a metaforák világába párologtatott látás és hallás sem segít, akkor a „semmiből” egyszer csak előütközik a „minden”, az egyetlen kapaszkodási felület, a háromszor is kimondott bizalom (batah). Izrael történelmi földrengéseiben ez a bizalom adott szilárd állóképességet az atyáknak, és ez a bizalom marad az egyedül biztos hivatkozási alapnak az egyén mindekori megingásaiban.

7–9. v.-ek: *panasz*. A 7. v. a „de én” erős felütéssel az eddig általánosan megfogalmazott panasz (2–3) és bizalom (4–6) után a személyes bánatnak enged szót. A szenvedő ember a bajok felsorolását a maga „féreg” voltán kezdi (7), majd elenségeit mutatja be, akik az ajakbiggyesztés és a fejcsóválás gesztusaival utasítják el maguktól, hogy azután a 9. v.-ben taglejtéseiket szavukkal hitelesítsék: „Az Úrra bízta magát, mentse hát meg őt, / szabadítsa meg, hiszen kedvelte!”

10–12. v.-ek: *bizalom*. A 10. v. elején álló „mert te”, vagy „igen te” (ki attah) újra hangváltást jelez. Emlékezetbe idézi a 4–6. bizalom kinyilvánítását (vö. 4. v.: „de te”), ugyanakkor távolságot tart tőle és belesimul az előző szakasz (7–9) személyes hangvételébe. Mint előbb a panasz kimondásában, most a bizalom kifejezésében az imádkozó minden maradék erejét saját személyére összpontosítja. A 10. v.-ben egyéni üdvörténetének kezdetére emlékszik, Jahve tetteire, amely kihozta anyja méhéből, a 11. v.-ben felméri az eddig megtett életutat és a 12. v.-ben megérkezve a „má”-hoz, a jelen nyomorúságát hozza szóba. Míg az imádkozó költő egyéni életútjára gondol, addig a költő imádkozó a zsoltárban eddig megtett útra tekint vissza. A 11b a „te voltál Istenem”-mel a 2. v. „Én Istenem, én Istenem” invokációját, a 12a pedig a „ne légy távol” fohással a 2. v. Istentől való távolság motívumát ébreszti fel az olvasóban. A vers kezdő soraira visszahajló emlékezés azt a benyomást kelti, hogy a zsoltáros az összegző szóhoz érkezett, amit formailag a 12. v. három felsorra való szakadása igazolna is. A költői visszatekintés a 7. v.-től személyessé váló panaszdalra újra az általánosság közegébe emeli, de mindez nem a vers rovására történik, hanem a javára.

13–19. v.-ek: *panasz*. Az erőteljesen lekerékített befejezés után ismét panasz következik. Mint harmadiknak, különös jelentősége van, amely nemcsak a hosszabb terjedelemben nyilvánul meg, hanem abban is, hogy a panaszt követő bizalom kinyilvánítását kérés váltja fel (20–22). A szakasz elején azokkal az ellenfelekkel találkozunk, akikkel már megismerkedtünk a 8. v.-ben. A zsoltár szerzője az ember alatt húzódó élővilág legerősebb képviselőihez hasonlítja őket. A bikák és oroszlánok, mint házi- és vadállatok a zsoltárban, akárcsak az ókori irodalomban és képzőművészetben, a világ ellentétes erőinek egyensúlyát fejezik ki. Fenygető és veszélyes voltak „körbenjáró” (vö. „körülvettek”) környezetet teremt (13) és föltátozt szájuk csak növeli a félelmet (14). A homályba vésző és az értelem mérőőnjával ellenőrizhetetlen világgal szembesül a 15. v. önjellemzése. Az ellenség gyűrűjébe szorult ember krízisét a szétfolyás („mint a víz”) és a megoldadás („mint a viasz”) hasonlatai szemléltetik. A 16. v. képei pedig már az agónia állapotát sejtetik (kiszáradás, tűz-halál pora). A víz (15a) és a tűz (16c) együtt szerező ellentéte megint csak teljességről árulkodik. A maradéktalan kimerülésről és a magatehetetlen félelemről. De más erővonalak is ebbe az irányba mutatnak. A 15. v. a test, csont és szív egyre mélyülő szintjével, azután a 16. v. ugyanígy, csak bonyolultabban: tartalmilag a halál említésével és Jahve szólításával („a tűz-halál porába fektettél”), formailag a befejezést sejtető három felsorral. A panasznak azonban nincs vége, mert újra az ellenfelek lépnek színre. „Körülvettek” — halljuk a 17. v.-ben (vö. 13. v.), csak most a kutyák és az emberek („gonoszok csoportja”) jelmezébe öltözött látjuk viszont őket, mint akik az ember alatt húzódó élővilág ellenpontját képviselik. A figyelem az állat világról az ember világra terelődik. A párhuzamosság törvénye azonban nehézséget támaszt, mivel a kutyák és az emberek egy életkörbe kerülnek. Együtt említésüket magyarázná az ember és a kutya meghitt kapcsolata, bár a zsoltár „kutyái” nem ártalmatlan háziállatok, hanem az emberek üldözésére beidomított véredek. A 17c és 18a felsorok az ellenségről ismét a bajba jutott ember kiszolgáltatottságára fordítják a tekintetet, és kimondják teljes tehetetlenségét. (A héberben a 17c-t ma így olvasuk: „kiásták kezemet és lábamat”. A „kiásták” szó jelentheti azt is, hogy „átfúrta” és a fordítások így értik. Az eredeti szövegben „káru” szerepelhetett és valószínűleg nem tárgyas, hanem tárgyatlan jelentésben: összegörbültek.) Az összegörbült, vagy átlukasztott kezű, lábú ember védtelenségének bevallása után a 18. és 19. versek az ellenség teljes győzelmét állapítják meg. Annaira biztos a halál, hogy a zsoltáros ruháira és köntösére már sorsot vethettek.

20–22. v.-ek: *kérés*. A 13–19 szakaszhoz kapcsolódó kérés a héberben, mint 4–6-ban és 10–12-ben „de te” cezurával kezdődik. A 20a-ban a „ne légy távol” a 12. v. érintésével 2b-re utal, amint 20b-ben az „erősségem” 2a invokációját sejteti. A 20. v. kérése a nyomorúság helyzetét, a 21. v. pedig a panasz tetőpontját juttatja észbe. Az utóbbi versben a 22. v.-sel együtt újra megjelennek az emberi egzisztenciát fenyegető ellenfelek, csak hogy 13–19 versekkel ellentétben, fordított sorrendben: fegyver (ártó szándékú ember), kutyák, — oroszlán, bivalyok. A képeknek ezzel a kiazmusával záródik a kérés.

23–32. v.-ek: *hálaadás*. A nullpontra jutott ember hálaénekét zeng. Megbízósodva Jahve szabadító tette felől és megmenekülve a fenyegető pusztulástól, összegyűjti barátait, hogy dicsóítsa Istent és megünnepelje szabadulását. Amit a bajban megígért, azt most teljesíti. Kenyérrel és az áldozati állat húásával kínálja

testvéreit a hálaadó lakomában (todah). Étkezés közben a 2–22 versek stilizált szavaival beszámol arról, ami személyesen megéste vele: a halálos szenvedésből Jahve kiszabadította. A visszaemlékező szavak az öröm és a dicséret énekében törnek ki. Majd kifejezi szándékát, hogy megszabadulása maradjon örök emlékezetül és szolgáljon bizonysgául hasonló helyzetekben.

A hálaadásban az imádkozó maga kezdi a dicséretet (23. v.), de mivel „gyülekezetben” van, buzdítja a vele együtt ünneplő „testvéreket” (23a vö. 4–6), hogy csatlakozzanak hozzá: „mert (Jahve) nem veti meg, és nem utálja / a nyomorult nyomorúságát, / nem rejti el orcáját előle, / segélykiáltását meghallgatja” (25. v.). Isten távolsága csupán a szenvedő ember érzéki csalódása volt, Isten ugyanis vele volt a nyomorúság vakságában és süketségében is. A dicséret azonban nem érheti be *Izrael* határaival (vö. 4–6). A 28–29 versekben kiszélesedik a látókör a „föld határáig”, és „mindenkinek eszébe jut az Úr”, „mert az Úré a királyi hatalom, / ő uralkodik a népeken” (29. v.). De a látókör nemcsak térben tágul, hanem időben is kiterjed. A 30. v.-ben az elődöket szólítja, akik az alvilágban alszanak, a 31. v.-ben pedig az *utódokat* biztatja, az eljövendő népet: csatlakozzanak a dialénekhez és hirdessék, amit Jahve jósága végbevitt az egykor nyomorult emberen.

A 28–32 versek a bennük kifejezett egyetemes várakozó reménnyel fogas kérdés elé állítják az exegetákat. A kérdés korántsem oldódik meg azzal a szöveg-módosító feltételezéssel, hogy a mai héber szövegben olvasott „föld kövérei” (dishné-áraec) helyett a „föld alvói” (jeshéné-árec) az eredeti olvasat. Továbbra is válaszra vár, hogyan kell értelmezni a zsoltározó bizakodó várakozását. Egyesek Jahve egyetemes hatalmának kifejezésére, mások a halottak feltámadására gondolnak. Az utóbbi értelmezés mellett szól a 23–32 szakasz tágabb szöveggörnyezete, amely egyúttal a „föld alvói” változatot is valószínűbbé teszi: a 29. v. szerint Isten király (vö. 4. v.), királyi hatalma van (hammelukah). Ezek a motívumok azt a gyanút ébresztik, hogy a zsoltárnak eszkatologikus mondanivalója van: a szenvedő ember megszabadításában közelget Isten országa (vö. 29. v.).

2. A 22. zsoltár Márk szenvedéstörténetében

En Istenem, miért hagytál el? A zsoltár újraeled az újszövetségi Szentírásban. Márk, vagy tán már a mögötte húzódó hagyomány alkalmasnak ítélte arra, hogy segítségével kifejezze Jézus halálának mélyebb értelmét. H. Gesével (Psalm 22 und das Neue Testament, Zeitschrift für Theologie und Kirche, 1968/1. 1–22. o.) feltetelezhetjük: a Jézus haláláról és feltámadásáról feljegyzett legősibb tanúságtétel a 22. zsoltár kiáltás — megmentés, panaszdal — hálaadó dicséret ószövetségi formájában rögzítődött. A szinoptikus hagyomány alapjául szolgáló Márk evangélium a keresztfeszítés jelenetében (15,21–32) a 69. és a 109. zsoltárokkal együtt többször idézi a 22.-et. Így a 24. v.-ben a „megosztottak ruháin” (Zsolt 22,18), a 29. v.-ben „a járókelők fejüket csóválják” (Zsolt 22,7) ismerős motívumaira bukkunk. Találó J. H. Reumann megállapítása, miszerint „a jelenetben papok, járókelők és maga Jézus biblikusán szólnak és cselekednek” (Psalm 22 at the Cross, Interpretation, 1974/1., 42. o.). A Jézus haláláról szóló tudósításban (15,33–39) az egy-mást követő események mögöl ugyancsak előtűnik a 22. zsoltár szövevénya, amelyre azonban elsődlegesen nem a szemet szűrő idézet („Eloi, Eloi, lamma szabaktani?”) utal, hanem Jézus halálának és feltámadásának panasz és dicséret formájában való értelmezése.

Jézus kereszthalálát Márk három időjelzés keretébe foglalja. Az elsőt (25. v.: „három óra volt”) egy második (33. v.: „hat óra tájban”) követi, amikor is sötétség borult az egész földre. A 34. v.-ben elhangzik a harmadik („kilenc órakor”) és Jézus hangosan (foné megalé) kiáltja a 22. zsoltár 2. versének kezdő sorát. A 35–36. versek tudósítása szerint néhányan az ott állók közül az Eloi-t Illésnek értik. A 37. v.-ben Jézus ismét hangosan felkiált és meghal. A 38. v.-ben a templom függőnye kettéhasad. A 39. v.-ben a százados megvallja: „Ez az ember valóban az Isten Fia volt”. A százados hitvallását akkor érezzük megokolttnak, ha a 39. v.-ben a „látta, hogyan lehelte ki lelkét” közvetlenül a 37. v.-sel áll kapcsolatban: „Jézus hangosan felkiáltott és kilehelte lelkét”. A két vers közé ékelődik a templom függönyéről szóló megállapítás. A 37. és 39. v. egységes gondolatmenetét megtörő megjegyzést az indokolhatja, hogy a függöny kettéhasadása egyidőben történt Jézus halálával. A 38. v.-hez hasonlóan, a 35–36. versek tudósítása, amelyre a 22. zsoltár arám nyelvű segélykérése adhatott alkalmat, zavarja a 37. v.-

nek a 34. v.-sel fennálló kapcsolatát. Olyannyira, hogy alig érzékeljük: Jézus agónizáló hangos felkiáltása a 22. zsoltár idézésének „nagy hangjára” (foné megalé) vonatkozik. Hogy ez a hangos segélyhívás a 22. zsoltár invokációja volt, a római százados magatartásából adódik. Ő ugyanis erre a felkiáltásra vallja meg Jézust Isten Fiának, mint a 22. zsoltárban a föld népei Istent Királynak (28. v.). Kezdetben tehát a százados hitvallását a zsoltár 22,28 beteljesedésének tartották. Erre enged következtetni a 22. zsoltár 30. verse is, amely Máté különanyagának közvetítésével utat talált Jézus kereszthalálához és irodalmilag Máté evangéliumában rögződött. (Mt 27,52—53: „sírok nyíltak meg és sok elhunyt szentnek feltámadt a teste... előjöttek a sírokból, bementek a szent városba és többeknek megjelentek”).

Úgy tűnik, a 22. zsoltár fátyla mögött Jézus halálának legrégibb ábrázolási módja rejlik. Mi több, a golgotai esemény legősibb értelmezése, amely szerint Jézus halálba torkolló szenvedésében és megdicsőült feltámadásában végérvényesen elérkezett Isten országa. Az az uralom (hammelukah), amelyet egész életében szavával és tetteivel hirdetett. A panasz és az öröm, a halál és a feltámadás között pedig ott áll Isten hatalmas szabadító tetteivel.

A 22. zsoltárban a panaszt a közösségi lakomán elmondott hálaadás követi. Ha Jézus szenvedését és halálát először a panaszdalban szólaltatták meg és értelmezték, akkor joggal kutathatjuk a siralmat kiegészítő közösségi hálaadó ének újszövetségi párhuzamát. Így H. Gese a húsvét utáni Eucharisztia gyökereit nem a pászka-, hanem a todah-lakomában keresi. Jézus feltámadásának megtapasztalása után folytatódik az asztalközösség a feltámadt Úrral. Az Írások szerint keresik mindannak értelmét, ami megtörtént. A panaszdal stilizált szavaival elmondják szenvedéseit (vö. 1Kor 11,26), emlékezetbe idézik Isten hatalmas szabadító tettet (anamnesisz) és ujjongó örömmel dicsőítik az Istent (tehillah). A szenvedés felidézése és Isten dicsőítése valóságos lakomát igényel, amelyhez hozzátartozik a kenyér és — zsoltár 116,13. és 17. figyelembevételével — a bor szintúgy. Áldozati állatár azonban már nincs szükség, mivel maga a Keresztfeszített van jelen. Olyan valóságosan, mint a todah-ban a leölt bárány. A Keresztfeszített pedig nem tárgyat ad, hanem önmagát: a kenyérben megtört testét, a borban kiomlott vérért. Az újszövetségi todah kielégíti a szegények étvágát és szomjúságát, létrehozza a közösséget Isten és övéi között, s részesíti a testvéreket abban a létmódban, amelyet Jézus Krisztus kereszthalála és harmadnapi feltámadása egyszer s mindenkorra örök érvénnyel megteremtett.

Sokakért váltáságul adott élet. Az utóbbi gondolatok érzékeltetik, hogy a kereszten meghalt és harmadnap feltámadt Jézus személyét nem lehet *kizárólagosan* a 22. zsoltár szenvedő igazának léptékével mérni. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy Márk szenvedéstörténetében a zsoltár segítségével kifejezett krisztológiai igazság kiegészül egy újabb — szoteriológiai — igazsággal, de nem utólagosan, vagy másodlagosan, hanem egyidejűleg és egyenértékűen. Jézus mint szenvedő igaz nemcsak a *maga* számára nyeri el az üdvösséget, példát adva másoknak, hanem a *sokak* számára is, részeltetve őket benne. Egyfelől engedelmisségben szenved és Isten erejében győz, mint sok ószövetségi igaz, másfelől „életét adja váltáságul sokakért” (Mk 10,45), mint az *egyetlenegy* igaz.

Jézus halálának több oldalról kínáló megközelítési útjai nem keresztezik egymást, ellenkezőleg, összetalálkoznak. Ott is, ahol látszólag csak a 22. zsoltár ösvényén érkezhetünk meg a keresztfá titkához. Néhány példát említünk a fentebb elemzett keresztfeszítési jelenetből, amely fényt derít Jézus halálának szoteriológiai vonatkozására. Márk Jézus halálával együtt említi a templom függönyének kettéválását. Ez azt jelenti, megnyílt az út a Szentek Szentjébe, ahol a főpap ajándékot és áldozatot mutatott be Izrael bűneiért. Ha figyelemmel vagyunk Márk tágabb szövegkörnyezetére, akkor Jézus kereszthalála nemcsak Izrael előtt nyitja meg Isten végtelen irgalmát, hanem minden nép előtt. A szenvedéstörténetet megelőzően, a templom megtisztításakor Jézus Izaiai idézve mondja: „Az én házam minden nép számára az imádság háza” (Mk 11,17). Ugyancsak az üdvösség hatókörének kitágulását jelzi a *minden* népet helyettesítő római százados hitvallása a keresztfá alatt. Vagy a gúnyolódást követő, hat órákor beálló és az *egész* földet elborító sötétség, amely kilenc óráig tart, Jézus utolsó hangos felkiáltásáig.

Jézus keresztdíszítésének közvetlenül a halál pillanatában félig kimondott, félig megérzett, sokakat érintő hatása beilleszkedik Márk tágabb terjedelmű szenvedéstörténetébe, amelyben hittel vallja: a kereszten a Messiás halt meg, hiszen a

zsidó hatóságok mint Messiást szolgáltatták ki a rómaiaknak. Pilátus Jézust saját vallomása alapján ítéli el. A katonák pedig a zsidók királyának gúnyolják és a zsidók királyaként feszítik keresztre.

Eppen Márk az, aki nem hallgatja el, hogy nemcsak Pilátus, a kivégző osztag katonái, a nép vezetői és az általuk befolyásolt nép áll szemben Isten Fölkentjével, hanem a tizenkettő is, élén Júdással, aki elárulta, Péterrel, aki megtagadta, egészen a sírhoz ellátogató asszonyokig, akik rémülettel futnak el és félelemből nem teszik meg azt, amit az angyal parancsol nekik (Mk 16,8). Menekülésük éppoly pánikszerű, mint a tanítványoké (Mk 14,50). Röviden: nekik is részüik van abban a botrányban, amelyet Jézus az Olajfák hegyén előre megmondott (14,27). Nem az a helyzet, hogy az egyik oldalon Jézus áll a kevesekkel, a másikon pedig a sokak. Márk evangéliumában Jézus egy szál magában áll szemben a sokakkal.

Itt a nyitja annak a nehéz kérdésnek, miért is kellett a Messiásnak szenvednie? Márk a választ Jézus két fontos igéjében találja meg. Mindkettő kitüntetett helyen szerepel az evangélium szerkezetében. Az egyik a jeruzsálemi tartózkodást megelőző nyilvános működés végén, a másik az utolsó vacsora szövetségsegyezésében. Szerkezetileg távol állnak egymástól, de tartalmilag megegyeznek Jézus életének és halálának értelmezésében. Az első hely, Márk 10,40 szerint az „Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltsággul sokakért”.

Egyedül a Messiás az igaz. És az igaz Messiással szemben — éppen a szenvedéstörténetben a legláthatóbb — a bűnös emberiség áll. Az Egy és a sokak elentétében mindnyájan méltatlanok voltak az üdvösségre, rómaiak és zsidók, távoliak és közeliak. Mint ahogy ma érdemtelenek vagyunk, keresztények és nem keresztények, hívők és nem hívők. Senki nem állhat Isten elé azzal az indulattal, hogy követelje magának az üdvösséget, vagy „érdemeire” hivatkozva kérje jutalmát. De éppen itt, ezen a ponton történt meg a helyettesítés. Az egyetlen igaz, „aki nem ismert bűnt” (2Kor 5,21), magára vette az emberiség bűnét, hogy mi, akik bűnösök vagyunk, üdvösséget nyerjünk. Minden üdvösség egyedüli forrása ez a sokakért váltsággal odaadott élet. Ebben az összefüggésben lesz világos, hogy az üdvösség kegyelem, Isten szabad szeretete. Szent Pál szavaival: „Isten azonban azzal bizonyítja irántunk való szeretetét, hogy amikor még bűnösök voltunk, Krisztus meghalt értünk” (Róm 5,8). Ha szeretet, akkor viszont nem lehet jogigényt támasztani, mert különben megszűnne szeretet lenni.

A szenvedő igaz halálának mindenkit érintő hatékonyságát Jézus „elárulásának éjszakáján” (1Kor 11,23) a keresztfá árnyékában, az utolsó vacsorán Márk 10,45-tel egybecsengve értelmezi. Az étkezők a lakomában új közösségre lépnek, új szövetségbe kerülnek vele. A test (szóma) a kiomló vérről párhuzamba állítva az áldozati testet, Jézus halálának kiengesztelő voltát jelenti. Vére pedig az új szövetség vére, amely „sokakért kiontatik”. A tanítványokért is, hiszen hamarosan, a döntő órában csődöt mondanak (Mk 14,27. 50.), akárcsak Pilátus és társai. A sokakért megtörődő test és a sokakért kiomló vér végérvényessé teszi az üdvösséget mindenki számára. Amint a közösségi áldozat (cebah) és a vérről való meghintés szövetséget alapított Isten és Izrael között (Kiv 24.), úgy most a Megfeszített áldozata új és örökre szóló szövetséget teremt Isten és az „új Izrael” között.

Az eucharisztia húsvét utáni ünneplésében, az újszövetségi todah-ban a keresztények éppúgy gondolhattak a szenvedő igaz felmagasztalására, a halálból való feltámadására, mint az *Emberfia* helyettesítő engesztelő áldozatára, életét sokakért váltsággul adó életére, vagy várva-várt újraeljövetelére. Jézus halálának és feltámadásának gyümölcsét odaadta a tanítványoknak és rajtuk keresztül a sokaknak, hogy ebben a lakomában újra és újra mindenki megtapasztalhassa engesztelő áldozatának, helyettesítő kereszthalálának bűnöket megbocsátó üdvösségét.

Amikor Jézus halálát és feltámadását a szenvedő panaszból és háláadó örömből álló lamentációban, a 22. zsoltárban összegzi a kereszten, akkor vállalja Izrael két véglet között mozgó hittapasztalatát. Mint a Törvény és a próféták beteljesítője annak bizonyosságát nyújtja, hogy az ő és a mi Istenünk nem olyan, mint a pogány istenek, akiknek „van szájuk, de nem beszélnek, / van szemük, de nem látnak, / van fülük, de nem hallanak” (Zsolt 135,16—17a). Jézus Isten szól és megszólítható, kész a párbeszédre: „még mielőtt szólítanának, már válaszolok; még be sem fejezik szavukat, már meghallgatom őket” (Iz 65,34). Jézus Krisztus mint *szenvedő igaz* a 22. zsoltár szavaiban keresztre vitte és szavá tette minden szenvedő ember panaszát. A szégyen fáján bizonyosággal adta, hogy *velünk* tart és *értünk* él.

Emlékharang

Nem bonyolít semmi szépség semmi változó semmi állandó
 gyanú sem alagutak páfrány homálya
 hol bonyolult szöszök és ölek ivén
 tört diók koppannak kivénhedt
 fények öle közt öldöklő fegyelemben nem
 fut örök-egy s hármás fejű sárkány semmi
 alvilági kapunál nem félemlít farkas Odüsszeuszokat
 az ég s a föld megőrült s féltő szemű atyja

Bogokkal bogáncsokkal inal a tárgyilagos távol
 fátylas feje mögé hol pillangót pillant minden élő
 és évggyűrűk öreg köreit szimatolja jós
 szimatú orral a rend a szörnyű világosság
 holtak múltja jövők múltja ezer ősi bálvány
 és fejükön Isten napozik a halottak emlékei
 az élő holtaké kik nem e világ nyomaiban voltak születendők
 hanem az isteni anyag méhében anyagi méhekben istenülők

Rohannak újjászületni anyjuk méhébe bölcs Nikodémusok
 zizzen a terek ökle vadon körmeik haraggal megcsorbulnak
 csöndből fúvatnak harsonák a szelek atomjaiban
 hangból dicsőült és megalázott csöndben alázatos
 királynő kel a porból és heges némaságból döng
 keveseknek hallhatóan megingó tereken át a hang
 melyet sárkányok s apró istenek torka bontott melyet
 nem fogadott semmi közbülső véges csak a végtelen

Én a te hatalmadban vagyok nem földi állati lét vagyok
 közönyös és romlott tetőács hol meginog eresztékeiben a föld
 békák és bokrok tündér tavak tékozló királya párdúc
 hiánya gödölye hiánya senkivel nem cinkos hatalom
 Király oroszlánja oroszlánok királya nem-volt és nem-volt
 nem-lesz idő árva fölkéntje szavak fölkéntje emberi
 megszabadító kit hiába jószolt Sibylla Cumae barlangjaiban
 Delphi bántó ismeretlenje kitagadottja hamis evangéliumoknak

Gyere el jöjj el idegünk korhadt odvaiba kérges tenyerünkben
 légy bolydító Gulliver széttört koronák gyökerek erejében hatalmas
 kitartás pernyés telünkben okos és pusztító megszabadító
 háború tébolyt várandós anyaölt ki a barlangos időből
 kibontasz eredendő szabad kikötő kóbor és fáradt tengereknek
 sirályos moszatoknak is hús halaknak ne csak hajóknak
 Édes légy légy bizalmas süllyedő fároszok hámló habjaiban
 régi táblák szavait s ígét hol elfeledték a hazug pátriárkák!

Öregszik a részeg fény ölmos csóva lebben a fagyos kékség ágai közt
 süllyedő pusztuló Király óv csillogó bocsánatos atyák jajszáva is
 mindenhol szépség ül kiül az alkonyi öröm a szánkra
 förtelmes szavakban éled gyönyörű indulatunk
 csitt! csitt! üres edények csorba szavaink göggyükkel káromolnak
 csillan az éjjél kifosztott csillagainkra rátelepszik az Úr
 és káromlott terekben közeleg aki áldott volt valamikor megring
 szemeink előtt s úgy ébredünk mint kik csak azt tudják hogy valaki megmutatkozott

JÉZUS HALÁLA MÁTÉ EVANGÉLIUMÁBAN

A kereszten haldokló Jézus földi életének befejezéséhez közeledik, melynek bekövetkeztét kozmikus jelek kísérik. Zsidó időszámítás szerint a hatodik órától a kilencedik óráig, azaz déli tizenkét órától délután három óráig sötétség borította a földet. A sötétség abban az időpontban kezdődik, mikor a nap a legmagasabban áll az égen. Ezek az órák Isten órái. Az Ószövetségben az Úr napját, a nagy eszkatologikus napot kozmikus jelek kísérik, melyek egyike a földet borító sötétség. A próféták így írják le az Úr napjának közeledtét: „Az a nap a haragnak napja, a szorongatásnak és gyötrelemnek napja... a sötétségnek és homálynak a napja, a felhőknek és a komor fellegeknek napja” (Szoj 1,15), Ámosz pedig ezt mondja: „Azon a napon — mondja az Úr, az Isten — délben kell majd a napnak lenyugodnia, nappal is sötétséget borítok a földre. Gyászra fordítom ünnepeiteket, és siralomra minden dolgotokat... olyanná teszem, mint amikor az elsőszülöttet siratják, olyan lesz mindvégig, mint a keserűség napja” (Ám 8,9—10). A sötétség Jézus halálakor Istentől rendelt kozmikus eszkatologikus jel, Isten ítéletének jele, amely egyben az ószövetségi üdvrend végét jelzi. Végső értelmét majd a Jézus halálát követő többi jellel együtt kapja meg, mert összetartoznak.

A sötétség az üdvörténét nagy óráját hirdeti. Ennek hátterében halljuk most Jézus elhagyatottságát panaszoló szavait. A kilencedik, a mi időszámításunk szerint délután három óra tájban, hangosan felkiáltott a 22. zsoltár kezdő sorával: „Eli, Eli, lema szabaktani?” Máté a zsoltár versét héberül idézi, de nyomban le is fordítja: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?” (Zsolt 22,2). Az elhangzott szavak feltárják a kereszten haldokló Jézus állapotát. Nem a kétségbeesés, hanem a mélységes elhagyatottság és a szomorúság hangja ez. Nem azt jelenti, hogy elveszítette volna bizalmát és reményét Istenben, hanem hogy a végsőkéig megízleli az emberi halál tragikus voltát. Az emberi halál legnagyobb teherterele az a magány, melyben mindenkitől elhagyatva kell Isten ítélőszéke elé állni. Az Isten Fia ebben is szolidáris lett velünk, magára vállalta emberi sorunknak ezt a terhét.

Jézus elhagyatottságában is Istenhez ragaszkodik. Az „én Istenem, én Istenem” megszólítás arról tanúskodik, hogy nem szakadt el az Atya akaratától, melyet a Getszemáni kertben mondott oly drámai imájában elfogadott. Akárcsak a pusztában, megkísértésekor, most a szenvedésnek e mélységében ismét Isten Fiának bizonyul, a küldetését meghatározó isteni akaratnak való teljes odaadásában. Jézus előre látta, ismerte szenvedését és annak módját (Mt 20,17. 22), elfogadta a szenvedések kelyhét (Mt 26,39—42). A keresztre feszítés előtt elutasítja a kábító italt, hogy minden rá váró szenvedést teljes öntudattal viseljen el. De annak is tudatában van, hogy sorsában nem a szenvedés és a halálé az utolsó szó. Visszatér az Atyához, akinek jobbán látni fogják hatalommal és dicsőséggel (Mt 26,64). A kereszten haldokolva azonban kiüríti a szenvedés és halál kelyhét. Jézus az Írás, a 22. zsoltár szavait imádkozza. Mint a zsoltárban az igaz, egészen az Istentől való elhagyatottságig szenved. Most is, akárcsak a szenvedéstörténet egészében, az Írás teljesedik be. De a szenvedő igaz, aki elhagyatottságát panaszolja, megőrzi bizalmát Istenben. Tudja, hogy végül Isten igazolni fogja őt (Zsolt 22,23—25) és megszabadítja. Jézus panaszos szava is hallani engedi, hogy a szenvedés és elhagyatottság után győzelem s üdvösség következik.

Az ott állók félreértették Jézus szavait, az „Eli”, vagyis „Istenem” megszólítás helyett Illést értették. Úgy vélték, hogy Jézus a végidőben visszatérő prófétát, Illést hívja segítségül. Meg is jegyezték: „Illést hívja”. Az ott állók alatt a népre kell gondolnunk, csak ők ismerhették Illést, és a hozzá fűződő elképzeléseket. Szavaik nem nélkülözik az iróniát. Jézus Messiásnak mondta magát, másokat megmentett, s most maga szorul segítségre. A korabeli zsidók felfogása szerint ugyanis Illés a végidő nagy prófétája, a haldoklók segítője. Egyikük odaszaladt, és egy nádszálla tűzött, ecettel itatott szivacsot nyújtott a haldokló Jézusnak. Az ecet vízzel hígított ecetet, megecetesedett bort, vagy savanyú bort jelent, ami az egyszerű emberek

és a katonák üdítő itala volt. Honnan került oda az ecet, nem derül ki az elbeszélésből. Lehet, hogy a katonáknak szolgált üdítő italul. Lehetséges azonban, hogy a megfeszített számára volt ott. A frissítő itallal megerősítették, és ezzel meghosszabbították szenvedéseit. Bármi is volt az ecet ottlétének eredeti célja, Máté szemében az odanyújtott ecet Jézus kigúnyolását jelenti. Ismét az Írás szavai teljesedtek be, „ételembé épít kevertek, szomszágomban ecettel itattak” (Zsolt 69,22). A gúnyolódásra utal az a körülmény is, hogy a többiek ellenzik Jézus „megerősítését”: „Hadd el! Lássuk, eljön-e Illés, hogy megmentse őt”. Szavai, elsősorban a „megmentse őt” kifejezés, a keresztt alatt elhangzott gúnyolódásokra emlékeztetnek (Mt 27,40—42).

Elérkezett Jézus földi életének befejezése. Ismét hangosan felkiáltott, és kilehelte lelkét. A keresztre feszítettek hangja halálhörgésbe fúlt. A felfeszítés következtében beállt görcsök fulladáshoz is vezethettek. Az evangélista Jézus utolsó életmegnyilvánulását kiáltásként írja le. Hangos felkiáltásának teológiai jelentése van. A győzelem hangja ez, melyben kifejezésre jut halálának sorsfordulót jelentő ereje. Jézus kilehelte lelkét. A lélek itt ószövetségi értelemben az „élet lehetőségét” jelenti (Ter 2,7), amely, ha elhagyja az embert, az meghal (Ter 35,18, vö. Sír 38,23; Bölcs 16,14). Halálában teljes közösséget vállalt embervoltunkkal. Bár életét kioltotta az ellenséges akarat, Jézus Istenhez kapcsolt sorsát nem érintheti. Szenvédésében és halálában Isten akarata érvényesült, melyet maga Isten igazol.

Jézus halálának végidőt formáló ereje megerősítést nyer az azt követő jelekben, melyekben Isten tevékeny. Egyszerre feltárul a szenvedéstörténet jelentősége. Jézusnak eddig gúnyként említett Isten Fia volta most kétségtelen nagyságában jelenik meg. Elérkezett a végidő nagy pillanata. Isten nagy napját jelezte a Jézus halálát megelőző sötétség, mely beborította az egész földet, de most jelek egész sorával egészül ki a kép. Az Ószövetség végéhez ért, a beteljesedés bekövetkezett, az üdv történet új korszaka kezdődik. Jézus halála hozta meg az eszkatologikus döntést. Ami ezután az üdvösség történetében következik, mind Jézus halálának következménye.

A templom függönyének kettéhasadásán kívül a többi jelet az evangélisták közül csak Máté beszéli el. Összességükben az Úr Ószövetségből ismert nagy és végidőbeli napját állítják elénk: kozmikus jelenségek, sötétség, földrengés, az égitestek elvesztik fényüket, a halottak életre kelnek. Az evangélista számára Jézus halála az Úr napját jelenti, a büntetés napját és a végidő kezdetét. Az Ószövetség meghatározott kifejezésekkel és képekkel írja le ezt az üdv történeti eseményt. Máté felhasználja ezeket a képeket, és segítségükkel mutatja be mindazt, ami Jézus halálával beteljesedett. Anélkül, hogy kétségbe vonnánk a rendkívüli jelek lehetőségét, melyekkel Isten kinyilvánítja akaratát az üdv történelemben, Máté leírásában számolnunk kell a biblikus kifejezésmóddal, az elbeszélés teológikus voltaival. Elsősorban arra kell kérdeznünk, mi volt az evangélista szándéka, mit lát megvalósulni, mikor az Ószövetség nyelvét használja. Nem csupán historikus tényközlés a célja, hanem a Jézus üdvözítő halála nyomán létrejött üdv történeti valóság bemutatása.

Jézus halálának ereje először Isten templomán mutatkozik meg, a templom függönye kettészakadt. Nem lehet eldönteni, hogy a szentélyt a szentek szentjétől elválasztó belső (Kiv 36,31—35), vagy a templomot a templomtól elválasztó külső függönyről (Kiv 36,36 köv.) van szó. Inkább a szentek szentjét lezáró függönyre kell gondolnunk. A templom Isten üdvözítő jelenlétének jele népe között, az Ószövetség népe egzisztenciájának alapja. A függöny különleges módon kifejezi Isten és népe kapcsolatát. Lezárja a templomot a pogányok előtt. Csak Izrael népének tagjai járulhatnak Isten elé. A templom függönyének kettészakadása azt fejezi ki, hogy az ószövetségi kultikus rend szerepe, s mindaz, amit az jelent az isteni üdvrendben, befejeződött. A szentély nyitott, üresen áll, Isten elhagyta templomát. Ez az ószövetségi üdvrend végét jelenti. Beteljesedett Jézus — vádként ellene hozott — szava a templomról: „Le tudom rombolni az Isten templomát...” (Mt 27,61). A függöny kettészakadása arra utal, hogy a kultusz megszűnik egyetlen nép tulajdona lenni. Ezentúl minden nemzet, tehát a pogányok számára is szabad út nyílik, hogy Istenhez járuljanak. A Zsidókhoz írt levél még világosabban magyarázza meg ezt a Jézus halálában létrejött valóságot, mikor ezt olvassuk: „Testvérek, Krisztus véérért megvan tehát a reményünk, hogy beléphetünk a szentélybe. Ezt az élethez vezető új utat a függönyön, vagyis saját testén keresztül nyitotta meg nekünk” (Zsid 10,19—20). Jézus feláldozott teste tehát a függöny, amely megnyitotta számunkra az Istenhez vezető utat.

A Jézus halálát megelőző sötétség és a templom függönyének kettészakadása az ószövetségi üdvrend végét jelenítik. Máté azonban további jeleket is felsorol, melyek Jézus halálának hatékonyságát, új üdvrendet teremtő erejét, a végidő elérkezését tárják fel: a föld megrendült, a sziklák megrepedtek, a sírok megnyíltak, sok elhunyt szentnek feltámadt a teste, és Jézus halála után bementek a szent városba.

A föld megrendülése és a sziklák megrepedése kozmikus események, melyek azonban a földet borító sötétséggel együtt a végidő jelei. A vég beálltát és a világ újjászületését jelzik. A földrengés és a sziklák megrepedése a prófétai gondolatvilágban és az apokaliptikában az Úr napjának eljövételéhez tartoznak. Az ítéletet hirdető Isten közelségére a földi valóság megrebeg. A próféták így írják le az Úr napját: „Az Úr színe előtt megrebeg a föld, megrendülnek az egek, a nap és a hold elsötétednek, a csillagok elvesztik fényüket” (Jo 2,10); „Hegyek rendülnek meg előtte, halom halomra dől majd. Összeomlik színe előtt a föld, a földkerekség és minden lakója” (Náh 1,5).

A földrengés és a sziklák megrepedése azonban csak előkészítése az igazi nagy jelnek: ez a sírok megnyílása és a halottak feltámadása. A halottak feltámadása az ószövetségi apokaliptikában szintén a végidő jele. Dániel könyvében olvassuk: „Abban az időben felkel Mihály... néped fiainak oltalmazója, mert olyan szorongattatás ideje következik, amilyen még nem volt soha amióta nemzetek vannak. Abban az időben megszabadul néped, mind aki be van írva a könyvbe. Akik a föld porában alszanak, azok közül sokan feltámadnak, némelyek az örök életre, mások gyalázatra, örök kárhozatra” (Dán 12,1–2). Most Jézus halálában a végidő e nagy jele is megvalósul. A sírok megnyíltak, és sok elhunyt szentnek feltámadt a teste. Ezek Jézus feltámadása után bementek a szent városba és sokaknak megjelentek.

Kik ezek az elhunyt és feltámadt igazak? A feltámadottak az Ószövetség emberei. Azok, akik életükben beteljesítették Isten népének adott parancsait. Teljesítették Isten akaratát, aki parancsban adta: „Legyetek szentek, mert én, az Úr, a ti Istenetek szent vagyok” (Lev 19,2). Ezért hirdetik most a Jézus halálában létrejött beteljesedést. Úgy is tekinthetjük őket, mint a végidőbeli új Isten népe zsengéit, akik bevonulnak a szent városba. Máté leírása kérdéseket vet fel. A szentek teste feltámadt, de csak Jézus feltámadása után mentek be a városba. Hol tartózkodtak a Jézus halála és feltámadása közötti időben? Mi történt velük azután, hogy megjelentek sokaknak? Hogy lehetett feltámadásuk jel, mikor csak Jézus feltámadása után jelentek meg? Ennek magyarázata az Újszövetség egyes kéziratában a „feltámadása (ti. Jézusé) után” helyett „feltámadásuk után” szövegváltozatot találunk. Ebben az értelemben azonnal feltámadásuk után bementek és megjelentek a szent városban. Kétségtelen azonban, hogy a „feltámadása után” az eredeti forma. Az evangélista a felsorolt problémákra nem válaszol.

Máté leírása teológiai természetű. Az elhunyt szentek feltámadása a sírokból és testük megjelenése elővételezi s feltételezi Jézus feltámadását. Máté Jézus halálának termékenységi akarja bemutatni, melyet a kereszti és a feltámadás elválaszthatatlan egységében szemlél. Krisztus feltámadásából visszatekinthetve tudja, hogy a kereszten Jézus halálában az élet győzedelmeskedik a halál felett. Jézus feltámadásának elővételezésével Máté kifejezésre juttatja Jézus feltámadásának elsőbbségét is. Jézus „az elsőszülött a halottak közül” (Kol 1,18), tehát „Krisztus feltámadt a halálból elsőként a halottak közül... Krisztusban mindenki életre is kel. Mindenki, amikor sorra kerül: először Krisztus, majd... akik Krisztushoz tartoznak” (1Kor 15,20–23). Jézus feltámadása nemcsak sorrendbeli elsőbbséget jelent, hanem az ő feltámadása a mi feltámadásunk mintája is, miként Pál apostol tanítja: „Ő (Jézus) azzal az erővel, amellyel mindent hatalma alá vethet, átalakítja gyarló testünket és hasonlónak teszi megdicsőült testéhez” (Fil 3,21). Máté leírásában más szempontból is érvényesül Jézus feltámadásának evangéliumi elbeszélése. Jézus először „feltámadt”, majd „megjelent”. Ugyanígy a sok elhunyt szentnek is „feltámadt” a teste, majd ezután „megjelentek” sokaknak a szent városban.

Az elbeszélés teológiai természete miatt nem tér ki az evangélista részletekre, vagy a leírása által felvetett problémák megválaszolására. Nem aprólékos történeti beszámolót akar nyújtani, hanem a drámai jelenetben tanítani akarja a kereszti és a feltámadás egységében Jézus halálának korfordulót jelentő és életadó hatékonyságát.

A jelek nem maradnak hatás nélkül. A százados és a keresztet őrző római katonák a Jézus halálát követő kozmikus események hatása alatt megrendülve hitvallást tesznek. Félelem szállja meg őket, és kijelentik: „Ez valóban Isten Fia volt”. Ugyanazt vallják meg, ami előbb gúnyolódás formájában hangzott el a kereszt alatt (Mt 27,40–43). Felkiáltásuk által mintegy Isten igazolja Jézusról azt, amit eddig a gúnyolódók elvitattak tőle. Máté hangsúlyozza, hogy nemcsak a százados, hanem az egész őrség megvallja Jézust. Nem kétséges, kijelentésük a félelem hatására és nem szabad döntés eredményeként hangzik el, mégis a keresztény hitvallást előlegezi, Jézus istenfiúságát állítva. Az evangélista szemében a gúnyolódók csoportjának ellentétét képezve az eljövendő, pogányokból megtérő keresztény közösség jelöltjei ők, akik összegyűlnek Jézus keresztjénél.

A keresztnél nemcsak Jézus ellenségei, hanem követői is ott voltak azoknak az asszonyoknak személyében, akik mindvégig megőrizték hűségüket iránta. Galileából követték őt Jeruzsálembe, és az úton szolgáltak neki. Szolgálatuk egészen a keresztségig tart. Jelenlétük az evangélista megfogalmazásában több, mint szerető ragaszkodás. A Jézust Isten Fiának megvalló katonákkal együtt ők is a keresztnél gúnyolódók ellentétét alkotják. Jelenlétüknek Máté nyomatékot ad, mikor azt mondja, „ott” (ekei) voltak. „Ott” voltak a keresztet őrző katonák (Mt 27,36), „ott” vannak az asszonyok is, és Jézus temetése után Mária Magdolna és a másik Mária „ott” maradnak a sírral szemben (Mt 27,61). „Ott”-létük figyelmes várakozás a Jézus kereszthalálát követő eseményekre. Az asszonyok közül Máté hármat megnevez: Mária Magdolna, Mária, aki Jakab és József anyja és végül Zebedeus fiainak anyja. Csendes, de hűséges jelenlétük értékét tanúsítja majd a tény, hogy közülük kerülnek ki azok, akik elsőként találkoznak a feltámadt Jézussal (Mt 28,9 köv).

GALAMBOSI LÁSZLÓ VERSEI

Fejek fölé tartotta a Holdat

...S a korbácsszögek fölszaggatták bőrét,
a császárt-védő saruk zöldre rúgták,
harmadszor kísérté a pribék-munkát
rekedt kürtjén a kakas.

Aranytörét

övéből lassan kivonta a főpap,
Pilátus vizet csorgatott,

a szolgák

az ácsolt tölgyet hahotázva hozták.

Júdás, az áruló, gondolta fölcsap
kereskedőnek, pénz-szagú üvöltés
uralkodott kíváncsi sokaságon,
néhány madár gyászolt az olajfákon,
csőrükben haldoklott a füttty-könyörgés.

A vihart-érző százados sietve
zörgött lován, a paták fölragyogtak,
a szakállas fej töviskoronája
az Ember fölé tartotta a Holdat.

Vőfélydal

Mária

Asszonyok virága,
égi aranylámpa.
Vezess minket a sötétből
fiad udvarába.
Fiad udvarába
behajol a nyárfa.
Mosogatja zöld kendőjét
Húsvét harmatába'.
Kigyókorbács hulljon,
páva ül tojásos.
Kettépattan minden pallos,
violázott járom.
Földerengő ormon
angyalszárnyú meggyfa
szírmot hint a holdsziklára,
sorjáz gyémántgyertya.
Gyémántgyertya égjen
virrasztó szívemben.
Pokolbeli pókhálóból
szabadítanak engem.
Kardom fölvilágol.
Csikó simul hozzám.
Mária kék leple alól
lebeg gyöngyös orcám.
Lebeg gyöngyös orcám
fiak udvarába.
Páncélsomat lombosítom
Húsvét harmatába'.

Bimbó ég a
virág-palotában.
Aranyeső
rozmaringgal párban.
Selymet bont a Tavaszi, barkaág
koszorúzza tünde homlokát.
Mátka lépked,
hullámra hajol.
Nádi várban
poszáta dalol.
Pattannak fiókát bújtató tojások.
Kő-csipkén, sás-csipkén guggolnak a lányok.
Sulykolják a gyolcsot, röptetik a vásznat.
Vőfélyek rikatják a köcsögdudákat.
Forog a tánc: kop-kop-kop!
Bálványos a faoszlop.
Pávatollas vasbögre
huppan lángos gödörbe.
Gyöngy-bocskorban kerubok
tipornak az ördögre.
Ágaskodik a csikó.
Csillag-fújó szája
ráharap a szírmokból
villogó zablára.
Hold úszik a vödörbe,
tűz-szakállú rőzse
hanyatt esik, vályúra
pattog parázs-körme.
Zirreg-zurrog berki szél,
bársonyos a kaska.
Tulipánból kukorít
pántlikás kakaska.
Fény-erdőben, fény-mezőben
fény-tarisznyás Nap siet.
Levetették már az árnyak
bogács-gombos ingüket.
Suhog a gally,
jár a gazda rangosan.
Kristálytornyon
madár szökdel boldogan.

A VIGILIA GALÉRIÁJA

Medgyessy stációi

Medgyessy Ferenc, a „legjobb magyar szobrász” az idén lenne százszülinapi. Ennek kapcsán ünneplés, megemlékezés idézi alakját és művészetét. Így került sor arra is, hogy a Vigiliának írjak Medgyessy négy stációtervéről. Ezek alig ismert művei, emlékezetem szerint halála után két bronz sorozat és néhány terrakotta készült róluk. Jegyzőkönyvében a következőt olvashatjuk: „1932:2—5. Négy darab Kálvária stációterv a főváros részére. Lechner rendelte a Rezső téri templomhoz (gipsz), 46×46 cm nem rendelték meg.”

A tervek bemutatásakor elsősorban megformálásukra figyelek, művészi értékeiket a képekre bízom. Lássuk tehát a négy tervet.

1. *Jézus vigasztalja a siránkozó asszonyokat* (VII. stáció). A földig érő lepelruhába burkolt Jézuson nyoma sincsen a kereszt súlyának, szinte könnyed, sőt kecses mozdulattal vesz búcsút a két sirató asszonytól és a bámészkodó kisgyermektől. Mozdulata a régi európai művészet öröksége, ő maga pedig inkább kissé bánatos, semmint szenvedő. Bár a két asszony is művészi örökség, monumentálisan egybeékelődő tömbjük a legszebb Medgyessy-lelemények egyike.

A dombormű mintázása jellegzetesen „medgyessys”, akárcsak a másik háromé. Ami térben egymás mögött lenne, azt síkba teríti és a részleteket csak vonalakkal jelzi. Ilyenképpen a dombormű szinte rajzzá válik, de mindenestre mindig, minden részlete egyformán él. Ugyanilyen rajzzá sűrített teret láthatunk a Megváltó és a kereszt kapcsolódásában.

2. *Jézus harmadszor esik el a kereszttel alatt* (IX. stáció). A lerokkadó Jézus alakjában Medgyessy egyik harctéri rajzát használta fel, de ugyanazt

a mozdulatot megtaláljuk később a székesfehérvári *Török—magyar domborművön*, a lovak alá zuhant sebesültben. A stációba tehát már megfogalmazott emléket iktatja be. Ez meg is látszik Jézus bal karjának szervetlen tartásában, nyilván azért nem fogja át a keresztet, hogy az egész bal kar látszódjék (Medgyessy művészi elve volt, hogy mindig a lehető legtöbbet mutassa a testből, minél kevesebbet takarjon az átvágás, vagy lepel). A földrezuhant testét nem járja át fájdalom, lábai például szinte a görög szobrok kellemes íveiben kapcsolódnak egymáshoz. Összinté mozdulat Cirenei Simoné, a keresztet emelőé, ez viszont élénken emlékeztet Medgyessy *Lópatkolók* című domborművének a ló lábát tartó mozdulatára. Érdekes — és Medgyessyre jellemző fogás —, hogy tőporát mélyen belevágja a keresztbe, hogy az egymás mögötti helyett a síkban levőt hangsúlyozhassa. Az ostromozó katona mozdulata művészettörténeti emlék.

3. *A katonák megfosztják Jézust ruháitól* (X. stáció). A két katona és a középpütt levő Jézus mint három pillér osztja a képmezőt. Az alakoknál megfigyelhető Medgyessy egyiptomi öröksége, nem felületesen nyilatkozik ez meg, hanem alig észrevehető természetességgel. Az alakokat legjellemzőbb nézeteikből ötvözi össze: az arc oldalnézetből, a mellkas és medence szemből, a lábfejek ismét oldalnézetben illeszkednek bele a síkba. A rogyant térdű Jézuson itt először láthatunk megkínzottságot. Az egyik katona erővel húzza le leplét, ő pedig szinte gyengéd szeméremmel takarja szemérmét. A bal oldalon álló katona inkább csak közömbös diszlet. Jobb karja természetellenesen rövid, így illik bele a képbe. Az arányok ilyenfajta megváltoztatása az egész benyomás egységének érdekében ismerős Medgyessy művészetében (például *Súroló asszonyának* karjai).

4. *Jézus felfeszítik a keresztre* (XI. stáció). Az eddigi háromalakos, világosan tagolt képtáblákkal szemben itt hat alak zsúfolódik a kis felületbe. A megfeszítés sajátos Medgyessy-módon jelenik meg: egy katona emeli fel a keresztre, és Jézus szinte szeliden tűri, hogy átszegezzék tenyerét. János csókkal illeti térdét, Szűz Mária pedig a jobb oldalán, arcát kezébe temetve, zokog. E sokat ábrázolt jelenetben tel-

jesen új Jézus felemelésének és felszegezésének „motívuma”, ugyancsak új megoldás, hogy Jézus testét csipőben elfordítja, hogy teljes testével beleférjen a képbe. Nyoma sincsen benne a megvonagló szenvedésnek. A képtábla három alakját csak derékig tudta ábrázolni Medgyessy, a kompozíció tehát nem zárul a kereten belül.

*

Mind a négy dombormű jellegzetes Medgyessy-mű: a háttér nem teljesen sima, együtt mozog a cselekménnyel, a formák a tábla mellősi síkjába tömörödnek s így minden részlet „jól leolvasható”. Alakjai teltek, nyoma sincsen bennük a szokványos „szépségeszménynek”. A jelenetek kissé közömbösek, hiányzik belőlük a fájdalom együttérző átélése.

Éppen ebből az okból vessünk fel itt egy kérdést, amely kapcsolódik is a stációkhoz, de túl is mutat rajtuk: kelthet-e áhitatot a nem áhitatból fakadó mű? Nem hiszem, hogy e kérdést teljes mélységében meg tudnánk ragadni, az alább következő töprengések inkább „hangos gondolkodás”, semmint rendszeres felelet.

Medgyessy nem volt templomjáró ember. Néha azonban olyan hasonlatokkal élt, amelyek arra figyelmeztetnek, hogy ne ítéljünk elhamarkodottan. Példaként egy-két megnyilatkozása: önéletrajzának végén így ír: „Dolgozom, míg erőm és egészségem adja. Míg csak a Teremtő, a legnagyobb mester, engem is begyúr az ő nagy agyagos ládjába, melyből új alakot formál akkor és aszerint, amint neki kedve tartja. Én pedig örültem, hogy voltam...” Más helyen: „Aki azonban nem hitből, hanem bolondériából, világcsalásból tréfát űz művészet címén, kétségtelenül destruál...” Műtermében, szobrai közt szétnézve mondta: „Ez az én templomom.” — A debreceni Kollégiumban az Ó- és Újtestamentumot alaposan megtanulták. Medgyessy munka közben gyakran énekelt szoltárokat, ám öccsének, Gábornak szavai szerint ez nála inkább a gyermekkorra való emlékezés volt, semmint vallásos hangulat.

Egyszer a Százados úti művésztelepre, Medgyessyhez igyekeztem s a vilamoson véletlenül Szentgyörgyi István mellé, akadémiaánk szobrásztanára mellé kerültem. Kérdezte, hová megyek,

aztán óva intve emelte fel kezét: „Vigyázzon, nagy materialista!” Az volt-e valóban Medgyessy Ferenc?

Tösgyökeres kálomista volt, de nem hit dolgában, hanem csak magatartásában. Ne feledjük, orvosként végzett és az emberi test nem misztériumként élt benne, hanem csontvázként, izmokként, idegekként, szövetekként, belekként, működő sejtörmékként. Másrészt szenvedélyes csillagász volt, s így a földi életjelenségek mellé a végtelen tér élmenye is járult. Művészete pedig az élet megfigyelésében fogant. Móricz Zsigmond — az egykori osztálytárs — jegyzőkönyvvvel figyelte a beszélő életet. Medgyessy pedig rajzfűzettel a mozgó formavilágot.

Ügyszólván minden szobra, minden műve e rajzvázlatokból kelt életre. De az életből nem leshetett el bibliai jeleneteket! Ezért életművében nagyon kevés a vallásos téma, kis, önmagának készült öklömnyi szoborvázlataiban egy sincsen. Nagyjából inkább megrendelések, pályázatok révén került kapcsolatba vallásos témákkal. Ilyen például egy korai, töredékekben reánk maradt Piétája, a négy reformátor álló alakjának pályázata, a Szent Borbála pályázat és a monumentális Szent Gellért kút, amelynek közép-pontjába az örlő leányt tette, a püspök szinte csak mellékalak. Rajzai közt van egy szegyenletes a Felfeszített-ről...

S mégis, mindezek ellenére, minden művét mély áhitat hatja át: az ember, az emberi test csodálata és tisztelése — „ez az én templomom”, mondta. Medgyessy műveiben sehol sem találjuk nyomát a nyegleségnek, öncélú virtuozitásnak, szemfényvesztésnek. Ez sértette volna a természetet — természetét. Minden művét halálos komolyan vette. Munkássága amolyan profán liturgia. Ezen túlmenően ne feledjük, hogy mindannyian az európai műveltség öntudatlan neveltjei vagyunk. Különösen a művészek. Az európai művészet a kezdet kezdetétől fogva a vallás jegyében fogant. Emlékképei öntudatlanul munkálnak minden művészemberben — láttuk ezt a stációkban felbukkanó örökségben is —, de ugyanezek az emlékképek torlódhatnak a hívőkben is. Ez a közös európai műveltség és a tiszta szívből fakadó emberség, a szeretet az egymást értés alapja. Medgyessy stációtervei is ebben fogantak.

LASZLÓ GYULA

ISTENÜNK MOSOLYA

Istenélményeinket — mint ahogy jogos is — általában jellemzi a komolyság és szigorúság. Erről sohasem feledkezhetünk el, tudnunk kell a távolságot, ami a mi múltó létünk és a végtelen fölség között van. De azért nem árt, ha emberközelsébe hozzuk, mert így talán ki tudjuk mozdítani az abszolutizálás merevségéből istenképünket. Annál is inkább meg kell ezt tennünk, mert az Úr Jézus is ezt tette.

Azáltal, hogy Jézus „Istenét és Atyját” az arámi „Abba” szóval nevezte, már maga fölségrombolásnak hat, mert mi azóta sem merjük használni egyik nyelven sem. Úgy kellene ugyanis fordítani, ahogy gyermekeink becézik az apjukat: apuka, apuci, tatúška, és hasonlók. Jézus merte és akarta használni. Azután a példabeszédekben szereplő atyák sem mutatják a fölséget, inkább a gyengédséget, sőt még inkább a gyengeséget, mint például a tékozló fiú apja, akár abban, hogy kiadja a kisebbik fiú vagyonát, akár abban, hogy a vonakodó nagyobbbat „kérlelte” (Lk 15,28). A többi példabeszédekben szereplő gazdaurak is jobbra atyaképet mutatnak a patriarkális szemlélet következtében, és ezekben sem a fölség a domináló vonás, sőt némelyik „tanakodik magában” és vállalja inkább a rossz gazda szerepét, semhogy szolgái a konkoly kiirtására induljanak (Mt 13,29).

Úgy látszik tehát, nem járunk az evangélium ellenében, ha beletekintünk Istenünk mosolygó arcába is, és fölfedezzük a játékoságot és a humort is. Bár — mint fentebb már hangsúlyoztuk — sohasem szabad elfeledkeznünk fölségéről. Jézus is azt az Istent nevezte apukájának (Abba-nak), akinek akaratát teljesíteni egyet jelentett a halállal.

Annál is inkább kell istenélményünket ebbe a közvetlen nézőpontba állítanunk, mert Huizinga híressé vált *Homo ludens* című könyvét olvasva rájövünk, hogy az embert emberré a játék teszi, és hogy voltaképpen az ember minden ténykedésében játszik — a hadviseléstől a jogalkotásig, a bölcselkedéstől a művészetekig. Ez a játékoság az élet velejárója, sőt a játékoság az életnek abból a rétegéből származik, ami megelőz minden kultúrtevékenységet. A valóságnak szinte abból a mélységéből fakad, ahonnan az élet is ered.

A játékoság a közhasználatban inkább gyerekeséggel, komolytalansággal és felületességgel van rokonságban, de ha arra gondolunk, mennyien figyelik a sportversenyeket, a futballmeccseket, vagy mennyien vesznek részt kártya-, és totó-lottó játékokban, nem is beszélve a ruháját vagy lakását díszítő, vagy akárcsak a pásztorbotját kifaragó juhászember munkájáról, rájövünk, hogy az emberi élettel adott a játékoság is.

Persze, mint minden alapfogalom definíciójával, a játék meghatározásával is adós marad Huizinga is, többé-kevésbé a tudomány is. Csak jellemző mozzanatokhoz hoznak fel kultúrbölcselőink. Mi sem tehetünk mást, mint hogy a játékoságnak néhány jellemző tünetét próbáljuk kiolvasni a Szentírásból, és ott is első sorban a zsoltárokból.

1. A játékoságnak — Huizinga szerint — első eleme a szabadság, az önkéntesség. Ami tehát nincs befogva a szükségszerűség és kötelezettségek igájába, és mint túlcsapó erőfölösleg árad ki az örvendező lényből. Mi az Istentől való teremtményi függésünk szükségszerűségét átvisszük — akaratlanul is — az Isten oldalára, mint-ha ő is szükségszerűen teremtené. Holott a teremtés Istennek teljesen szabad műve. Neki nincs arra szüksége, hogy teremtsen. A zsoltárok, ha nem is használják a játék szót, mintha csak a Példabeszédek könyvének teremtési vízióját sugároznák, melyben a teremtő bölcsesség mondja: „Ott voltam mellette... mindig ott játszottam színe előtt. Játsoztam az egész földkerekségen” (Péld 8,30—31). Az okteljességet a zsoltárok játékos költői képekkel fejezik ki. A 29. zsoltár például így:

*Az Úr szava cédrusokat tördel...
Libanont ugráltatja, mint valami borjút,
Szirjont pedig, mint fiatal bikát.
Az Úr szava tüzes villámot szór.*

Vagy a teremtés himnuszának számító 104. zsoltárban:

*Uram, Istenem, mindennél nagyobb vagy!
Főnségbe és méltóságba öltözől,
a fény, mint köntös, úgy fog körül.
Az eget kifeszíted, mint a sátort...
A felhőket fogatként használod,
a szelek szárnyán szállsz tova.
A szeleket követeddé teszed,
a haragos villámot szolgálddá...
Te öntöd a források vizét patakokba,
a hegyek közt csörgedeznek.
Inni adsz a mezők vadjainak...
A hegyeket kamráid vizéből öntözöd...
Fűvet nevelsz az állatoknak...
Te hozod a sötétséget és ránk köszönt az éj...
Rajta (a tengeren) járnak a hajók,
s ott kóborol a leviatán is, amit teremtetél,
hogy a tengerben kergetőzzék.*

A bájos 114. zsoltár évődő kérdései pedig:

*Mi lett, tenger, hogy elfutottál?
Jordán, miért vetted visszafelé utad?
Hegyek, miért ugrándoztok, mint a kosok,
s ti halmok, mint a kis bárányok?
Föld, rendülj meg az Úr színe előtt...*

El sem lehet sorolni, mi mindenben föl nem fedezi az Ószövetség imádkozója az Isten kezét. Körülbelül úgy, ahogy Jézus mondja Istenről, „aki fölkelti napját jókra is, gonoszokra is, esőt ad igazaknak is, bűnösöknek is” (Mt 5,45).

2. A játékoság másik eleme a viaskodás, a küzdelem. A jók és rosszak, az Isten-elvűek és nem Isten-elvűek között. A fájdalom és a keserűség általában uralja e harc hangulatát, és a kisebbsétekűség, sőt az alulmaradás sötét órái beárnyékolják az ember lelkét. Időnként azonban ráeszmélni látszik az isteni valóságra, és legyőzöttségében is vallja: „De Te, Uram, kineveted őket, / csúffá teszel minden népséget” (Zsolt 59,9).

A 37. zsoltár imádkozója is azzal vigasztalja magát a győztes rossz láttán: „Az Úr azonban kineveti őt, / mert látja már, amint napja kél” (13. v.). Mindezt azonban legpregnansabban a 2. zsoltár fogja össze, szinte egy világdramává szélesülő képből:

*Miért háborognak a nemzetek?
A népek miért kovácsolnak hiú terveket?
A föld királyai fölkelnek, nagyjai összeesküsznek,
az Úr ellen és Fölkentje ellen.
„Törjük össze bilincüket,
tépjük szét rabláncukat!”
Aki az égben lakik, az mosolyog rajtuk,
kineveti őket az Úr.*

Figyelemre méltó az Isten nevetésének fölemlítése éppen a legnagyobb küzdelemben. Az Isten szigorúságát és haragját szoktuk általában emlegetni, s maga a zsoltáros is sokszor ezt teszi. De az Isten mosolyának felragyogtatása éppen az erőfölényére mutat, és sejteti azt a kozmikus játékot, ami a bukott szellemek és az Istent képviselők között folyik. Ez a derűs mosoly Istennek abból a fölényéből származik, mellyel kimondja Fiának:

*Azt mondta az Úr az én Uramnak:
„Ülj jobbomra, és minden ellenségedet
lábad alá teszem számolyul!”
Az Úr kinyújtja hatalmas jogarod Sionból:
uralkodj ellenségeid közepette!*

(Zsolt 110,1–2)

Nem ellenségei fölött uralkodik, de ellenségei között. Ez jelzi, hogy áll még a küzdelem, aminek a kimenetelét már tudja az Isten. És nemhogy kétségbeesne, még csak nem is dühöng, haragszik, hanem mosolyog és ereje birtokában mondja Fiának:

*Kérd tőlem, és örökségül adom neked a népeket...
Vasvesszővel verheted őket,
és mint a cserépedényt, összetörheted.*

(Zsolt 2,8—9)

3. Ennek a küzdelemnek különböző lépcsői, illetve fokozatai vannak. Minthogy a küzdelemben a versengés is közrejátszik, a versengésekben nagy szerepe van a fortélyosságnak és ügyességnek, továbbá az eszközök bevetésének. E kettőben is megmutatkozik az Isten játékossága. A 18. zsoltárban ez áll: „*A tisztával tisztán bánsz, / a hamissal azonban hamis módra*” (18,27). Ez nem más, mint amit Szent Pál idéz Jób könyvéből: „Saját ravaszságukkal fogja meg a bölcseket” (1Kor 3,19). A játéknál éppen abban mutatkozik meg a szellem gyönyöre, hogy az ellenfél, erőlködéseit és ügyeskedéseit visszafordítva, önmagát pusztítja el saját fegyvereivel, saját csapdáival. Ismételten előjön a zsoltárokból: „*A népek a maguk ásta verembe estek, / s a hálóba, amit vetettek; az ő lábuk botlott*” (Zsolt 9,16; 35,7). A karddal jövő ellenségnek bátran mondja: „*De kardjuk saját szívükbe hatol*” (Zsolt 37,15). Az üldözött imája is ez: „*A bajt fordítsd vissza ellenségeimre*” (Zsolt 54,7). És: „*okozza vesztüket a góg, átok és hazugság!*” (Zsolt 59,13). És mindezt abban a tudatban kéri, hogy „*Ő megtorolja rajtuk a vétket, / saját gonoszságuk által veszti el őket*” (Zsolt 94,23).

Mindez persze beletorkollik a megváltás művébe, ahol „*aki — a Sátán — a fán győzött, a fán győzessék le, hogy ahonnét a halál eredt, onnét támadjon az élet*” (Szent Kereszt prefáció). Mint a nagypénteki himnusz tömören összefoglalja:

*Ezt a dolgot megváltásunk
Rendje-módja rendelé:
Így az álnok árulónak
Csel zavarja meg cselét.
S honnan a seb mérge áradt,
Onnan kapja gyógygerét.*

(Sík Sándor fordítása)

A kereszttel és a keresztben a Sátán az Isten végpusztulását akarta elérni, és ugyanezzel a kereszttel indult el az új, isteni élet. És a kisebb körön is: e föld örömeivel sodródna el a lelkek Istentől, de éppen ezzel a földdel való eltelés (mint Goethe mondja: „*kigyőledelem*”) eredményezheti a kiábrándulást és csömört, mely Isten felé sodorhatja a lelkeket.

4. A játékos küzdelem következő jellemzője az erők arányos bevetése és a megfelelő fegyverek alkalmazása. Egyenlő esélyekkel is izgalmas lehet a küzdelem, de az erők aránytalanul kicsi vagy alkalmatlan volta még inkább feszíti a játék hangulatát. Az eszköztelenség meg egyenest bravúrossá teszi a küzdelmet és meszterfogássá a győzelmet. Ahogy Szent Pál megfogalmazza: „*azt választotta ki (az Isten), ami a világ előtt győnge, hogy megszégyenítse az erőseket, (...) a semminek látszókat, hogy megsemmisítse azokat, akik valaminek látszanak*” (1Kor 1,24). Sokféle változatban ünneplik ezt a zsoltárok.

*A király nem erős hadsereggel győz,
a királyt nem hatalmas ereje menti meg.
Téved, ki lovától várja győzelmét,
bármilyen erős is az, nem menti meg.*

(Zsolt 33,16—17)

És választottaira, kik ügyét képviselik, letekintve, Istennek „*Nem a ló erejében telik öröme, / nem leli tetszését a harcok izmaiban*” (Zsolt 147,10). Ezért az istenes ember így vállalja Isten küzdelmeit:

*Némelyek a harci szekerekben, mások a lovakban bíznak,
mi ellenben Urunk, Istenünk nevét hívjuk segítségül.
Ők összeestek és a földre rogytak,
mi pedig állunk és maradunk.*

(Zsolt 20,8—9)

A múltra nézve is ez a tapasztalat:

*Nem saját kardjukkal hódították meg a földet,
nem a saját karjuk szerezte a győzelmet...
Nem ijamban bíztam,
a kard nem menthetett meg,
te szereztél győzelmet...*

(Zsolt 44,4—7—8)

Mindez persze nemcsak a szó szoros értelmében igaz, de általában az emberi küzdelemre kell vonatkoztatni, mint ahogy a zsoltár alkalmazza is:

*Ha az Úr nem építi a házat,
az építők hiába fáradnak.
Hogyha az Úr nem őrzi a várost,
az őr hiába őrködik fölötte.
Hiába keltek hajnalban
és fáradoztok késő éjjelig:
a kemény fáradtság kenyerét eszitek.
Am akiket szeret, azokat elhalmozza,
jöllehet alszanak.*

(Zsolt 127,1—2)

A képlet mindig ugyanaz, akár Gedeon kevés vitéze a sokasággal (Bír 7,7), akár Dávid az állig felfegyverzett Góliáttal küzd, vagy akár a Jézus által küldött bárány a farkasokkal szemben (Mt 10,16) áll. Aránytalanság, fegyvertelenség, felszeretlenség mindenhol, és mégis él az Isten ügye. Kit ne töltene el ez az Isten mosolyával úgy, amint a zsoltáros kifejezi?!

5. Legvégül játékos elemet fedezhetünk fel abban, hogy az Isten hallgatását a zsoltáros Isten alvásának minősíti. Ahogy van abban is valami az Isten derűjéből, hogy a háborgó tengeren Jézus „a bárka végében egy vánkoston aludt” (Mk 4,37). És mikor fölébresztik, nem riad meg a zajgó hullámoktól, hanem tanítványait rója meg hitük kicsinysége miatt, noha ezek viharokat látott emberek voltak.

Isten hallgatását és visszavonulását csaknem minden zsoltár érinti, olyan formában is, hogy gúnyolódva kapja meg az istenfő: „Istened merre, hol?” Minden formájú Istentől való elhagyattatást, istenhallgatást ezzel akart megtörni: Kelj föl! A bizalma is ez: az ellenségek uralkodnak, „De aztán mint álomból, fölserkent az Úr, / mint a harcos, aki fölkel a bor mellől” (Zsolt 78,65).

Eppen ezért így meri a zsoltáros költögetni a hosszan hallgató Istent:

*Kelj föl, miért alszol, Uram,
kelj föl és ne taszíts el mindörökre!
Miért rejtéd el arcodat?
Miért feledkezel el nyomorunkról és kínjainkról?
Kelj föl, siess segítségünkre.*

(Zsolt 44,24—27)

Az Isten hallgatása valóban a legnagyobb próbatétele a hívő embernek — mint ugyanaz a zsoltár mondja —, ezzel „lelkünket a porba taposták, / testünk a földhöz tapadt”. Ezt a depressziót föloldani azzal, hogy az Isten csak alszik, csupán a legnagyobb szentek tudták. Idézgették az Énekek Énekének völegényét, aki alvó jegyese (az Isten) fölött ezt mondja: „ne zavarjátok meg a szerelmemet, / s föl ne ébresszétek, amíg nem akarja!” (Én 3,5).

Végül fel kell vetnünk egy kérdést és bátran szembe kell néznünk vele. Mondhatják ugyanis sokan: nem bánom, ha az Isten játszik, de az ember életével ne játsszék. Hiszen — ami mögött a játékos Isten szövi a sorsokat és történeteket — a történelem útját szenvedés jelzi. Már bevezetőben említettük, hogy a játékoságot sohasem szabad öncélúan értelmezni: Isten szentsége és végtelen gyöngédségű irgalma ebben is és efölött is megnyilatkozik. Ellenére és sérelmére nem lehet a játékoságot fölfogni. Huizinga szerint sem, mert a játéknál komolyabb dolog aligha akad az emberi tevékenységek között. A legkeményebb törvények a játékokban vannak, és a játék szabta föladatokat pontosan kell teljesíteni, különben nincs játék. De mindezeket túl felszabadít a játék könnyedsége, önkéntelensége, ami biztosítja a szellem túlcserélődő fölöslegét és vidámságát.

Hogy ezt össze lehet egyeztetni az isteni fölség komolyságával, arra maga a kinyilatkoztató Isten adott példát. Mikor a szenvedésben történt megváltást leírja, Szent Pál ezt a kifejezést használja: „úgy tetszett Istennek, hogy balgaságnak látszó ígéhirdetéssel üdvözítse a hívőket” (1Kor 1,21). Ezt az „úgy tetszett”-et kell fölfedezni és kiásni a nagy szavak közül. A tetszés mindig valami túlszorduló kedvet és valamilyen játékos elemet tartalmaz, mint amikor valaki humorral fog neki valamihez. És Isten ezzel a lelkiülettel fogott a megváltáshoz és üdvözítéshez.

Maga az Úr Jézus is, aki el-elborult, amikor a szenvedés gondolata lelke peremén felsötétlett, túl tudta tenni magát a levertségen, sőt drámai komolyságon is fölülemelkedve, úgy tudott örülni a megváltás gondolatának, hogy az az evangélistának is föltűnik, és szóvá is teszi. Szent Lukács így ír: „Abban az órában Jézus kitörő örömmel dicsőítette Istent a Szentlélekben, ezekkel a szavakkal: »Dicsőítelek, Atyám, ég és föld Ura, hogy elrejtetted ezeket a bölcssek és okosak elől, és ki nyilvánítottad a kicsinyeknek. Igen, Atyám, így tetszett neked«” (Lk 10,21).

KNAPP ÉVA

A CZECH-KÓDEX ZSOLTÁRFORDÍTÁSAI

Árpádházi Szent Margit legendájában és a szentté avatása ügyében 1276-ban lefolytatott vizsgálat jegyzőkönyvében több helyen találunk utalást arra, hogy a szent életű királylány a rendes zsolozsmán kívül is gyakran olvasott zsoltárokat. Margit életének kutatói közül többen ennek alapján feltételezték — tudva, hogy Margit penitenciának tartotta a latin nyelvű imádságot —, hogy már a XIII. század második felében létezett egy töredékes vagy teljes magyar nyelvű zsoltárfordítás. Ezt az állítást azonban nem lehet tényekkel alátámasztani. Az viszont biztos, hogy az első ismert lengyel nyelvű zsoltárfordítás Szent Margit testvérének, Kingának készült Lengyelországban, amikor Kinga férje halála után (1279) a szandeci kolostorban tartózkodott. A lengyel példa arra utal, hogy Közép-Európában a XIII–XIV. század fordulójától igény volt nemzeti nyelvű zsoltárfordításra. A legkorábbi magyar nyelvű zsoltárfordítás keletkezési idejét *Jászay Pál*, a Müncheni-kódex első, XIX. századi átmásolója a XV. század első harmadára tette. A kódexben a négy evangélium között több magyar nyelvű zsoltárszöveg-töredék maradt fenn.

A magyar nyelvű kódexek zsoltárai a szövegek származási helyét alapul véve két csoportba oszthatók. Az egyik csoportba tartoznak azok a zsoltárok, melyek szövegét közvetlenül a latin eredetiből fordították. Legtöbbször azonban a már meglevő fordításokat vették alapul, s ezeket másolták át több-kevesebb változtatással az újabb kódexekbe. A fordítók személyét csak kevés esetben ismerjük. Tudjuk például, hogy a Döbrentei-kódex zsoltárait *Halábori Dobos Bertalan* egri egyházmegyes pap fordította 1508-ban. Halábori fordítását vette alapul *Velikei Gergely*, aki 1522-ben a ferences begináknak másolt át zsoltárokat és himnuszokat. 1539-ben *Pápai Pál* ferences szerzetes az ozorai ferences begináknak készített zsoltármásolatokat (Kulcsár-kódex). Pápai föltehetően Velikei Gergely kéziratából dolgozott, mert a kódex Velikei másolási hibáit és Halábori fordítási sajátosságait őrzi.

Kevés kódexíró rendelkezhetett olyan bibliai, teológiai, nyelvi és ritmikai ismeretekkel, hogy közvetlenül a latin szövegből tudott volna fordítani. A fordítás összetett követelményeinek egyéni módon felelt meg a Czech-kódex ismeretlen zsoltárfordító szerzetese. A kódex 1513-ban, a nagyvásonyi pálos kolostorban keletkezett. Összeállítója és fordítója ajándékba készítette *Magyar Benignának*. Kinizsi Pál özvegye 1511-ben tartotta esküvőjét Kereky Gergellyel. A középkori szokásnak megfelelően ebből az alkalomból gazdag adományban részesítette a kolostort. Így többek között nekik adta a Veszprém megyei Lichtenh és Agyaglik nevű

helyeket. Föltehetően ezeket az adományokat köszönték meg a szerzetesek a ma Czech-kódex néven ismert szép kiállítású imádságoskönyvvvel. A kézirat többek között öt zsoldár teljes magyar nyelvű fordítását tartalmazza. Ezzel az ajándékozó az 1493 körül ugyancsak a vázsonyi pálosok által Magyar Benignának készített imádságoskönyv (Festetich-kódex) *Officium Marianum*-ának hiányzó részét, a Szűz Mária vecsernyéjéhez tartozó teljes nyári zsolozsmát pótolták. A kiegészítésre föltehetően azért volt szükség, mert a világiak életformájuknak megfelelően éppen ezen az imádságon tudtak részt venni a legkönnyebben.

A kódexet 1890-ben — Döbrentei 1840-es kiadása után — újra kinyomtató Volf György nyomán a szakirodalom sokáig az egész kéziratot másolatnak tartotta, mivel egyes imádságait a Festetich-, a Peer- és a Winkler-kódex is tartalmazza. A kisebb eltéréseket másolás közben ejtett hibákkal és nem a fordításból adódó különbségekkel magyarázták. A kódex másolatjellegét cáfolni látszik az a körülmény, hogy a benne szereplő öt zsoldár magyar fordítása nem vezethető le egyszerűen más kódexek fordításából. Szintúgy a latinból való közvetlen fordításra utal, hogy a zsoldárversek közé beiktatták a latin verskezdeteket is. A kódex többi imádságát sem lehet egyszerű másolatnak tekinteni, mert a középkor két, Európaszerte ismert imádságoskönyvét — a *Hortulus animae* és az *Antidotarius animae* címűt — Magyarországon is széles körben használták, s a kódexet összeállító szerzetes ezekből is fordíthatta az imádságokat. Emellett természetesen lehetséges, hogy a munkához a már korábban átültetett imádságsszövegeket is felhasználták.

A Czech-kódexbeli zsoldárfordítás egyéni értékeinek megvilágításához a szöveget egyrészt a föltételezett latin eredetivel, másrészt más magyar nyelvű fordításokkal vetettük össze. Mivel az 1513 körüli időből nem ismerünk pálos breviáriumot, az összevetésben egy 1515-ben nyomtatott Vulgátát hívtunk segítségül. A zsoldárokat egy valamivel későbbi pálos breviáriummal, a Tatai Antal által összeállított, s Velencében 1536—40 körül nyomtatott *Breviarium Ordinis Fratrum Eremitarum S. Pauli* című kiadással is összehasonlítottuk. A breviárium rubricális beosztása hasonló a Czech-kódex zsolozsmájának a tagolásához, így ebből könnyen össze lehetett állítani a kódex breviáriumi részét. Ezért nagy a valószínűsége annak, hogy a zsoldárokat egy ma már ismeretlen kézíratos pálos breviárium alapján fordították.

A vecsernye hangulatához jól illeszkedő öt zsoldár közül hármat eredetileg zarándoklatok alkalmával (112., 121., 126.), kettőt pedig nagy ünnepeken (109., 147.) énekeltek. Az összehasonlítás során olyan tartalmi és formai vonásokat figyelhetünk meg, melyek mind az eredeti latin szövegtől, mind pedig más korabeli magyar fordításoktól jelentős mértékben eltérnek. A szöveg pontosabb megértése érdekében a fordító több esetben értelmező kiegészítéseket fűz az eredeti szöveghez. Így például újszövetségi értelemmel bővül a 109. zsoldár, amikor az 1., 5. és 7. zsoldárversben Jézus nevével találkozunk: „Monda Atyaisten én Uramnak Jézusnak, ülj az én jobbomról” (109,1). Ezzel olyan bensőséges Atya—Fiú kapcsolatot bontakozik ki előttünk, ami egységes ívet ad az egész zsoldárnak. A 121. zsoldár 1. versében olvassuk: „Örvendőzők azokban kik énnékem Szentlélektől mondatának, Úrnak házába mégyönek”. A Szentlélek említése itt annak megértésében segítette az egykori imádkozót, hogy mit jelent a zarándok megérkezése Istenhez. Krisztus eljövételének képét teszi érzékletesebbé Szűz Máriának a vecsernyében aktuális említése: „Kiknek érdömök Szűz Mária méhének gyümölcse” (126,3). Más fordításokban (Festetich-, Döbrentei-kódex) ezen a helyen a kissé nyers „hasnak gyümölcse” kifejezés szerepel. Az újszövetségi tanítás lényegét egyetlen mondatban foglalja össze a következő idézet: „Atyaisten bocsátja mennyből fiát és meglágyítja bínben keményült szíveket” (147,18). Egy helyütt a fordító teljesen elhagyta az ószövetségi értelmet és helyette újszövetségi kifejezést használt: „Lauda Deum tuum Sion” — olvassuk a breviáriumban, a kódex fordítása azonban így hangzik: „hív lélok dicsérjed te Istenődet” (147,12). Világosan látja a fordító a latin szöveg átvitt értelmét a 126. zsoldár 2. versében, amikor az eredeti szöveget — *Vanum est vobis ante lucem surgere, surgite sederitis qui manducatis panem doloris* — annak mélyebb jelentését megőrizve, nyomatékosító formában így adja vissza: „Azért ti Istennek szolgálai, hiúságos tinektök Isteni világosságnak előtte felkelnetek. Keljétek fel, miután megaláztatatok kik eszítök fájdalomnak kenyerét.” A 109. zsoldár utolsó sorát — *De torrente in via bibet* — jelentősen módosított, konkrétan részletezett formában olvashatjuk: „Úr Krisztus ez világi zavaros vízből ivék”. *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Ierusalem* — mondja a 121. zsoldár 2. verse, amit a fordító így ad vissza: „Jeruzsálem mi lábaink álhatatosak lőnek te aj-

tódnak gádoriban". Itt a szép népi kifejezés mellett figyelmet érdemel az „álhatatos” kifejezés találó betoldása. Magyarázó értelemmel bővült a 109. zsoltár 3. verse: „Te veled egyben való kezdet vagyok te hatalmadnak napján”. A kisebb fordítási eltérések közül itt csak egyet idézünk: a *consistendum* (hálát adni) *nomini Domini* kifejezést a kódex határozott fordulattal így adja vissza: „Úrnak neve vallására” (121,4).

A más korabeli fordításokkal való összevetés még több lehetőséget ad arra, hogy felmérjük a Czech-kódex zsoltárait fordító szerzetes tehetségét. Általában sokkal több képszerű kifejezést használ, s így jobban megragadja a képzeletet, mint a többi kódex. A 109. zsoltárban a már amúgy is elég szemléletes kifejezést — „te ellenségeidet vessem a te lábaidnak sámlója alá” (Winkler-kódex) — megtoldja azzal, hogy a legyőzött ellenséget az Úrnak szolgáló tárggyá alakítja: „vetem te ellenségedet lábaid alatt való székke”. A „Lucifer” kifejezés a kódexekben és Káldi fordításában is általában szó szerint lefordítva, „hajnalcsillag”-ként szerepel. A Czech-kódexben megmarad a „Lucifer”, mintha arról lenne szó, hogy Krisztus Lucifer előtt, a jó a gonosz, a fény a sötétség előtt született: „Lucifernek előtte születtek tégedet” (109,3). „Dicsérjétek gyermekek az Urat, dicsérjétek Úrnak nevét” — hangzik a felszólítás a Festetich-kódexben. Itt azonban ezt olvassuk: „Istennek alázatos szolgálói dicsérjétek Urat” (112,1). A *puer* kifejezésnek egyszerűen „gyermek”-kel történő visszaadása helyett a pálos imádságoskönyvben az „alázatos szolgálói” említése a zsoltár eredeti értelméhez vezet el. Nem szab határt a képzetnek a fordító, amikor a Döbrentei-kódex érzékekkel jól körülhatárolható „torony” kifejezése helyett — „Te erőddel legyen béke és bőség te toronidba” — így ír: „Uram Isten légyon békesség te erődben és bőség te magasságidban” (121,7). A fordítás nem egy esetben a csaknem száz évvel későbbi Káldi-féle fordításnál is leleményesebbnek mutatkozik. Káldi szerint a 121. zsoltár 3. verse így hangzik: „Jerusalem úgy építettet mint egy város melinek giülekezete mind együtt vagyon”. A Czech-kódex kissé körülményesebb, de a belső erő és összhangot határozottabban kifejező fordításában pedig ezt olvassuk: „Jeruzsálem ki épejtetik mennyekbe miképpen város, kinek egysége önnönbennedön vagyon”. Nem egészen világos Káldinál a „gyorsaknak fiai” kifejezés, amit a Czech-kódex helyes értelmezéssel így ad vissza: „kiűztenek fiai” (126,4). A Festetich-kódex kissé nehezkés fordítása mellett — „Kiveté te végeidet békévé, és gabonának székevel megeléjezt tégedet” — sokkal világosabban hat a Czech-kódexnek ez a változata: „Ki szőrzött te határidon békösségöt, és gabonának sírjával megeléjét téged” (147,14). Isten igéjének terjedését más kódexek az egyszerű „folyik” igével jelölik, a Czech-kódexben ehelyett a „hamarságosan hírhözik” mozgalmasabb, szépen alliteráló szókapcsolat olvasható. A már idézett „fájdalmak kenyere” helyett a Döbrentei-kódex a kevésbé világos „bánatnak kenyere”, a Keszthelyi-kódex pedig a „szerelemnek kenyere” kifejezést használja. A tartalmi erősítést szolgáló, alliterációval gazdagított fordítói telitalálat jön létre a „hamar” szó betoldásával a következő sorban: „miképpen hamar nyílnak hatalmasnak kezében” (126,4). A 121. zsoltár 5. versében az azonos fogalmi jegyek variációja fokozást idéz elő: „Mert ott ültepének ítélőszékekben ítélvén Dávidnak családját”. Az állító és tagadó forma mesteri váltakozását az ismétlésen kívül a hangsúlyos ritmus is erősíti: „Ha Őristen nem epejtendi az házat, hát házában munkálkodnak kik őtet epejtik” (126,1).

Nem egy kiemelkedő szépségű megoldást is találunk a fordításban. „Ki magasságokban lakozik és alázatosakat megteként mennyben és földön, felemelvén földtől az szegényt és az ganéjból feligazítván az nyomorultat, hogy helyeztesse őtet angyali fedelmekkel” — olvassuk a 112. zsoltárban. Az ellentétek harmonikus egységbe rendeződnek a következő részletben: „Istennek igéje szőri az bínest fejérré miként gyapjút, kődot hint miképpen hamut”, majd így folytatja: „meglágyetja bínben keményült szíveket” (147,16–18). S végül még egy nagy érzelmi telítettségű kép, ami a térbeli tágasság érzékeltetése helyett az időbeli végtelenségre helyezi a hangsúlyt: „Nap támadatul fogva nap esteiglen, dicséretes Úrnak neve” (112,3).

Ennyiből is megállapítható, hogy a valamelyik ő-ző nyelvjárást beszélő fordító a ritmikai követelmények teljesítésén túl ügyelt a szövegek gondolati mélységének visszaadására is. Így magas szinten megfelelt annak a természetes igénynek, amely az imádságoskönyvet nemcsak közös éneklésre, hanem egyéni áhitat céljára, elmélkedésre is használni kívánta. Ma, amikor annyi küzdelem folyik egy minden igényt kielégítő szövegfordítás megszületéséért, fel kell figyelnünk arra, hogy ebben a munkában elmúlt korok fordítói törekvései is jeles példával szolgálhatnak.

A KÖZÉPKOR ZSOLTÁRA

A latin zsoltár a középkorban két változatban állandósult. A görög *Septuaginta* kezdetleges latin fordításai közül kiemelkedő *Italát*, illetve *Psalterium Vetust* Damasus pápa utasítására 383-ban Jeromos átdolgozta a *Septuaginta* javított változata alapján. A pápa e fordítást vezette be hivatalosan a liturgiába, ez lett a *Psalterium Romanum*. Origenész *Hexapla*-ját alapul véve Jeromos második átdolgozása 392-ben készült el. Ez a fordítás szerepel a *Vulgatában*, melyet Tours-i Gergely a VI. század végén átvett székesegyháza gyakorlatába. A Szent Márton sírját látogató frank püspökök és apátok megismerkedve a zsoltároknak e tökéletesebb fordításával, Galliában széles körben elterjesztették. V. Pius pápa (1566–1572) breviárium-reformja után (a római Szent Péter- és a milánói ambrozianus ritust kivéve) e *Psalterium Gallicanum* maradt egyedül érvényben. A közvetlenül héberből készített harmadik Jeromos-féle fordításnak, bár értékében megelőzi az előbbieket, mivel nem került egyházi, illetve liturgikus használatba, művelődéstörténeti, vagy inkább lelkesítő-történeti hatása jelentéktelen. Mindez persze nem jelenti azt, hogy szövegvariánsok az egész középkori hagyományban ne akadnának bőven. A Biblia a maga egészében, de kiemelt szerepüknél fogva a zsoltárok különösen nagy hatással voltak a középkori latin, s általában az európai modern irodalmi nyelvek és a költői kifejezés alakulására. Jeromos fordított, küzdve a szöveggel, saját nyelvével s a klasszikus latinságtól örökölt és sajátjának érzett esztétikai normákkal. A Biblia nyelve nem felelt meg azoknak. Jeromos nagy alázattal képes volt nyelvileg létrehozni azt a megdöbbentő szintézist, amit a *Vulgata* latinjának rafinériája jelent: ötvözni a régít az újjal, az egyszerűt a bonyolulttal, a kifinomultat a barbárral. „Ne botránkozz meg — írja — a Szentírás egyszerűségén s a szavak közönséges voltán, melyek a fordító hibájából vagy akaratából úgy jelennek meg, hogy népi mesékhez inkább illenének, s hogy ugyanazt a kijelentést más-képp hallgatja a tanult, s másként a tanulatlan ember” (L. LIII, *Ad Paulinum presbyterum*). Egyszerűséget követel a Biblia eredetije s a hallgatóság maga — végtelen mélységet nyit viszont a nyelvi szimbolika. A szöveg megértésében, interpretálásában a fordító is csak keresőtárs. Ez, a századokon át lassan érlelődött s a nagy mester kezén kegyelettel átcsiszolt latin zsoltár a középkor zsoltára.

A zsoltárok éneklése, imádkozása az apostoli időkben a zsidó hagyomány közvetlen folytatása volt. E háláadó, magasztaló, bűnbánó, könyörgő énekeket a korai keresztény gyülekezetek magától értetődően érezték magukénak, s a Szentírásból vett szövegek folyamatos olvasása (*lectio continua*) mellett a „nép énekét” ezek jelentették. A görög és latin egyházatyák nem szűnő lelkesedéssel magasztalják: „A zsoltár előzi a démonokat, védelmül hívja az angyalokat, fegyvert jelent az éjszakai félelmek ellen, pihenést a nappali munkában, biztonság a gyermekek számára, ékessége az ifjaknak, vigasz az öregeknek, az asszonyok legszebb díszé... A zsoltár kezdet a kezdőknek és gyarapodás a haladók számára, az egyház színvallása...” (*Basilus*, *Homilia in Ps 1,2*). A zsoltározás nem öntudatlan éneklés. Óriási kommentárirodalom születik görög és latin nyelven. Az éneklés által „megemelt”, kiteljesedett szöveg itt más irányból nyer újabb távlatokat. A klasszikus szövegelemzés eszköztára vonul fel s áll a bibliai szövegértelmezés szolgálatába. A kommentátort nem képzelete szárnyalása vezeti, hanem az előtte fekvő szöveg alázatos tisztelete, melyhez auktorokon nevelődött igényességgel nyúl. Az ő közreműködésükkel integrálódik a Zsoltárok Könyve a keresztény kultúra szerves részévé. Az ének és megértése, megértetése összetartoztak. E helyen talán elég Szent Ágoston példáját idéznünk, aki a 150 zsoltárt hívei számára szermók formájában kommentálja (*Enarrationes in Psalmos*). A 46. zsoltár *Enarratiójában* olvassuk: „A zsoltárral kapcsolatotban, melyet énekelni hallottunk, s melyre énekelve válasszoltunk, olyan dolgokat készülök elmondani, amiket ismertek... Másként elmondva azonban ugyanazokat, kényszerítve vagyunk, hogy újra végig gondoljuk, amit már ismerünk... a kifejezés módja változik, de e kifejezés mód által megújul a korábbi tartalom.” Éppen e zsoltár figyelmeztet: *Psallite intelligenter!* (Ágostonnál a „sapienter” helyett szerepel.) S hogy Ágoston számára mit jelentettek a zsoltárok, azt legsemélyesebb műve, a *Vallomások* árulja el: e viszonylag nem terjedelmes könyvecskében 480-szor „vall” a zsoltáros szavával. (A második leggyakrabban idé-

zett könyv, Máté evangéliuma 82 alkalommal szerepel.) Evvel tulajdonképpen megszabta a latin egyház spirituális irodalmának kifejezőképességét és kifejezőmódját évszázadokra, szeretnénk hinni, napjainkig hatóan.

A zsoltárok szerepe és előadásmódja a liturgiában a századok során sokat módosult, ha jelentőségéből — a szerzetesekre s a papságra nézve, mivel számukra a 150 zsoltár szinte máig heti kötelezettség — nem is vettünk. A keresztényüldözés nagy próbatétele elmúltával a hívők száma hirtelen megnőtt. A nagyobb s kevésbé elhivatott tömeg a teljes zsoltárkönyv megtanulására nem képes többé. A IV. századtól a zsoltáréneklésnek új módjai honosodnak meg: a) a psalmista előénekel egy zsoltárrészt, melyet a nép vagy a kórus megismétel (*cantus responsorius*); b) két kórus felváltva énekel (*cantus antiphonarius*); c) a résztvevők együtt, egyszerre énekelnek (*cantus directaneus*). A liturgia énekelt részei e három előadásmód valamelyikén állandósulnak. A hosszú olvasmányok után egy-egy zsoltár éneklése, felelgetve a kántornak, változatosságot, pihenést jelentett. E zsoltárok zsugorodtak össze az idők folyamán néhány versre, s a strófából és antistrófából álló rövid kompozíció az éjszakai zsolozsmában az olvasmányok utáni *responsorium prolixum*ként maradt fenn. A misében az *introitus* a IV. század vége felé alakult ki, eredetileg teljes zsoltár, mely napról napra változott, s két kórus egymást váltva adta elő. A *graduale* (nevezik *responsorium*nak is) sokkal korábbi, de Ágoston idejében még szintén teljes zsoltár volt. Az ambo lépcsőin (*gradus*) énekeltek *responzorikus* formában. Az *offertoriumot* és *communiót* is teljes zsoltárként énekeltek az *introitus*hoz hasonló módon. A hosszú zsoltárok az idő kitöltésére szolgáltak: az *introitus* esetében, míg a papság ünnepélyesen bevonult, az *offertorium*nál és a *communión*nál pedig a hívek vonulását kísérte, amint az adományokat felajánlották, illetve az áldozáshoz járultak. Lassan azonban a teljes zsoltárok itt is eltűntek, s csak egy-egy vers maradt belőlük.

A hívek nagy tömegei elszakadtak a zsoltározás napi gyakorlásától. A nyelvi nehézségek mellett az egyház maga sem akarta az eretnekmozgalmaktól terhes időkben tagjai szabad értelmezésére bízni azokat. Annál nagyobb volt a jelentősége viszont a klérus és környezete számára. A gyermekkortól naponta énekeltek zsoltárok, melyeket végül kívülről tudtak, a legkönnyebben „mozgósítható” műveltséganyag lett. A prédikációs irodalmat elemezve ez a leggyakrabban idézett bibliai könyv. Az egyszerű hívekhez így, magyarázattal együtt, ugyancsak eljutott — a VIII–IX. századtól már gyakran nemzeti nyelven. Ennek hazai vonatkozásait nyelvemlékeink tanúsítják. A töredékek mellett három teljes zsoltárfordítás maradt fenn. S hogy ezek valóban éltek a katolikusok körében is, erre elég bizonyíték, hogy még a XVII. századi Kájoni-féle *Cantionale Catholicum* (Domokos Pál Péter, Szent István Társulat, 1979) is bőven tartalmaz zsoltárokat.

De térjünk vissza a latin zsoltárhoz, mint költészethez. Jeromos nem szoríthatta azokat fordításában a metrikus kölcsület szabályai közé. De nagyon jól ismerte Róma poétikai tradícióit s kora retorikáját. A klasszikus előkelőség kelt új életre a héber hagyományok újdonsága s a hallgatóság egyszerűsége által. A latin zsoltárok megváltoztatták a vers zenéjét az új, hajlékony szimmetriával. Mennyit tanult ebből a himnuszköltészet! De költészetet nemcsak tanul, tanít is a zsoltárokból a középkor. Már a korai kommentátorok is felfedezik bennük a retorikai alakzatokat. Beda Venerabilis pedig *De schematibus et tropis* című művében első sorban belőlük veszi példáit az ékesen szólás megtanítására. S hogy miért? „Nemcsak tekintélye miatt, minthogy isteni ihletésű, vagy hasznosságánál fogva, hogy az örök élet felé vezet, de régisége miatt, s hogy mindeneket fölülmúl a kifejezésben” — írja a bevezetőben.

E zsoltárokon tanul meg olvasni és tanulja a latin kezdeti elemeit a gyermek. Bennük érlelődik az európai zene s a középkori költészet; formálódik általuk a középkor szellemi képe.

Az utóbbi évtizedekben a modern bibliakutatás eredményeit felhasználva a zsoltároknak két jelentős latin fordítása jelent meg: 1945-ben a *Psalterium Pianum* XII. Pius pápa rendelkezése, majd a II. vatikáni zsinat kívánságára 1969-ben a *Liber Psalmorum*. Ez utóbbi a zsoltárok világosabbá, érthetőbbé, nyelvilag pontosabbá tétele mellett a korábinál hangsúlyozottabban ragaszkodik a keresztény latinság hagyományaihoz. A zsinati konstitúció megfogalmazásában: „respectu habeo latinitatis christiane, usus liturgici etiam in cantu necnon totius traditionis latinae Ecclesiae” (Const. Sacrosanctum Concilium, n. 91). E hagyomány gyökereit és gyümölcsseit látva érezhetjük tiszteletét valóban kötelezőnek.

Jóel halála

— BALLADA —

írta DEÁK KÁROLY

És Jóelhoz eljött a Daemon és így szólt:

— Sorsodhoz tartozik, hogy valamelyik képességedet elveszítsd. Választhatsz, hogy melyikről akarsz lemondani.

Jóel sokáig gondolkozott.

— Ha meg kell lennie: a szaglásról — mondta aztán.

A Daemon eltávozott, és Jóel nem érezte többé a szagokat.

Egy év múlva a Daemon újra megjelent.

— Sorsodhoz tartozik, hogy valamelyik képességedet elveszítsd. Választhatsz, hogy melyikről akarsz lemondani.

Jóel töprengett.

— Az ízlelés képességéről — mondta.

A Daemon elhagyta, és Jóel többé nem érezte az ízeket.

Egy év múlva a Daemon újra megjelent.

— Sorsodhoz tartozik, hogy valamelyik képességedet elveszítsd. Választhatsz, melyikről akarsz lemondani.

Jóel sokáig gondolkozott.

— A tapintásról — mondta végül.

A Daemon eltűnt, és Jóel körül a tárgyak megnémultak.

Egy év múlva a Daemon újra megjelent.

— Sorsodhoz tartozik, hogy képességeid közül valamelyiket elveszítsd. Választhatsz, melyikről akarsz lemondani.

Jóel sokáig gondolkozott.

— A beszéd képességéről — mondta és felnyögött.

A Daemon elhagyta, és Jóel többé nem tudott beszélni. Ha kedvese szólt hozzá, csak jelekkel válaszolt és szemével integetett.

Egy év múlva a Daemon újra megjelent.

— Sorsodhoz tartozik, hogy képességeid közül valamelyiket elveszítsd. Választhatsz, hogy melyikről akarsz lemondani. A látás, a hallás, a járás és a nevetés közül kell választanod.

Jóel a látásról és a nevetésről még nem tudott lemondani. Tehát a hallás és a járás képességéről gondolkozott. Szeretett sétálni a völgyben, s a madarak énekét és kedvese hangját is szerette hallani. Hosszas vívódás után, immár némán, így felelt:

— Lemondok arról, hogy halljam a madarak énekét, a fák zúgását és kedvesem hangját. Jární, látni és nevetni akarok.

A Daemon eltávozott, és Jóel nem hallotta többé a madarak énekét, a fák zúgását és kedvese hangját.

Elmúlt egy év, s a Daemon megjelent.

— Sorsodhoz tartozik, hogy valamelyik képességedet elveszítsd. Választhatsz, hogy melyikről akarsz lemondani. A látás, a nevetés és a járás képességei közül kell választanod.

Jóel sokáig gondolkozott. Aztán jelt adott:

— Lemondok arról, hogy járjak.

A Daemon elenyészett, és Jóel többé nem tudott járni. Csak ült a kertben és szemével nevetett, ha megjött a kedvese.

De elmúlt egy év és a Daemon újra megjelent.

— Sorsodhoz tartozik, hogy képességeid közül valamelyiket elveszítsd. Választhatsz, hogy melyikről akarsz lemondani. A nevetés és a látás képességei közül kell választanod.

Jóel maga elé emelte kezét és sokáig nézte szétnyitott ujjait.

Aztán így szólt a szeme:

— Látni, látni akarok, Daemon. A hegyeket, a fákat akarom látni, a lombon csillogó napsugarat és kedvesem arcát. Látni — látni akarok, mindörökké.

A Daemon eltűnt, és Jóel látott ugyan, de többé nem tudott nevetni. Ekkor kedvese is elhagyta őt, mert nem szerette a komor arcokat. Jóel egyedül ült a kertben és nézte a fákat, a hegyeket, az eget, a völgyből felszálló párát és a lombon csillogó napsugarat.

De elmúlt egy év és a Daemon újra megjelent. Bejött a kertbe és így szólt:

— Eljöttem a szemedért, Jóel.

Jóel felállt. Tágra nyitott szemmel körülnézett. Látta a fákat, az eget, a hegyeket, a völgyből felszálló párát és a lombon csillogó napsugarat.

A Daemon eltávozott, és Jóel többé nem látott semmit.

Feküdt a lombok között, teljes sötétségben.

Aztán — nagy sokára — valami derengés támadt lényének középpontjában. A derengésből fény lett, a fényből ragyogás, s Jóel meglátta azt, amit eddig a hegyek, a fák, az ég színei és kedvese arca eltakartak.

A PÁRDU ÉS A GÖDÖLYE

(Filmforgatókönyv)

RÓNAY GYÖRGY
azonos című regényéből írta
Révész György
és
Hegyi Béla

STOLL-LAKÁS

29. kép

A bíró a telefonhoz lép, fölveszi a kagylót, s a vonalat jelző bűgás után érélyesen tárcsázik.

A csöngetés elkezdődik, de nyomban be is fullad. A bíró a süket csöndet szorítja a fülére.

Leteszi a kagylót, majd újra felemeli és megint tárcsázik. Kurta csönd után felhangzik a „foglalt” éles, szaggatott jele, majd hirtelen egybefolyó, panaszos vonyítássá változik.

A bíró döbbenten mered a készülékre.

Még egy próbát tesz, de a hívás ezúttal ki sem csönget.

Nyugtalanul fel s alá jár a szobában, kitekint az ablaküvegen. Az utca csöndes.

Kisiet az előszobába, kabátot vesz, fogja az aktatáskáját és lemegy az utcára.

BELVÁROSI UTCA

30. kép

A bíró az első keresztutcához ér. Különböző irányból, hol sűrűbben, hol ritkábban ismétlődő lövöldözés hasít a levegőbe.

Az utca végén a rakpartra jut. A Duna fölött köd ül. A rakpart teljesen üres. A Szabadság-híd felől egy-egy gyors géppisztolysorozat töri meg a csendet.

A bíró tanácstalanul áll az utca végében. Háta mögül lépteket hall: valaki futva közeledik, szorosan a házfalak mentén. Egy huszonöt év körüli fiatalember bukkan föl, a bíró láttára megtorpan.

— Uram — szólítja meg a bíró szigorú hangon —, nem tudja, járnak itt egyáltalán villamosok?

A fiatalember, zihálva a futástól s kicsit a félelemtől is, minduntalan hátrapillant, mintha üldözőit keresné, kínosan a bíró arcába nevet.

— Villamosok? Hol él maga, ember?

Mellen ragadja a bírót és berántja magával a rakpartról a mellékutca, egy kapumélyedésbe. A rakpartról golyók pattogása hallatszik az aszfalton.

— Húzza be a fejét! — kiált rá a fiatalember.

A rakparton dzsip robot el. Rajta lódenkabátos fiatalok és katonák. Géppisztolyukkal körbe-körbe pásztázzák a rakpart mindkét oldalát, elhaladtukban beeresztenek egy sorozatot a mellékutca is. A golyók elsüvitenek a kapumélyedés mellett, beluggatva néhány földszinti kis üzlet redőnyét és bezúzva pár kirakat üvegét.

— Még szerencse, hogy vaktában puffogatnak... — szólal meg a fiatalember, és csodálkozva a bíróra néz. — Mondja, öregúr, tulajdonképpen maga hová készült?

— A bíróságra akarok menni — mondja a bíró sértődötten.

— A bíróságra? — hűl el a fiatalember. — Mit akar ott?

— Szolgálatételre jelentkezni. Letelt a szabadságom.

— Szóval maga bíró? — kérdezi az idegen gúnyos hangszíjjal. — Most, amint látja, nem érek rá kikérdezni magát, hogy valójában milyen bíró. Tapad-e vér a kezéhez? Sok igazságtalansághoz adta-e a jog beleegyezését? De legyen nyugodt, a számonkérésre is sor kerül előbb-utóbb. Ezt csak azért mondom, hogy a jövőben tudja mihez tartani magát, és végezze el időben a saját lelkiismeret-vizsgálatát...

Ezzel kiugrik a kapu alól, szaladni kezd, de nem a Duna-part, hanem a belső városrészek felé.

— Viszlát, öregúr! — kiáltja vissza futtában. — Aztán vigyázzon az életére!

A rakparton újabb dzsip tűnik fel. Újabb géppisztolysorozatok csattannak. A rakpart túloldalán fiatalok egy csoportja fut kiabálva. De hogy mit kiabálnak, a bíró tudatáig már nem jut el.

Homlokán kiűt a veríték, szédül, a szívéhez kap. Torkából artikulátlan han-

gok törnek fel. Lassan lecsúszik a földre, hátával a kapumélyedés falát súrolva. Elveszti eszméletét.

Egy arra haladó, zsúfolt mentőkocsi veszi fel.

KÓRHÁZ KERTJE

31. kép

A lábadozó bíró a kórház kertjében sétál. Pizsamában, köpenyben, huszonhárom évvel fiatalabban.

Egy utcai ruhás, rokonszenves fiatalember lép hozzá váratlanul.

— Bocsánat, bíró úr, Szűcs Géza vagyok. Levélben már bejelentkeztem önénél.

A fiatalember hasonlít ahhoz, akivel a rakparton találkozott. De mégsem az. A bíró meghökken egy pillanatra, aztán kimértén válaszolja:

— A címét azonban nem írta meg. Így nem értesíthettem, hogy teljesen felesleges idefáradnia. Volt szerencsém!

Sarkon fordul, és indul vissza az épület felé. A fiatalember rezzenéstelen nyugalommal szegődik a nyomába.

— Szeretném biztosítani, hogy mi megértjük önt, és legteljesebb jóindulattal igyekszünk segíteni a dolgán.

A bíró hirtelen megáll, szembefordul vele.

— Törölnek a bűnbakok listájáról? Visszaadják az állásomat? Rehabilitálnak?

— Nekünk most azokat kell rehabilitálni, akik igazságtalanul börtönbe vagy akasztófára jutottak, nem pedig azokat, akik odajuttatták őket. Tudjuk, hogy ők sem jókedvükből tették. Vagy mondjuk, voltak, akik nem jókedvükből tették. Megtenni azonban megtették, és ha egyszer megtették, nem vehetik úgy, mintha nem tették volna — mondja szelíd nyugalommal.

— Nem én hoztam az ítéletet! Én csak felolvastam! — csattan fel indulatosan a bíró. — Tagadtam volna meg az utasítást?

Megtántorodik. Szűcs gyengéden megfogja a karját, egy padhoz vezeti. A bíró, ahogy légzése csitul, rekedten veti oda:

— Mit akar tőlem?

— Önnek most ugyebár, teljes nyugalomra, pihenésre lesz szüksége. Félő azonban, hogy ha hazatér, ezt nem tud-

juk önnek biztosítani. Már eddig is egy sor névtelen feljelentést kaptunk. Ne aggódjék, nem politikai. Közönséges lakásügy. Mondhatnám rosszabb, mint a politika. Valaki sokallja a három szobáját, és legalább kettőt ki akar igényelni belőle, amennyiben nem kaphatná meg az egészszet. Ezt még persze el tudnánk hárítani, az emberek érzelmeit azonban már nincs módunkban megváltoztatni. Értse meg, előbb-utóbb menthetlenül kipiszkálnák az otthonából.

— Mit csináljak hát?

— Alljon félre az útból. Önként. Űgy, ahogy egy Stoll Aurélhoz illik. Nézze, nekünk van néhány házunk az országban. Válasszon ki közülük egyet, ahol szívesen élne. Hagyja itt ezt a lakást, ajánlja föl egy szép gesztussal. Higgye meg, sokkal jobb, ha elmegy valahová, ahol nem ismerik. Ahol nem mutogatnak ujjal ön után. A megélhetés ne aggassza, gondunk lesz rá, hogy megkapja a teljes nyugdíját.

— Maga mit tenne a helyemben? — nyöszörgi a bíró gyámoltalanul.

— Elfogadnám az ajánlatomat.

BALATON-PART, A BÍRÓ HÁZA ELŐTT

32. kép

Egy fekete Volga hajt át az üdülőttelep központján, bekanyarodik a jegenyefasorba, majd lefordul a vízparthoz vezető első utcába, és megáll a már ismert ház előtt. Tavasz van.

A kocsiból a bíró és Szűcs szállnak ki.

A kertből a gondnoknő siet elő. Rajta látszik a legkevésbé, hogy huszonhárom évvel fiatalabb.

Kinyitja a bejárati ajtót. Szűcs és a bíró belépnek.

— Jó napokat! — dünnyögi a gondnoknő inkább magának.

A BÍRÓ HÁZABAN

33. kép

A nagyszobában vastagon ül a por, a bútorokon huzat.

Szűcs sietve kitarja az ablakokat.

— Megfelel? — kérdi.

— Mint egy kriptá — húzza végig a bíró az ujját az asztalon, hosszú barázdát szántva a porban.

— Ó, az semmi! — mondja Szűcs. — Majd a gondnoknő rendet csinál. És

meglátja, ez a környezet — mutat ki a tóra —, karbantartja majd a kedélyvilágát.

— Mit aggasztja magát az én kedélyvilágom? — mondja nyersen a bíró. — Megnyugtatom, nem vagyok és nem leszek depressziós. Mindössze tudomásul veszem, hogy leírtak.

— Aki él, azt nem lehet leírni. Leírni csak a holtakat lehet. Bár erre se tenném rá a nyakamat.

— Akkor miért írják le azt, aki él! — csattan föl a bíró. — Meglehet, szép dolog, hogy törődnek velem, nekem azonban semmi kedvem hozzá, hogy a hatalom, miután kifacsart és eldobott, éppen rajtam kezdje kipróbálni az emberbarátság gyakorlását.

— Bíró úr! — mondja Szűcs félig elnézően, félig szemrehányóan. — Hányszor mondtam még, hogy ez a hatalom nem azonos azzal.

— Eh, hatalom: hatalom. Egyik kutya, másik eb.

— Nem tud elképzelni olyan hatalmat, amelyik őszintén törekszik rá, hogy ne önmagáért legyen, hanem az emberekért?

— Minden hatalom ezt mondja magáról, és mindenki, aki a hatalom embere, ezt mondja a hatalomról, amit szolgál.

— Önnek nagyon rossz tapasztalatai vannak a hatalomról. Meg is értem. Éppen ezért kell végül olyan hatalom... Persze ez csak üres szó, pusztá fogalom, hiszen a hatalmat mindig emberek képviselik. De a hatalommal lehet segíteni is.

— Kinek?

— Mindenkinek. Akinek éppen kell.

— Például nekem, ugye?

— Például önnek. Bár önnek nehéz — teszi hozzá goncterhelten. — Ön makacs ember, amellet túl büszke, túl rá tarti. Nem akarja megkönnyíteni a dolgomat. Pedig az ilyesmiben én is makacs vagyok.

— Nem fél? — kérdi a bíró váratlanul.

Szűcs elneveti magát.

— Talán meg akar verni?

— Ne bohóckodjék — förmed rá a bíró. — Nem fél, hogy valahol majd felelősségre vonják, amiért egy magamfajta bélyegessel...

— Ön nem bélyeges; szó sincs róla. Önt egyszerűen kivonták a forgalomból, ennyi az egész. Ha nem csalódom, a saját érdekében. Ami pedig a félelmet illeti, megnyugtathatom, hogy nem félek.

— Akik a hatalom oldalán vannak, azok nem félek.

— Ebben is téved. Akik a hatalom oldalán vannak, azok is félek. Sőt, talán még jobban félek. A hatalom oldalán csak az nem fél, aki nem él viszsza a hatalmával. Vagyis aki nem félt a hatalmát. Mert aki félt, az visszaél vele. Ez törvényszerű; ezt önnek, aki bíró volt, sokkal jobban kell tudnia nálam.

A gondnoknő szakítja meg a beszélgetést. Egy tálcán két kávét hoz be. Leteszi a dohányzóasztalára, mogorván lerángatja az asztal melletti két karosszékről a huzatot, és kitrappol a szobából, bevágva maga mögött az ajtót.

— Hány cukorral kéri? — lép az asztalkához Szűcs.

— Kettővel.

— Tudja, min gondolkodom az utóbbi időben? — mondja Szűcs, átnyújtva a bírónak a kávét. — Ne nevéssen ki, de a zsarnok természetrajzán. Senki nem születik zsarnoknak, így mondják. Ha megfordítom a tételt, úgy is mondhatom, hogy mindenki zsarnoknak születik, de csak nagyon kevés lehetséges zsarnokból lesz valódi zsarnok. A kérdés az, hol dől el a dolog. Mi az, ami egy lehetséges zsarnokot végül szabályszerű zsarnokká tesz? Én úgy hiszem, az aláztság. A zsarnokból talán nem is lett volna zsarnok, ha a társadalom vagy annak jelentős része alá nem játszik. Aki előtt már akkor lefekszene, amikor még csak próbálkozik az ijesztgetéssel, az előbb-utóbb magába gyűjti a már előtte lefekvők zsarnokságát, önző uralomvágyát, mivel a zsarnoknak csak az hódol feltétlenül, aki maga is szeretne zsarnok lenni.

— Gyönyörű elmélet — bólogat gúnyosan a bíró. — Csak épp a lényegét felejtí ki: a félelem tényezőjét.

— Szerintem csak azok félek korlátlanul a zsarnoktól, akikben magukban is ott lappang a vágy a mások föl-

falására. Végtelenen megfélemlíteni csak azokat lehet, akik maguk is hajlamosak rá, hogy megfélemlítsenek. Megfélemlíteni a megfélemlítőket, és felhasználni őket mások megfélemlítésére, ez szerintem a zsarnokság technikájának alaptörvénye. Olyan ez, mint egy fogaskerekekből álló bonyolult gépezet, egyik hajtja a másikat, és végül már a Legfőbb Megfélemlítő is fél. Mert ne higgye, hogy Rákosi nem félt.

— Nem hiszem. Tudom, láttam, hogy fél.

A BÍRÓ HÁZÁBAN

34. kép

A lány csodálkozva néz fel a bíróra. Aztán kérdő pillantással fordul Moldi Péter felé.

— Most miért nem nevet? — kérdi gonoszul a bíró. — Igazán mulatságos dolgokat beszéltek. Vagy nem?

— Én nem hiszem, bíró úr — veti magát közbe Moldi —, hogy ilyen egyszerű lenne a dolog. Hogy van, aki megfélemlítőnek születik, és van, aki nem. A megfélemlítőket persze, nyilván könnyebb megfélemlíteni, hisz ők, hogy úgy mondjam, hivatalból ismerik már a félelmet... Ön ugyebár jól ismeri doktor Kátay Endrét?

— Mi van vele?

— Jelenleg a Legfelsőbb Bíróság elnöke.

— Kiváló jogász — bólint a bíró. — És a legszigorúbb bíró, akit ismertem. Tőle talán még jobban rettegték a vádlottak, mint tőlem.

— És ő mégis megtagadta Rákosi utasítását!

A bíró meghökkenve néz Moldira. Aztán lassan elfordul a tekintete. Valahova a messzi múltba réved.

BÍRÓSÁGI FOLYÓSÓ

35. kép

A kihalt bírósági folyósó egyik ablakmélyedésében halásápadtan, szédelegve áll doktor Kátay Endre.

— Valami baj van? — lép hozzá a bíró.

Kátay némán rázza a fejét. Zsebkezdőjével itatja homlokáról a verejtéket.

— Hozzak egy pohár vizet?

Kátay ismét megrázza a fejét, aztán hirtelen odafordul a bíróhoz, és reszkető hangon, suttogva kérdi:

— Mondd, Aurél, te nem félsz?

A bíró hátrahőköl. Aztán már-már őszintén válaszolna, mikor nyílik egy ajtó, és valaki kilép a folyósóra.

— Nem félek! — mondja kurtán, és faképnél hagyja kollégáját. Amikor benyit a közeli tárgyalóterembe, még látja, ahogy Kátay Endre sápadtan, úzótt tekintettel bámul utána.

— Először őt akarta megbízni Rákosi a barcali ügyel — szólal meg a rémült arc látványa közben Moldi Péter hangja. — De ő határozottan visszautasította!

A BÍRÓ HÁZÁBAN

36. kép

A bíró meghökkenve bámul a fiatalemberre. Aztán a fejét lehajtva mormolja maga elé:

— Szóval ezért tűnt el olyan hirtelen a bíróságról.

— Bocsánat — mondja Moldi —, de azt hittem, ön ezt tudja.

— Nem tudtam — ugrik fel a bíró, a poharát felkapva, és a borospalackjához siet.

— Nagy tisztelettel beszélt az ön édesapjáról — igyekszik Moldi oldani a feszültséget. — Mai napig is a tanítványának vallja magát. Ő hívta fel a figyelmemet arra a könyvre, amelyből idéztem önnek.

A bíró hátat fordítva a fiataloknak, mohón kortyolja a bort.

Kivágódik az ajtó. A vénasszony behozza a második fogást. Leteszi az asztalra, felkapja a levesestálat, és szó nélkül kicsörtet.

A fiatalok várakozón néznek a bíróra, de az nem tér vissza az asztalhoz.

— Ne zavartassák magukat, egyenek csak! Nekem fáj a fejem.

Leakaszt a fogasról egy ócska körgalért. A kertbe vezető ajtóból visszaszól:

— Itt ne hagyják, mert ez a boszorkány a fejükre borítja.

— Kicsit flúgos az öreg, nem? — kér-
di Ágnes, miközben tálni kezdi a húst.

— Kezdek félni, hogy lehetetlenre vál-
lalkoztam — mondja Moldi töprengve. —
Ahhoz, hogy megértsem, mi van valójá-
ban a szavai mögött, az egész életét kel-
lene megértenem. Egy egész élet pedig
nem érthető meg mindenestül, csupán
annak, aki végigélte. Ha ugyan annak
valóban mindenestül érthető. Én meg
egy egész korszakot szeretnék megérte-
ni — döfi nagy sóhajrással villáját a
húsba.

— A kaja viszont prima, nem?

BALATON-PART

37. kép

A bíró ott áll a tóparton.

A viharos szél elállt, de a tó vize még
nyugtalanul fodrozódik. A túlsó hegyei
beleolvadnak a szürke égbe.

A part közelében sirályok keringenek;
egy-egy éles süvítéssel csap le a tóra.

A bíró mozdulatlanul áll, valahova
nagyon távolra néz. Hirtelen artikulát-
lan női sikítás tör elő az emlékezetéből.

A BARCALI VÁROSHÁZA UDVARA

38. kép

A barcali városháza udvarán kitépi ma-
gát társnői közül egy fekete ruhás pa-
rasztaasszony, és eltorzult arccal az öklét
rázza, üvöltve rohan a bíró felé.

— Gyilkos!... Gyilkos!

A bíró dermedten áll.

Az asszony rá akarja vetni magát, de
elbotlik, s mire felegyenesedik, a többi,
ugyancsak fekete ruhás asszony utol-
éri és visszarántja. Egy ideig vadul
csapkod köztük, aztán mielőtt elvon-
szolnák, kétszer a bíró felé köp. A má-
sodik köpés a bíró kezét éri, ahogy ösz-
tönös védekezéssel az arca elé emeli.

A lépcső tetején kényszeredetten meg-
mozdul a rendőr. A bíró int neki: hagy-
ja! Zsebkendőjével letörli a kezét, aztán
ingerülten förmed az akasztófa mellett
tanácstalanul ácsorgó emberekre.

— Mire várnak! Vigyék, és földel-
jék el!

Azzal sarkon fordul, és sietős léptek-
kel elhagyja a városházát.

A BARCALI VÁROSHÁZA ELŐTT

39. kép

Ahogy a boltíves kapun át kilép az ut-
cára, a várakozó sofőr készségesen nyitja
a kocsiját. A bíró egy kézmozdu-
lattal megállítja.

— Nem megyek vissza. Más dolgom
van.

A sofőr utánaszalad.

— Bíró elvtárs! Nekem jelentést kell
tennem.

— Tegyen.

— De hát mit mondok, ha a bíró
elvtárs nem jön vissza velem? Mit je-
lentsek?

— Jelentsen, amit akar.

VONATON, VONAT MELLETT

40. kép

Lassan úszik el a táj.

A vonat fújtatva kapaszkodik felfele.

A bíró az egyik fülszék ablakánál ül.

Lent a mélyben egy falusi futballpá-
lya tűnik fel. Dresszes süvölvények ker-
getik a labdát.

Valahonnan az emlékezet távolából is-
mét felhangzik az ütemes kiabálás:

— Hajrá, Párduc! Hajrá, Párduc!

HAJDANI FUTBALLPÁLYA

41. kép

Egy tornacipős láb gondosan forgatja a
labdát egy marhalepényben. Majd a ti-
zenegyes pontra gurítja.

A vékony, szeplős Kende Pepi áll a
kapuban. Széttárt karral, riadt mosoly-
lyal várja a lövést.

Zúg közben a „Hajrá, Párduc!”

A pap-tanár — láttuk a fényképda-
rabkán —, belefúj a sípjába.

Az ifjú Stoll Aurél nekilendül.

A labda egyenesen a vézna kis kapus
mellének vágódik, olyan erővel, hogy
bedönti a kapuba.

Az iskolai futballmeccs szurkolótábora
fergeteges röhögésbe tör ki.

— Brávó, Gödölye! Nagy vagy, Gödö-
lye! — üvöltik.

Kende Pepi felül, Trikóját, arcát el-
borítja a labdával érkezett tehénganáj.

— Én minden osztálytársamról tudom,
hol van — szólal meg egy csöndes hang.
— Hogy ki mire vitte az életben...

Cingár vasúti tiszt ül a bíró hivatali szobájában. A félszeg tartás, a riadt mosoly ugyanaz, mint hajdan a futballpálya kapujában. Az örök alárendeltek riadt mosolya.

— ...Jólesik elgondolni, hogy valaha egy osztályba jártunk, egy asztalnál étkeztünk az ebédlőben, néha egy padban ültünk a templomban... Az ember valahogy büszke rá... Ha már saját magára nem lehet...

— No és minek köszönhetem a látogatásodat? — kérdi íróasztala mögül a bíró.

— Azért bátorkodlak háborgatni... — keresi erőlködve a szavakat, aztán a kétségbeesett mondat szinte magától bukik ki a száján: — Oháton holnap összeszedik a zsidókat.

— Honnan veszed ezt?

— Van egy jóakaróm a rendőrségen — néz fel félénken Kende Pál. — Holnapra kaptak parancsot. Rögtön elkértem magam, az egyik kollégám vállalta a helyettesítést. Illetve cseréltünk: ő délutános lett volna...

— Mit érdekel ez téged? — vág közbe a bíró. — Te nem vagy zsidó.

— Én nem.

— Hát ki?

— A feleségem — suttogja Kende, és tördelni kezdi az ujjait.

— A feleséged! — mordul fel a bíró bosszúsan. Feláll, fel-alá járkál a szobában. Aztán megáll Kende előtt. — Mikor nősültél?

— Nyolc éve.

— Családod van?

— Egy hatéves kislányom.

— Helyes. Akkor nyugodtan hazamehetsz. Nem bánthat senki. Se téged, se a feleségedet, se a gyerekedet. Attól, hogy egy csendő a füledbe súg valamit, még nem kell beijedni. De te mindig ilyen gyámoltalan voltál! Sose hallottál még arról, hogy „árja párja”?

— Hallottam — sóhajt Kende. — De te nem ismered a dombai főszolgabíró. Annak hiába mondod, hogy „árja párja”, meg hogy milyen mentesítések vannak. Aki nem tetszik neki, azt elviteli.

Hacsak az illető... Nekem nincs semmim. Egyszerű vasutas vagyok, hónapról hónapra élünk; miből fizessek? — Előrébb csúszik a széken, rimánkodva teszi össze a kezét: — Te nagy ember vagy, Aurél. Tekintélyes ember. Ha te megtennéd...

— Mit?

— Ha fölhívnád... Ha letelefonálnál Dombára... Ha megtudná, hogy egy ilyen magas személy egyáltalán tud rólam... Azt már nem is merem mondani, hogy a barátom... Talán még lehetne, talán még nem késő... Még meg lehetne próbálni... Csak egy telefonodba kerülne...

A bíró ingerülten elfordul, folytatja a járkálást. Aztán hirtelen megkérdi:

— Hogy hívják azt a te híres főszolgabíródat?

— Dombay. Dombay Árpád.

A bíró arca elsötétül a név hallatára. Bemegy az íróasztala mögé, idegesen, értelmetlenül rakosgatni kezdi az ott fekvő iratokat. Kerüli Kende Pál ráfűgesztett tekintetét.

— Hát ide figyelj, Gödölye! — szólal meg végül. Elmosolyodik: — Eh, látod, még most is rájár a szám... Ide figyelj, Pali! Ebben az országban senki nem követhet el büntetlenül jogtalanságot. De azzal se lehet megvádolni senkit, hogy a saját anyagi érdekeit... — Nem fejezi be. Szívélyes hangra vált. — Nyugodj meg. A törvényt mindenkinek tisztelnie kell, és ti ebben a kérdésben egyelőre a törvény védelme alatt álltok. És most menj, kérlek, nekem még dolgom van.

— Bocsáss meg — áll fel Kende. — Nem akartam elrabolni az idődet.

Amikor lehorgasztott fejjel az ajtóhoz ér, a bíró utánaszól:

— Pali!... Azért majd utánanézőnk.

Az elkínzott, szeplős arcon mintha bágyadt reménykedés suhanna át, valami földerengő, de rögtön ki is alvó bizazkodás.

— Köszönöm — mondja alázatosan. Ügyetlenül, mereven meghajol, lenyomja a kilincset és eltűnik.

(Folytatjuk)

1981 – A ROKKANTAK ÉVE

Az ENSZ által meghirdetett rokkantak éve alkalmából az osztrák lelkipásztori bizottság a püspöki kar jóváhagyásával útmutatót adott ki „A rokkantak lelkipásztori gondozásáról az egyházközösségben” címmel (vö. Diakonia, 1980. nov.). Gondolatai mindnyájunk lelkiismeretéhez szólnak. Korunk közgondolkozása főleg teljesítménye alapján értékeli az embert, holott személyiségében, vagyis igazi valójában semmivel sem kisebb értékű az, aki rokkant testtel éli életét (sőt gyakran éppen a betegségével együtt járó nehézségek hősie vállálása formálja páratlanul széppé egyéniségét.) „Minél inkább személyes értékei és Istenhez való kapcsolata alapján értékeli az embert, annál könnyebb kölcsönösen elfogadniuk egymást az egészségeseknek és a rokkantaknak” — írja az *Útmutató*. Utal arra is, hogy nemcsak a rokkantaknak kell leküzdeniük a csökkentértékűség és a kizárótltság érzését. Gyakran szorongva közelednek hozzájuk az egészségesek is, nemcsak azért, mert többletfáradtságot igényel a betegek gondozása, hanem azért is, mert saját megrokkanásuk lehetősége kellemetlen szorongást ébreszt a vidám, ép testű emberekben.

Nem igazán életerős és krisztusi lelkületű az az egyházközösség, amely az öregek és a betegek mellett nem vállalja a rokkantak gondozását is. Szükség esetén segíteniük kell őket életkörülményeik megjavításában is — erről azonban többnyire gondoskodnak a családtagok és az állam jóléti intézményei. De a plébániáknak mindenképpen el kell vállalniuk a rokkantak különleges lelkipásztori gondozását, mindenekelőtt pedig emberi megsegítését. Mi, egészséges keresztények nem térhetünk ki a krisztusi szeretetszolgálat sürgető parancsa elől, s nem hagyhatjuk, hogy a környezetünkben (lakóterületünkön, egyházközösségünkben, ismeretségi körünkben) élő rokkantak kirekesztve érezzék magukat az emberek közösségéből. Betegségüknek legsúlyosabb következménye ugyanis többnyire az, hogy kiszorulnak a teljes értékű emberek közül. Elsősorban tehát a szó legtisztább, evangéliumi értelmében vett felebaráti szeretetre van szükségük: emberi törődésre, együttlétre, megbecsülésre, érdeklődésre, a közösség éltető melegére. Ehhez persze az is fontos, hogy a rokkantak is megtanuljanak természetesen együtt lenni az egészségesekkel, s teljes értékű személynek érezzék magukat közöttük.

Az egyházközösségen belül ez a munka csak úgy válhat eredményessé, ha okosan megszervezik, és megfelelő munkatársakat találnak a különböző feladatok elvégzéséhez. A szeretetszolgálat munkatársai lehetnek a plébánia által fizetett főfoglalkozású alkalmazottak, illetve olyanok, akik önként, szeretetből vállalnak rendszeres vagy alkalmi segítséget. Az *Útmutató* hozzáteszi, hogy az egész közösség szolgálatkészségének, az összetartozás tudatának ébrentartására is hasznos, ha időről időre konkrét segítséget is kérnek a plébánosok — például a vasárnapi misehirdetések alkalmával így: „ki tudna egy beteghez hetenként kétszer elmenni, hogy az ebédjét megmelegítse és utána elmosogasson?” Meg lehet szervezni egy-egy háztömb vagy utca apostolait, gondozóit, akik fölkeresik az inségben élőket, és szükségleteikre diszkrétén föl hívják a plébános figyelmét.

Mindenkinek a maga helyén kell segítenünk, abban, amire éppen rászorul, anélkül persze, hogy bárkire ráerőltetnénk a segítségünket — összegzi végül tanácsait az *Útmutató*. Különös figyelemmel kell fölkeresnünk azokat, akiknek baja nem köztudott, akár azért, mert szemérmesen rejtgetik, akár mert senkinek a figyelme sem irányul rájuk. Lehetőleg mindenkit ahhoz kell hozzásegíteni, hogy ő maga is tudjon gondoskodni magáról, sőt esetleg másoknak is hasznára váljék, s így beleolvadhasson újra egy egészségesekből álló baráti közösségbe, ahol nemcsak a megfelelő segítséget, gondozást, hanem az egyenrangúak testvéri-baráti közösségét is megtalálja.

A szervezett segítség persze még nem old meg mindent. Mindnyájunknak közös feladata az, hogy érzékenyebbé és figyelmesebbé váljunk csökkent egészségű felebarátaink iránt. A bajok különféle, a segítség lehetősége szinte minden egyes

esetben más és más. A mozgássérültek más okból szorulnak az élet peremére, mint azok, akiknek egy vagy több érzékszervük sérült. Célunk azonban mindig ugyanaz: a rokkantak hátrányos helyzetét csökkenteni, s részben külső körülményeik javításával, részben szeretettel és tapintattal lassan és fokozatosan bevezetni őket az egészségesek közösségébe, hogy visszanyerjék emberi önrizetüket, s megtalálják az utat a boldogságukhoz. Így tudjuk valóra váltani Jézus szavát: „Nem az egészségesekhez jöttem, hanem a betegekhez”.

Az *Útmutatót* olvasva önkéntelenül is fölvetődik bennünk a kényelmetlen kérdés: vajon a mi egyházközseink mennyire törődnek rokkantjainkkal? Éppen ezért némi restelkedéssel és irigykedéssel vehetjük kezünkbe a keletnémet evangélikus egyháznak szintén a rokkantak éve alkalmából kiadott beszámolóját arról, hogy ők mit is tesznek a vakok és nagyothallók gondozásáért (Ruf an den Bruder, Heft 38., Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, 1980).

A német evangélikus egyház 1904 óta foglalkozik rendszeresen a vakok lelkipásztori ellátásával — jelenleg mintegy 30 000 vakot tartanak számon az NDK-ban. 1904-ben hozták létre a Vakok Keresztény Szolgálatát elnevezésű szervezetet, amely az évtizedek során egyre nagyobbra nőtt mind létszámában, mind hatékonysági körében. Braille-írással kiadták a Bibliát, folyóiratuk van, rendszeresen adnak ki teológiai és lelki írásokat, imádságos- és énekeskönyveket. Jelenleg is önálló nyomdájuk működik Wernigerodében, s rendszeresen gondoskodnak arról, hogy Braille-írással nyomott keresztény könyvekkel lássák el a vakokat. (Ugyanitt üdülőt is üzemeltetnek a vakok számára: évente kétszázan részesülhetnek testi-lelki felüdülésben.)

Peter Bendin, aki maga is vak, utazó lelkipásztorként látja el a helyi gyülekezetekben működő vakok köreinek lelki gondozását. Mint cikkében írja, ténylegesen osztozik azoknak sorsában, akiknek hirdeti az evangéliumot, s így tesz tanúságot arról, hogy Istennek mindenkivel, a testükben rokkantakkal is, teljes értékű és csodálatos terve van. E körök kiépítése szintén a század elején kezdődött, de különös jelentőséget kapott a második világháború után, amikor megsokszorozódott a testi fogyatékosok száma. A jelenleg működő kétszáz kör nagy része a világháború utáni években alakult — ezekben a közös imádságban, elmélkedésben, hit-tani továbbképzésben túl lehetőség nyílik a vidám, baráti együttlétre is.

Fontos szolgálatot teljesít a vakok hangos könyvtára is. Három különböző időszakos kiadványt adnak ki rendszeresen, ezenkívül folytonosan bővítik a keresztény könyvekből készített hangszalaggyűjteményüket. A mintegy 1200 szalaggal rendelkező könyvtárból postán küldik meg a kért könyveket.

1962 óta foglalkoznak a vak és süket emberekkel is. A gondozottak száma állandóan 150 körül mozog. Istentiszteleteket rendeznek számukra — mindegyiknek külön-külön „tolmácsról” gondoskodva, aki a kezükbe írt jelekkel „fordítja” számukra az elhangzottakat. Rendszeresen adnak ki részükre Braille-írással készült körleveleket, szükség esetén gondoskodnak tanításukról, üdültetésükről, elviszik őket hasonló sorsúak közösségébe, de egészségesek közé is. „Isten akarata — mondják —, hogy ezeknek is hirdessék az evangéliumot.”

Az egész világra kiterjedő jelentősége van a Christoffel Vak-misszióknak. Egy lelkipásztor, Ernst Jacob Christoffel hozta létre ezt a missziót 1908-ban Kisázsia-ban. Műve kétszer pusztult el, az első és a második világháború idején. 75 évesen ő maga tudta még harmadszor is elkezdni a vakok gondozásának megszervezését a fejlődő országokban. 1976 óta évente egymilliónál több szembetegséggel bajlódó embert gyógyítanak: mintegy 50 000 szembeteg embernek adják vissza a látását. 95 kórházban és 160 egészségügyi állomáson dolgoznak, ezenkívül pedig 42 autóra szerelt rendelővel, egy repülőgéppel és egy hajóval keresik föl Afrika és Ázsia elhagyott betegeit.

Az osztrák lelkipásztori útmutatóhoz hasonlóan, a keletnémet evangélikus egyház is éppolyan fontosnak tartja a rokkantakkal való külön foglalkozást, mint az egészségesek közösségébe való bevezetésüket. Különösen fontos ez nagyothallók esetében, hiszen betegségük az emberi szótól fosztja meg őket s ennek követke-

tében könnyen elszigetelődnek, elmagányosodnak. (A földön mintegy 36 millió sikert tartanak számon, s ebből — megfelelő gondozás híján — csak kétmillió tanul meg beszélni; mintegy 27 millió pedig teljesen magára hagyatva tengeti életét.)

A nagyothallók számára különösen nagy segítség a speciális istentiszteletek szervezése. Megfelelő fülhallgatókkal, erősítőkkal el lehet érni, hogy mindegyikük tisztán értse az istentisztelet minden szavát, utána pedig teljes értékű tagként tudjon bekapcsolódni a szeretetközösség beszélgetésébe, együttlétébe. A süketnémák gondozására ökumenikus keresztény szervezet is alakult 1961 óta egy norvég lelkipásztor kezdeményezése nyomán. E szervezet egyik tanácskozáson mondotta az akkori krakkói érsek, Wojtyła bíboros: „Nem mi tanítjuk a süketeket, hanem ők tanítanak bennünket”.

Valóban, látszólag mi, egészségesek teszünk jót a betegekkel, ha megkönyörülünk nyomorúságukon. Valójában pedig az válik gazdagabbá, aki ilyen szolgálatra elszánja magát, s szabad idejének egy részét arra fordítja, hogy szebbé tegye a nála nehezebb sorsúak életét.

(L. L.)

IRODALOM

Verseskönyvek

A huszadik század költészetének egyik döntő jellemzője az egységes lírai ízlés felbomlása. Egymás mellett, kiegészítve egymás sugárkörét élnek különféle költői irányzatok, ízlésformák, s a szinkép oly gazdag, hogy az olvasó meglehetősen nehezen és tétován választhatja ki a maga számára legtetszőbbet.

Az új század kezdetének művészi lázadása az individuum önmagára ismerésének nagy pillanatát hozta. Ady gögös, öntudatos alakja áll e kezdeteknél, hogy aztán a történelmi földrengések után a reményeiben megcsalatott egyén egyszeriben úgy érezze: minden elemekre esett körülötte, nincsen kapaszkodási pontja, s a bomlás félelmetes erővel reménytelenül küzdve jönnek létre az avantgarde különböző irányzatai, melyekből a lassan ocsúdó, a közösség lélegzetvételére is figyelő lírikus újabb szintéziseket teremt, melynek egy lehetséges típusa József Attiláé éppen úgy, mint a kései Babitsé, aki a sors rendelésébe nyugodva nemes és ironikus gesztusával vállalta a szolgálatot.

A második világháború félelmetes pusztulása után új, szörnyű kiábrándulás következett, mely talán még nem hozta el a maga kiegyenlítődesét, csak azt a felismerést, hogy soha többé nem lehet úgy élni és írni, mint ennek előtte. De míg a nagy felismerések korában mindig a későbbi egységesülés első kristályosodási pontjai lettek, a mostani

lírában még mindig az egymás mellett élő kísérletek korát éljük, melyeket nevezhet ugyan az irodalomtudomány modell-értékűeknek, valójában inkább a meghasonlott ember önkifejezésének korántsem lezárt, még újabb alakváltozatokkal bíztató próbálkozásai csupán. Amikor a kritika és az irodalomtudomány újra meg újra a jelen irodalmának válságáról szól, voltaképp az egységes szempontok hiánya mutatkozik meg értéktételében, s a távlati hiány, mely minden korszakot válságtudattal telített.

E sokféleség gazdagságot és szegénységet is jelent egyszerre. Hiszen az olvasó bizonyára értékeli az elődök hatásának túlzott tiszteletét, némi másodlagosságot azokban a lírai kötetekben, melyek kimondva-kimondatlanul a babiloni ízlés folytatásai, de néha meghökkenve, némi tanácstalansággal forgatja azokat a versgyűjteményeket, melyek új utakra csábítják ugyan, anélkül, hogy megajándékoznák a kifejezés egyértelműségével, az érzés harmóniájával. Mégis — ki tagadhatja — ez utóbbi magatartás rejti magában alighanem a jövő ígéretét. Különösen, ha nem vesztí el hitét a versben, ha az alkotás folyamatában nem a kétséget, hanem a művészi tevékenység értelmes, szuverén, világot teremteni kész erejét hangsúlyozza.

Az utóbbi hónapok verseskötetei közül alighanem Rába György *Rovások*-jában érezni leginkább a sugárzó, teremtő egyéniség jelenlétét, Parancs János pedig *Az idő vonulása*-ban tesz hitet az alkotói erkölcs tisztasága és értelmes volta mellett. Hiszen amikor egy ciklus erejéig életre galvanizálja „Gygya bácsit”, a mindenbe beleszóló, min-

denhez jobban értő kritikusai magatartás mintapéldáját, voltaképp közvetett úton vall a maga ideáljáról, amelyet oly sok keserű tapasztalással kovácsolt egyértelművé, anélkül, hogy feloldotta volna a ritkán megtalált boldogság ígézetében.

Rába György a művészi sűrítésnek, az elharapott érzések jelzésének olyan pontjára hív, amely a költői szándékkal való azonosulást, hallatlan olvasói koncentrációt igényel. De ebben a kötetben is megragad a magas fokú éthosz: a „tusvonásnyi lét”-ben is éreztetni az önfeledtség nemes révületét, ahogy a megtörténtből kiküzdheti magának azokat a lehetőségeket, melyeket az „áttetsző tenyéren” szunnyadó, megigazulásra vágó ember rejt magában (*Távol és közel*). S ha más költői eszközökkel, de ugyanebbe az irányba mélyült *Parancs János* költészete is, mely a „testet öltött fájdó hiány” felismeréséből táplálkozva válik egyre nemesebb anyagúvá, mind gazdagabbá.

Meditatív, önelemzésre hajlamos költő *Hajnal Gábor* is. Verseiben talán az a legmegragadóbb, ahogy megszabadulva minden fölöslegesnek érzett sallangtól, „kövek között” őrlődve (nem véletlenül választotta ezt a címet gyűjteménye élére) igyekszik mind hitelesebb látletét adni a magányos ember életérzésének. Legerősebb élménye a lassú elmúlásé, az ember halálra szántságáé. De a kérlelhetetlen vég felé haladva sem veszti el hitét, reményét, azt a készségét, hogy rácsodálkozzék az élet szépségére, a lét apró csodáira. Makacsul őrzi nosztalgiait, az egyszer megélt, de mindig újraálmodható ifjúság tündéri varázslatát: „A nyugtalanság mellemben parázslék — s hat évtizeddel itt loholt velem — hiába ül fehérség fejemen — az ifjúság tornya még idelátszik” (*Változat*).

De mi történik a költővel, ha képzeletében mindent elveszített? Ha reményei megcsalták? Ha magányának komor hamujában virraszt, s csak az égitestek hideg fénye egyetlen vigasza? Nos, ilyenkor kezdődik számára a teremtés és újrateremtés konok kísérlete. Ennek a teremtető, új világokra csábító költői kalandozásnak megkapó dokumentuma *Rákos Sándor* *Harc a madárral* című válogatása, melynek legizgalmasabb rétege naplószerű öszintesége, annak a folyamatnak bemutatása, ahogy az árvaság érzésével vívódva az emlékekből és a képzeletből teremti magának világot: ugyanolyan magától értetődő könnyedséggel és eleganciával lélegzik, mint *Weöres Sándor* a magáéban. Az emlék jelenétől, ettől a kivételesen

nagy verstől kezdve *Rákos Sándor* egy emlékvilág realitását hirdeti és vallja. Holtak támadnak fel képzeletében, hajdani világokba helyezkedik, s közben *Gilgames* módjára igyekszik kiküzdeni a maga számára a rég megérdemelt megváltást.

Az avantgarde nagy korszaka ugyan elmúlt, de ma is fel-felvillannak a költészet látóhatárán a régi nagy harcok torkolattüzei. Mint kedves rekvizitumot vehetjük kezünkbe *Urr Ida* *A fényrács mágiája* című kötetét, mely szerzőjének kiadásában jelent meg.

Urr Ida költészetét két, egymással ellentétes pólus állandó jelenléte és ellentéteinek feszültségei határozzák meg. Félelmetes, olykor az élet realitása által is igazolt felismerése az ember elmagányosodásának képe, melyet jótékonyan és bőkezűen ellenpontosz a fény különféle változataival. A „békétlenül, buján” ringó „félelem” fölött szívdárványokat gyűjt képzelete, s az ezernyi szín mint-ha a nehezen kiküzdhető, de az ember tiszta szándékaival mégis elérhető boldogság jelképe volna. *Urr Ida* költészetének másik érdekes jellemzője, hogy tudatosan szakít sokféle hagyománnyal, szépet és jót degradálva hoz azonos szintre, anélkül, hogy tagadná az emberi lélek tisztaságra való predesztináltságát. Nyugtalan hevülettel indul útra ismét és ismét, noha pontosan, érzékletesen aligha látja vándorlásának végpontját. De mintha épp az újrakezdés szinte monomániás lendületével bizonyítaná: érdemes előről kezdeni, vállalni a kockázatokot, a szenvedést és a kint, hisz csak ezek ismeretében tudhatunk nyitott lélekkel örülni és felszabadultan hinni.

A *teremtmények találkozása* — ezt a sokatmondó címet viseli *Galambosi László* új verseskötete. Mert az élet költője ő, a lét buja vegetációjáé, melynek megszólaltatására néha nem érzi elég-ségesnek a műköltészet hagyományos eszközeit, s a népi ráolvasások, apokrif imádságok hangulatát, ritmusát is újra-éleszti, csak hogy többet mondhasson el a lelkét feszítő érzelmekből.

Galambosi László meglehetősen mostoha sorsú költő. Lírájára alig-alig figyel a kritika, pedig kötetről kötetre halad egyre feljebb, s ahogy érzéseinek torlaszaiból kilépve az intellektus tág mezőire hág, hogy a kozmosz gazdagságában annak rendezettségét is érzékeltesse, úgy hordja magában lírája is a belső rendteremtés biztató ígérteit, a végérvényessé válás, a harmonikus teltség esélyét.

RÓNAY LÁSZLÓ

ZENE

Hanglemezek

DONIZETTI: MISERERE. Közreadja: Máriássy István. Pászthy Júlia szoprán, Bende Zsolt bariton, a Szlovák Filharmónia Ének- és Zenekara, vezényel: Maklári József, (SLPX 12147)

A zenetörténetből tudjuk, hogy az 50. zsoltár a katolikus liturgia egyik legkedveltebb, sok változatban megszólaló kísérője volt. Allegri híres Misereré-jét oly féltékenyen ővták a sixtusi kápolnában, hogy másolni sem engedték, s a tizennégy esztendőös Mozart hallás után jegyezte le. A Miserere kezdetű zsoltár megzenésítésének külön kis irodalma van: Gabrielitől Scarlattiig különböző korok nagy művészei foglalkoztak, próbálkoztak vele. Ebbe a sorba illeszkedik Donizetti kompozíciója is, mely most először jelent meg lemezen. Nem csoda, hiszen a zeneköltő életében nyomtatásban nem adták ki a partitúrát, az egyes tételek saját kezű feljegyzései különböző városok könyvtáraiban hányódtak, a Vatikánból éppúgy került elő tétele, mint Párizsból, s a Donizetti alkotásait felsoroló részletes műjegyzék e szétszórta részleteket önálló opuszkokként tartotta (és tartja) számon.

Máriássy István áldozatos kutatómunkával rekonstruálta a teljes zsoltárt, melynek ma már csak egyetlen tétele hiányzik, amit a lemezen gregorián zsoltár közbeiktatásával pótolnak. Végighallgatva az eddig különállónak hitt részleteket, feltételezhetjük, hogy az egykor oly népszerű operaszerző valóban a teljes 50. zsoltárt akarta megzenésíteni, de nem egyetlen lélegzetvétellel, hanem az ihlet spontán áradásának törvényei szerint; egy-egy részlet elkészülte után más munkához látott, aztán ismét visszatért a zsoltárhoz, s innen magyarázhatjuk az egyes tételek keletkezésének különböző időpontjait, valamint azt,

hogy végül az autográf kéziratok szétszóródtak, s alig-alig esett rájuk némi figyelem.

A lemezt, a kitűnő előadást hallgatva válaszolnunk kell arra a kérdésre: vajon módosítja-e a rekonstruált alkotás Donizettiről, a zeneszerzőről kialakított képünket. Egy szinte magától adódó analógiát hiva segítségül: ahogy Verdi életművébe hiánytalanul beleilleszkedik a Requiem, mely nem sokban különbözik operáitól, Donizetti alkotói pályájának is természetes kísérője a megzenésített 50. zsoltár, melyben — egyéb műveihez hasonlóan — megragad ihletének spontán, olykor már-már korlátlanul áradó lendülete, formálásának váratlan ötletei, s az az olaszos fény és ragyogás, az énekhangnak az a zengése, mely oly tiszta szépségben szárnyalt fel a tizenkilencedik században.

Igazi nyereség — a mű helyreállított egysége mellett — az előadás; a stílusnak és a hangzásnak az a nagyszerű ismerete, mely Maklári Józsefet jellemzi, átsugárzik a közreműködő együttesekre. A Szlovák Filharmónia Ének- és Zenekarát már más magyar lemezekről is módunk volt megismerni, s ezúttal újra csak a legnagyobb elismerés hangján szólhatunk a kórus nemes hangzásáról, intonációjának biztonságáról, és a zenekar csiszolt együtt muzsikálásáról, mely nem annyira a hegedűsök játékból adódik, mint inkább a fúvósok nagyszerű hangszerkezeléséből. Kitűnő teljesítményt nyújt a két szólista: Pászthy Júlia és Bende Zsolt, akik hibátlanul oldják meg rendkívül nehéz feladatukat, melynek során meg kellett találniuk az olaszos áradás és az oratorikus visszafogottság egyensúlyát.

A hazai lemezkiadás egyik visszatérő problémája a technikai kivitelezésé. A Donizetti-lemez ilyen vonatkozásban is jobb színvonalú, ami bizonyára segíti majd külföldi — megérdemelt — elismertetését is.

MOZART: F-DÜR MISE. K. 192.; F-DÜR TEMPLOMI SZONÁTA. K. 224.; VESPERAE SOLENNES DE CONFESSORE. K. 339. Zádori Mária, Paul Esswood, Alexander Oliver, Polgár László, Ella István (orgona), az Ifjú Zenekaratók Központi Kórusa (karigazgató: Keresztessy Péter) és a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara. Vezényel: Fischer Ádám. (Hungaroton, SLPX 12235)

Néhány évtizeddel ezelőtt a zenei köztudat perifériáján foglaltak helyet Mozart fiatalkori miséi, életrajzai is úgy emlékeztek meg ezekről, mint szolgáltatának kötelező penzumairól, melyek az alkalom jegyeit és a kor zenei köznyelvének sztereotípiáit hordozzák magukon. Az utóbbi néhány év azonban e vonatkozásban is jelentős átértékeléssel szolgált. Egyre világosabban látjuk, hogy ezekben a misékben kezdődött meg az a folyamat, melynek során a zeneköltő szakított a hagyomány közhellyé koptatott nyelvezetével s olyan témákat, zenei fordulatokat próbált meg mind nagyobb biztonsággal, melyek későbbi nagy műveiben nyerték el rendeltetésüket és funkciójukat.

Kivételes jelentőségűek e korai misék azért is, mert teljességgel hiányzik belőlük a későbbi korok monumentalitásra törekvése, mely egy időben fölösleges feszültséget okozott a liturgikus cselekmény és a kíséretére, illusztrálására szolgáló zene között. Az F-dúr misét átetsző egyszerűsége, homogén nyelvezete igencsak alkalmassá teszi előadásra, s ugyanakkor kemény próbát jelent az énekesek számára, hiszen minden külsődleges frázistól tartózkodva, csak a zene folyamatrajának kifejezésére, minél hűségesebb megszólaltatására kell törekedniük, csak akkor válhatnak méltókká a mozarti szellemiséghez, ha mármár puritán egyszerűséggel rendelik alá magukat a partitúrának.

Ilyen vonatkozásban kivételes értékű Fischer Ádám felfogása, mely telve van fiatalos lendülettel, plaszticitással, stílusismerettel. Rendkívül szépen és iskolázottan énekelnek a szólisták, akik közül Zádori Mária igazi felfedezés: benne sejthetjük a következő évek nagy oratórium-szopránját. Különösen jól sikerült a *Vesperae solennes de confessore* felvétele, melyben a különböző zenei ötletek szerves egységet alkotnak, s így válnak az alkalmi rendeltetésen túl egy korszak zenei üzenetévé is. A felvétel technikai szempontból is kielégítő.

CLAUDIO MONTEVERDI: MESSA A 4 VOCI DA CAPELLA. MAGNIFICAT A 6 VOCI. Laudate Dominum. Komáromi Alíz, Tillai Ágnes, Galyasi Géza (ének), Geiger György, Szekeres Béla (trombita), Kovács Attila, Hóna Gusztáv (harsona), Ella István (orgona), Erdős Orsolya (gordonka), Nagy Péter (nagybőgő). A Pécsi Nevelők Háza Kamarakórusa, vezényel: Tillai Aurél. (Hungaroton, SLPX 12168)

Ritka szépségű felvétellel örvendeztette meg a zene barátait a Pécsi Nevelők Házának Kamarakórusa, mely aránylag fiatal együttes, ám máris tévedhetetlen biztonsággal szólaltatta meg Monteverdi nálunk is mind népszerűbbé váló zenéjét. Nagy érdeme az együttesnek és a kitűnő karmesternek a stílus biztos ismerete, a homofón hangzás érvényesítése, és annak érzékeltetése, hogy e zenei nyelv magában hordja a gregorián hagyományokat is. A „párbeszédes” részekben különösen megragadó az együttesnek és a szólistáknak az a törekvése, hogy a szubjektív elemek kiiktatásával igyekeznek a zene spontán folyamatát mind átéltebben kifejezni.

A karmesterrel és együttesével sajnálatosan ritkán találkozhatunk lemezen. Reméljük, e sikeres felvétel további lemezek készítésére ad nekik lehetőséget. (R. L.)

Mozart Varázsfuvolájának felújítása

Úgy látszik, az operarendezésnek is vannak olyan korszakos teljesítményei, melyeket nem lehet kikerülni. Bergmann filmre vitt *Varázsfuvolája* alighanem ilyen archimédeszi pontja lett a huszadik századi operának. Részben azért, mert oly sok félbe-szerbe sikeredett kísérlet után megtalálta a mozarti játékoság, derű adekvát színpadi kifejezhetőségét, részben pedig szakított azzal a változatos formákban felbukkanó tévhiedellel, hogy a humanista mondánivaló csak fenséges, patetikus formában nyilatkozhat meg.

Mikó András pesti rendezése érezhetően nem tudott szabadulni Bergmann hatásától. S éppen ez legnagyobb érdeme. Sok remek *Varázsfuvolára* emlékezhetünk, akár az Opera fénykorából is, de mindegyikben kísértett a nemes értelemben vett unalom. Itt pezseg a színpad, elemükben vannak az éneke-

sek, akik végre megfelelkeznek arról, hogy eszmék jelképeivé kell átlényegülniük, s teljes önmagukat adják, ahogy azt Schikaneder egy szerencsés pillanatában megálmodta és Mozart zenébe öntötte.

Ha a Varázsfuvola előadása igazán hiteles, a színpadi játék és a zene között feszültségnek kell lennie. Ez valósul meg maradéktalanul a mostani előadásban. Ferencsik János, majd az örökebe lépő Lukács Ervin ugyanis ki tudják fejezni a mozarti zene elkötelezett humanizmusát, a századokon átsugárzó üzenetét, mely az eszményi célért elégni kész emberi áldozatkésztséget ábrázolja. S ha e fenséges mondanivaló kifejezői rendszerint kicsit haloványabbak is Mozart operáiban — melyekben mintha teljesebben fogalmazódnék meg a vérbő, vaskos, reális emberség, mint az elvékonyított eszmény —, teljesen hitelesnek és dramaturgiailag megoldottnak érezzük a büntetlen életnek azt a csodálatos képét, mely Sarastro végső szavaiban csúcsosodik ki.

Az opera szereplői közül kétségtelenül Gáti István Papagenója emelkedik ki. A kitűnő énekes megérezte a játék és komolyság nagyszerű kettősségét, színpadi és énekesi eszközeinek teljes birto-
kában, szellemesen és véglegesen érett szépséggel valósítja meg Mozart elképzeléseit. Ugyancsak a legnagyobb elis-

merés illeti Lehoczky Évát, aki az Éj királynőjének nem könnyű szerepében nemcsak a szólam nehézségeit győzte, hanem a figura paradox voltát is érzékeltetni tudta. Emlékezetes volt Melis György, aki hajdani nagy diadalai után ezúttal egy kisebb szerepben, az Öreg papában is nagyszerűen énekelt.

Az Opera vezetőinek érdemes volna felfigyelnük arra a furcsa — és Mozart éneklésekor teljesen egyértelművé vált — jelenségre, hogy néhány, korábban nagy ígéretként indult énekes és énekesnő hangja fokozatosan elcsúnyul. A túlságos igénybevétel, vagy valami mesterkelt technikai hiba a magyarázata ennek, nem tudhatjuk, tény azonban, hogy bármily kedves, játékos is Mozart operája, tökéletes énekhangot kíván, olyan oldott szépséget, mely a cselekmény mögöttesét, a humanista tartalmat is a maga teljességében tudja érzékeltetni. De mi sejtelve maradhat erről a hallgatónak, ha az énekes technikai nehézségekkel vívódik, vagy a bursikóz természetességet erőszakolt, gyanúsán fisztulázó hangokkal helyettesíti? Az Operaház kényszerű intézkedései bizonyára lehetővé teszik a művészi értékekkel való ésszerűbb, higgadtabb gazdálkodást, különben néhány fiatal, nagyra hivatott énekesről hamarosan már csak mint a múlt ígéreteiről szólhatunk.

(R. L.)

KÉPZŐMŰVÉSZET

Egy tűzzománekép alú

Itt állunk egy iskolai lépcsőrendszer egyik pihenőjén,* az étkezőterem és a tantermek közelében, egy mellékes falrészlet előtt, kétoldali ablakfények és alulról-fölülről érkező folyosói homályok találkozási pontján. Olyan ponton, ahol máskor csak átfutunk, átsietünk mechanikusan. Ahol csak egy pillantásra van időnk, egy fejjfordulási mozdulatra. Alig képzelhető el alkalmasabb hely Jézus Krisztus számára.

Mert ez a szerény, útfélre eső, falra szorítókozó hely emlékeztet arra a barlangra, amelyben megszületett; nem volt az más, mint egy faluvégi szükséglakás, távol a kiemelkedő és fontos helyektől.

Mindig az a hely az övé, ahol nincs diszempléna, nincs bőrfotel, nincs színes szalon. Belesimulva a jelentéktelen dolgok rendjébe, fölmagasodik. Ilyen helyeken mutatja meg magát, lesz társunkká, szembesül velünk. Ott jön, ahol váratlanul jöhet. Ott nyit be, ahol fal van. Onnan fénylik ki, ahonnan sötétség ömlik vagy homály dereng. Ott szólal meg, ahol szórakozottan dűnnyögni szoktunk, vagy még azt sem: meggyünk étkezni, zuhanyozóból jövet törülközgetünk, futunk az órára. Itt, ezen a pihenőn a szó szoros értelmében az utunkba esik. Vállalja egy szent plakát szerepét, irányfénnyé lesz, néma megszólítássá.

De miért éppen itt? Nem a világ széles lépcsőjére kellene fölállnia? Nem. Ő a keskeny utakat keresi, amelyeken kicsinyei lépegetnek. A világ széles lépcsői különben is mindig foglaltak. Ide jött és kifejezetten nekünk akart mon-

* Elhangzott Pannonhalmán, 1981 januárjában.

dani valamit. Rácz Gábor tűzzománc-képének sötét vörösesbarna háttére azt sugallja, hogy az áldozat, amit Krisztus értünk hozott, sok vérbe került. Ha azóta már be is hegedtek azok a sebek. Ha egyáltalán hagyjuk őket behegedni. Ez a sötétbarna egész, egységes, minden oldalon a kép széléig nyomul; vagyis az Atya tudtával ment végbe az áldozat. Kimondhatatlanul fájdalmas háttér ez.

Krisztus, ime, magára a világra feszült föl. Ez a formákban, tömegeiben, struktúráiban, lakkos, fémes színeiben oly gazdag Teremtés utánanyúlt, magához húzta, sőt beledolgozta őt magába. A Megváltó — mivel meg akarta váltani a világot — engedelmeskedett ennek a szörnyű vonzásnak. Nem ragaszkodott mindenáron istenségéhez. Szeretett minden áron, ez következett istenségéből. Eggyé lett ezzel a finom és durva, egyenletes és örvénylő, konkrét és absztrakt világgal, mint a képen látjuk. Ott van a háta mögött és fokozatosan a keresztjévé lesz, mert ez a gyönyörű, szerencsétlen és falánk világ végül is megöli őt. Itt azonban azt a pillanatot éljük át, amelyben fölcsúdik a halálból. Karjait leemeli a Teremtés ágairól és kibontakozik a gyilkos ölelésből: föltámad! A derekát még mintha visszafognák a ráarakódó elemek, de már átsüt Jézus testén az a fény, ami benne, a testében keletkezett; izzó kagylószíneket bocsát át magán, amik fölszabadítják pusztulása alól az életet.

Mit ad ez a kép annak, aki futtában rápillant?

Figyelemztetést: vedd észbe, mi a valóság!

Reményt: Ne féljetelek, én legyőztem a világot!

Szeretetet: Úgy szeressétek egymást, ahogy én szerettelek titeket!

És szépséget: Rácz Gábor keze vonásának gyöngédségét, irizáló színeit, lelkületének áhítatát.

Imádkozni tanítja ez a kép a szemünet. És ezzel a lehető legtöbbre vállalkozik.

VASADI PÉTER

Marc Chagall és Ámos Imre

Jólesik azt hinni, hogy elmúltak már azok az idők, amikor (művészeti) könyvkiadásunk úgynevezett „hiánypótló” köteteket — a várva-várt megjelenés (meg-

jelentetés) kapcsán kialakult ünnepi hangulatban — kizárólag lelkendezve volt szokás fogadni, s aki vétett e rítus szabályai ellen, annak nevét „csupa kisbetűvel” jegyezték be noteszeikbe az avatottak. Egyébként is: bizonyos „hiányok” és „hiányérzetek” pótlása-elcsitítása nem minden esetben várható egy-egy könyv megjelenésétől, vagy kiállítás létrejöttétől.

S. Nagy Katalin Chagall-könyve (Gondolat, 1980) is megerősíti fenti elképzelésünket. A „Szemtől szemben”-sorozatnak nem is lehet célja a témát — adott esetben Chagall alkotói útját — művészetelméleti mélységben és a legátfogóbb igénnyel, teljességre törekedve feldolgozni. Am — még ha mindenekelőtt népszerűsítő feladatra vállalkozik is e könyv — nem nélkülözhet egy következetesen végiggondolt, a bőségesen rendelkezésre álló nemzetközi Chagall-irodalomra támaszkodó, akár attól elrugaszkodó esztétikai-formaelméleti Chagall-koncepciót. Hogyan is tölthetné be hiánypótló és népszerűsítő feladatát e nélkül; hogyan is helyezhetné el a huszadik század művészeti forradalmaktól zajos égboltján a Chagall művészetével csak most ismerkedők számára többé-kevésbé megnyugtatóan e „mindenütt egyetlen, idegen” jelenséget?

A szerző — az életmű első párizsi korszakát lezárván — hamar leszögezi: „Chagall monogám festő”. Ezen azt kell értenünk, hogy tematikailag „Nem változnak nála korszakok — és nem következnek be stílusváltások sem”. Tematikailag. De az egyes művek témája, motívumkincse, szimbolikája — nemcsak Chagallnál — az adott autonóm-szubjektív alkotói világnak, „formaakaratnak” csak egyik aspektusa. A megismételhetetlenül egyszeri, sajátosan chagalli formanyelv „jelentése” nem azonos egyszerűen a „tematikával”. Kevés reménnyel kecsegtető vállalkozás e lényegi kérdést kimondatlanul áthidalni olyan módon, hogy esetenként „elmondjuk”, „leírjuk” a képek nyújtotta „látványt”. De idézzük magát a szerzőt: „Mindig minden festmény valami olyan-nak a megjelenítésére vállalkozik, ami beszéddel elmondhatatlan, szavakkal nem megközelíthető”.

Hogy milyen körülmények, tapasztalatok, találkozások (gyermekkor, meseterek, szerelmek, barátok) hatására fejlődött-alakult Chagall alkotói pályája — mindezek igen pontos kronológiai nyomon követését találhatjuk meg S. Nagy Katalin könyvében. Különösen iz-

galmas Chagall és az izmusok (a klaszszikus avantgarde fő vonulatai) viszonya, hiszen egy művészi-formai függetlenségét következtesen őrző és belső törvényei szerint szüntelenül építő alkotói magatartásról van szó, amely azonban — paradox módon — mindig éhes a „másra”, az új, erős benyomásokra (Pétervár, Párizs, később Palesztina, Görögország). De többnyire be kell érünk az izmusok képviselőinek, vagy későbbi összefoglaló kutatóinak hosszasan idézett fejtegetéseivel — persze főként az éppen tárgyalt mozgalom lényegéről. Végül is az idézőjelek útvesztőjéből megkönnyebbülten kikeveredve leszűrhetjük, hogy bár létezett kubizmus, expresszionizmus, konstruktivizmus és szürrealizmus — Chagall nem tartozott szorosan és kizárólagosan egyikhez sem, noha eredményeiket túlnyomórészt sikerrel fordította hasznára és oldotta fel művészetében; már a „Chagall művészetéről” című bevezető fejezetből megtudtuk: „Chagall képi eszközei, komponálókészsége, technikai ismeretei a legmagasabb rendűek. Mindent tud, amit egy festő tudhat szakmájáról.”

Az olvasóban a könyv forgatása közben további kérdések fogalmazódnak meg. Ilyen például Chagall mitikussága, szubjektív „mitológiája”, sokat emlegetett örök „optimizmusa”; a chagalli gyermekiség és csoda fogalma, s noha mindezeket érinti is a szöveg — első-sorban a részletesebb-elemzőbb kifejtésüket sürgető igényt segít megfogalmazni. Érdekes — és par excellence művészeti — kérdés lehetne Chagall viszonya a különböző képzőművészeti technikákhoz, műfajokhoz. Hiszen már a húszas évek fordulóján érdeklődni kezdett — a szcenikán kívül — a murális művészeti lehetőségek iránt. Harmadik — végleges — párizsi visszatérése ebben az értelemben új korszakot nyit pályáján: törekvést a közösségi-monumentális művészetre, melyet falfestményei és mindenekelőtt üvegablakai fémjeleznek. Persze, Chagall emellett foglalkozott kerámiával, szobrászattal, gobelinnel is, s nemcsak mint illusztrátor: litográfiával. Úgy tűnik, az idős Chagall művészetének egyik központi problémája az üvegablak-kompozíció; legalábbis Metz, Jeruzsálem, New York, Kent, Zürich tanúsága szerint.

S végezetül felmerül a kérdés az olvasóban — ismervé korunk sok szomorú tapasztalatot eredményező, mindent kommercializáló folyamatait —, hogy a huszadik század végén élő, klasszikus, fogalommal vált világhírű festő mikép-

pen, milyen mértékben volt képes megőrizni — konokul járva saját útját — emberi-alkotói szuverenitását —, mely ma féltve őrzött kincs: az igazi, jelentős művészet fedezete.

*

Amos Imre és felesége, Anna Margit 1937-ben meglátogatták az akkorra már igen nagy tekintélynek örvendő Chagallt párizsi műtermében, hogy munkáikat megmutassák neki és kikérjék véleményét. Nemcsak a fentebb tárgyalt Chagall-könyvben szerepel ez az epizód, hanem *Egri Mária* Amos Imréről írott könyvében (Gondolat, 1980) is. Persze a hangsúlyok különbözőek — több szempontból is. A chagalli életmű viszonylatában mindez csak provinciális — bár számunkra igen fontos — adalék, de más perspektívát kap a situáció, ha Amos pályája szemszögéből értékeljük Chagall őszinte érdeklődését és komoly elismerését, biztatását távolról érkezett művésztársai munkái láttán. Vagy talán nem is érkeztek olyan távolról? Tudjuk: a huszadik századi modern magyar és kelet-európai képzőművészek és írók valóságos Mekkája volt a második világháború kitöréséig Párizs. Ilyen értelemben Chagall sem kivétel, de míg — Egri Mária utal is rá — a többség (és Chagall számára is) Párizs művészi értelemben a „megváltást” jelentette, addig Amos számára — az előtte csaknem harminc évvel korábban kint járt Kasákhhoz hasonlóan — mély tanulsággal járó, ám csak átmenetileg tartható életformát kínált.

Egri Mária könyvéből kirajzolódnak Amos Imre különös, csendes-visszafogott, mély érzelmi életet élő személyiségének vonásai. Fokozott érzékenységből következett egyrészt művészi fogékonysága, másrészt a „profán” külvilággal szembeni kiszolgáltatottsága és tragédiába torkolló tehetetlensége. A kötet sokat idéz Amos naplójából, jegyzeteiből, verseiből. Nemcsak jellemről kialakult elképzeléseink pontosabb tételében vannak ezek a szerző hasznára, hanem bepillantást nyerhetünk általuk Amos igen jelentékeny esztétikai elgondolásaiba, állásfoglalásaiba, alkotó módszeréről vallott meggyőződéseibe. Kevés művész képes olyan őszinteséggel és tárgyilagossággal megnyilvánulni munkájáról, mint Amos Imre. S rögtön hozzátéhetjük, hogy bár az egyes életművek megítélésében az önreflexióknak csak a tulajdonképpeni produkció kiegészítéseként és nem „perdöntő” dokumentummokként szabad részt vállalniuk, Amos

naplója e szempontból különlegesen értékes segítség művészetének megértéséhez.

Az Ámos által célzott és megvalósított „individuális piktúra” sajátosságai is körvonalazódnak a kötetben — nyilvánvalóvá válik az egyre szorongatóbb politikai és társadalometikai változások közepett betöltött értékörző szerepe. Igen elgondolkodtató a festő 1935-ben megfogalmazott véleménye: „Szerintem ma már nem lehet másképpen újat adni, csak úgy, ha az ember legőszintébben adja vissza a maga lelki képeit”. Kimondatlanul is arra az igazságra érint rá útkeresésekor, mely a hagyományos szépművészetek „halálát”, a táblaképfestészet zsákutcáját, az „álványművészet” szükségszerű pusztulását meghirdetőeknek lehet válasz: a továbblépés lehetősége nyitva áll, méghozzá bizonyos „kollektív szubjektivitásban” adott, vagyis „... olyan képeké a jövő, amelyek (...) a motívumokkal való asszociálás és a víziószerűen felrakott képelemek révén a szemlélőkre szuggesztíven hatnak, s bennük talán ugyanazokkal a motívumokkal összefüggő feszültséget, gondolkodásra készítő szellemi tevékenységet idéz elő.”

Mindezek tükrében nem lehet meglepetés, hogy Ámos Szentendréhez vonzódik — nemcsak a városhoz, mint inspiráló környezethez, hanem művészetéhez; mindahhoz, amit Szentendre a modern magyar képzőművészet történetében jelent, — és élete utolsó néhány évében ide, a látszólagos rezervátumhoz, a látszólagos békeesség és nyugalom e nagyvárostól elszakadt szigetéhez kötődik. Egri Mária könyve segít elhelyezni őt a szentendrei festészet vonatkozáskörében,

megvilágítva azokat az összetevőket, amelyek — szinte törvényszerűen — jelelték ki helyét Vajda, Barcsay, Paizs-Goebel mellett. S az sem hat meglepetésként, hogy Ámos milyen kitűnő érzékkel látta meg Vajda Lajosban az összefoglaló igénnyel fellépő és törekvéseit a körülmények ellenére is következetesen megvalósító tehetséget. Szoros barátság fűzte Vajdához s naplójegyzeteiben a barátja halálakor írott sorok a legtalálóbb és legértőbb Vajda-értelmezések közé számítanak.

Bármennyire is tudatosan építette fel Ámos pályakezdő éveitől kezdve művész-személyisége morális védőfalait, bármennyire is igyekezett tudomást nem venni a körülötte egyre szűkülő élettér veszélyeiről végsőig alkotómunkára koncentráló, aszketikus életvitelével, az utolsó évek vad víziókat ábrázoló grafikái, tusrajzai már közvetlenül is utalnak a fenyegető külvilágra. Készséggel értünk egyet a könyv szerzőjével abban, hogy Ámosnak Vajdáról írott sorai önmagára is vonatkoztathatók: „Mint ha... már előre érezte volna hátralevő napjai korlátozott számát, minden erejét és gátlás nélküli érzéseit belerajzolta nagyméretű sötét rajzaiba. Nem hiszem, hogy ezeket a munkákat továbbfejleszthette volna. Munkássága így befejezett egész.”

Egri Mária könyve után szívesen vennénk, ha hasonlóan „szemtől szemben” láthatnánk a legjelentősebbnek bizonyultakat abból a névsorból, akiket a kiváló Kállai Ernő még 1942-ben nagy érzékkel és biztonsággal sorolt fel a korszerű törekvések példáiként.

ANDRÁSI GÁBOR

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT 1981 II. negyedévében megjelenő kiadványai

Turay Alfréd, Nyíri Tamás, Bolberitz Pál:
A filozófia

Újszövetségi Szentírás

Nyíri Tamás: Az ember a világban

Domokos Pál Péter: Bartók Béla kapcsolata
a moldvai csángó magyarokkal

Cserháti József: Jézus Krisztus a testvérünk

Hozsanna (énekeskönyv)

Mócsy Imre: Nyitott szívvel

Ioan Ferent-Domokos Pál Péter: A kunok és
püspökségük

Edith Stein: A kereszt tudománya

II. János Pál pápa enciklikái

Csőgi János: Tedd magad igaz emberré

György Attila: Vasárnapi kenyér

György Attila: Jézus asztalánál 1. A hit vilá-
gossága, 2. A szeretet parancsa, 3. A ke-
gyelem forrásai

A fenti közlés csak tájékoztatásul szolgál. Ennek alapján a Szent István Társulat előjegyzéseket nem fogad el. A kötetek tényleges megjelenéséről a katolikus sajtó időben hírt ad.

FILM

Sorsok, emberek, kapcsolatok

Elérkezett hát hozzánk is, viszonylag gyorsan, az elmúlt évek egyik legnagyobb világsikere, a *Kramer kontra Kramer* (Kramer vs. Kramer, USA, 1980). A film, noha több Oscar-díjat nyert, korántsem filmművészeti értékei révén, inkább jelenséggént érdekes. Egy sikeres New York-i reklámszakembert (Dustin Hoffman) elhagy a felesége (Meryl Streep), mert úgy érzi, élete nem elég önálló, nem elég értelmes. Kaliforniában próbál új életet kezdeni. A férfi nyakába zúdul hét éves kisfiának (Justin Henry) gondozása, nevelése. Egy idő után az asszony visszatér és magának követeli a gyereket. Csakhogy apa és fia addigra nagyon összeemelegednek. Az ilyenkor szokásos, Amerikában különösen bonyolult huzavonának vagyunk tanúi. Végül is függőben marad a kérdés, mi lesz a gyerekekkel és a házastársakkal. A film rendezője és írója, *Robert Benton* igyekszik objektíven feltárni a helyzetet, bár a különféle motivációkból érezhetjük, hogy vitathatatlanul a férfi oldalán áll.

A film erőnei röviden felvázolhatók. Ezek az amerikai filmművészetnek ma már szinte elengedhetetlen velejárói. Nevezetesen a legapróbb részletekig nagy-szerűen felépített realista színészi játék és az ugyancsak nagyon hiteles környezetrajz, az élő, lélegző New York-i helyszínek. Ezekkel az eszközökkel azonban a rendező jórészt közhelyzuhatagot zúdítt a nézőkre. Olyan sztereotípiákat, mint a magára marad férfi ügyetlenkedései a konyhában, a kedves gyerek szereplő balesete és kórházba cipelése, férj és feleség szembesítése a bírósági tárgyaláson. Olyan érzelmekre ható mozzanatok ezek, melyek a giccs határát súrolják.

Mi az mégis, ami ebben a filmben megragadja a nézőket és zord férfiakat is könnyekre fakaszt? Nyilván maga a sokak számára ismerős helyzet, a gyerek, a széthulló család problémái. A jelenség magyarázatául *Hunyady Sándor* írói, dramaturgiai elmélkedését érdemes idézni. Drámaíróként nyilatkozott így, de a játékfilmekre is jellemző motívumot világított meg egy régi, 1932-es *Színházi Élet* lapjain. Ezeket mondta mesterségéről: „Nehéz dolog bizony egyszerre ennyiféle emberhez beszélni. Hiszen külön nyelve és lelke van mindenkinek. Kétségbe is esnék és lemondanék

mindörökre a sikerről, ha nem vettem volna észre, hogy mégiscsak van egy dolog, *egyetlenegy*, amely tökéletes biztonsággal hat minden kedélyre. Ez az egyetlen dolog az, ha olyasmi történik a színpadon, olyan szó vagy mozdulat, amely a legmélyebb emberi becsületből fakad. Az ilyen jelenet megmozdít mindent. Elöl és hátul és középen. Ez szép, ez jó. Jólesik nézni, ahogy a szemek ilyenkor kigyúlnak. Az ilyen pillanatok azok, amikor író és színész egyformán megtelik bizalommal és örömmel. Az emberekben mégis van valami gyémánt, amely mindnyájunkban közös. Az ilyen pillanat az, amelyekben a színpad megérzi, hogy a néző testvére, érdemes neki komédiát csinálni.” Ez a tanulságos elmélkedés sok más nagy filmsikert is megmagyaráz, nemcsak a *Kramer kontra Kramer*ét. Egyben arra a nagy felelősségre is felhívja a figyelmet, mely a filmalkotókat terheli. Nem mindegy, milyen eszközökkel érik el ezt a hatást.

Érdekes módon több újonnan bemutatott magyar film témája csendül össze az amerikai film alaphelyzetével. Gaál István *Cserepekje* például szintén a férfi főhős szempontjából vizsgálja a magára maradás problémáját. A férfi magányát és válságát, aki felületes találkozások ellenére lényegében elszakadt feleségétől és fiától. Ez okozza lelki összeomlását, melyből nehéz kivergődni. Gaál ugyanakkor kiszélesíti és társadalmi érdekűvé teszi témáját. A főhős, magánéleti válságával összefonódva, hivatása terén is kicsinyes, gátló tényezőkkel küszködik. Üressé válik számára a körülötte levő, nyüzsgő világ. Ezzel az ábrázolással a rendező (egyben a film írója) a mai magyar értelmiség, sőt kisse egész társadalmunk körképét igyekszik felvázolni. (Ennek az ívnek két végpontja az öreg bányász apa és a mai fiatalok bemutatása.) Ez azután óhatatlanul oda vezet, hogy a nagyon személyes önvallomásnak induló film alapvető problémafelvetései némileg leegyszerűsítetten jelennek meg. A komponálás, a képi világ most is Gaál István kimunkált stílusát dicséri.

Lugossy László *Köszönöm, megvagyunkja* szikár és tárgyilagos ábrázolással mutat fel egy döbbenetes világot. A főváros periferiáján megragadó, a maguk kis házát fusizó, de az anyagi érdeknél tovább nem látó emberek világát. Főalakjai, a középkorú férfi és egy fiatal lány, az érzelmek és az emberi kapcsolatok alapszintjén sem képesek közeledni egymáshoz. Tragikus módon különválnak, de már útban van

ennek a kapcsolatnak nyilván keserű következményét majd átélő kis lény, a gyerek.

Sós Mária *Boldogtalan kalap* című filmjében három elváltan, elhagyottan élő nő boldogtalanságának vagyunk tanúi. A fiatal rendezőnőt az alakok belső világa érdekli, lényük legmélyéig próbál hatolni. Világát a színészi játék segítségével, a színészekkel mint társalkotókkal igyekszik megvalósítani. Történésről nem beszélhetünk, Sós Mária tudatosan eseménytelen epizódokat rak egymás mellé. A film hangvétele, atmoszférateremtése figyelemreméltó alkotói érzékenységre vall.

Három mai nő története bontakozik ki Zsombolyai János *Vámmentes házasság* című filmjében is, bár a fő cselekményszál a disszidált vőlegényéhez fiktív házassággal kijutni kívánó Mari alakja köré szövődik. A finn–magyar koprodukcióban készült film a lényegében komoly morális kérdéseket felvető témából vigjátékot formál. Nagyon helyesen, hiszen szinte kihalásra ítélt műfaj a jó vigjáték nálunk. Mintha szégyelleni kellene a derűt, nevetést, vidámságot. Igaz, korábbi kísérletek kevésbé adtak alkalmat az örvendezésre. Most végre sikerült. Zsombolyai jó ízléssel, kellemes, szellemes humorral meséli el ennek a meggondolatlan nagy ugrásnak talán nem is olyan váratlan fordulatait. Mai világunk fonákosságai lepleződnek le, de az is kiderül, hogy a másfajta szokások, magatartások mögött az érzelmek, az emberi kapcsolatok mennyi mindenben hasonlóak széles e világon.

A film tehát nemcsak Mari története, hanem a hozzá csatlakozó, terveit, útját egyengető, őt Finnországba elkísérő barátaié is. A film nagy értéke három nagyszerű színésznő, Kiss Mari, Margittai Ági, Esztergályos Cecília alakítása.

Szőrény Rezső egyike a legkövetkezetesebb magyar filmalkotóknak. Napjaink valósága és alakjainak belső világa egyaránt érdekli, ebből az érdekes ketős tükrözetésből született meg egyéni stílusa, hangvétele. *Boldog születésnapot, Marilyn!* című új filmjének színésznő a főalakja, aki jó másfél évtizede működik a pályán. Valaha olyan szeretett volna lenni, mint fiatalága eszményképe, Marilyn Monroe. A világot akarta meghódítani, ami nem sikerült neki. Vidékre szerződött, ott is maradt, alkoholistává vált, három férje volt. Most, talán utoljára, itt a nagy lehetőség: próbafelvételre hívják, egy musical főszerepének jelöltje. Csakhogy a helyzet rettentően megalázóvá válik, hi-

szen az az idő már elmúlt, mikor egy zenés, táncos játék követelményeinek megfelelően tudott táncolni. Zokogni kezd a próbafelvétel végén. A rendező mindenkit kiküld a műteremből. Itt „minden eladó”, hátha ezekből a várhatóan őszinte pillanatokból lesz majd film. És kérdezgetni kezdi a színésznőt, életéről, pályájáról. Így bontakozik ki azután Szőrény jellegzetes hangvételének megfelelően, fekete-fehér és színes képekben a jelen, a múlt, a képzelet, a valós és a belső világ. A művészpálya gyötrelmeiről, a kiszolgáltatottságról, a hivatás szörnyű szépségéről beszél a rendező és a főszereplő színésznő — a rendezői gondolatot önmaga személyiségével hitelesítő és így szinte társalkotóvá váló — Esztergályos Cecília. A film végén felvillan némi reménysugár, talán most sikerül valami a kis színésznőnek. Talán mégis érdemes... Szép film, rendező és színésznő őszinte vallomása, felesleges lenne azon töprengeni, hol, mennyivel lehetne sokrétebb, elmélyültebb a film, hol lehetett volna a művészpálya kérdéseit erősíteni a magánélet háttérben hagyásával. Szőrény Rezső így látja, tiszteljük hát alkotói szuverenitását.

Peter Sellers filmjeire a fergeteges tempó, nagy félreértések, átváltozások, az ezekből következő, véget nem érő nevetések voltak jellemzőek. *Isten hozta Mr...* (Being There, USA, 1979) című — sajnos — utolsó filmje mélyebb, filozófikusabb alkotás. Sellers egy analfabéta, a világ dolgaiban járatlan fickót alakít a filmben, akinek a mindenütt jelenlévő televízió csak megsokszorozza tudatlanságát. Teljes elzártságából, különféle véletlenek következtében a washingtoni „nagyok”, a pénzemberek, politikusok világába csöppen ez a modern Kaspar Hauser. Eredeti foglalkozásának, a kertészetnek témaköréből merített naiv bölcsességei révén egyre nevezetesebbé válik. Úgy gondolják, mondatai példázatokát rejtenek... *Hal Ashby*, a film rendezője, különös, elgondolkodtató komédiát alkotott. Megcsipkedti az amerikai társadalmi, politikai élet jellegzetességeit, fonákságait. Csak kis részben enged a felkínálkozó olcsóbb ötletek csábításának, jórészt elmélyülték és többértelműen humorosak helyzetei, utalásai. Peter Sellers, a béketűrő keretész szerepében elmélyült, bensőséges alakítást nyújt. Mintha éreznék, hogy ez már a búcsú. Furcsa, különös „abgang” ez a nagy mulattató részéről.

KARCSAI KULCSÁR ISTVÁN

Revue mensuelle — Rédacteur en chef — Chefredakteur: BÉLA HEGYI
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 16,50 US dollar

RÉSUMÉ

Dans notre numéro de Pâques, nous tentons de faire l'approche du mystère de la personne de Jésus, notre Rédempteur et de celui de son oeuvre rédemptrice en partant de la Passion et des psaumes.

Présentation des psaumes par Péter VASADI. L'article du poète est une initiation d'envolée lyrique au monde des psaumes. Nous en relevons le passage qui suit: „Comment pourrait-on faire la connaissance du peuple juif de l'Ancien Testament sans lire le Psautier, sans s'y plonger comme dans la piscine de Béthesda visitée par l'ange aux ailes bruisantes... Ce livre de prières nous engage à une longue marche au désert, dans des peines continuelles et interminables, dans des joies fulgurantes comme l'éclair, nous faisant tomber d'émerveillement en émerveillement. Chacun des psaumes est un chef d'oeuvre en soi, doté d'une richesse, d'une originalité, d'une profondeur sans égale, chaque psaume éclipsant l'autre par son éclat flamboyant, par sa beauté évoquant les tropiques, par son langage qui prend tantôt l'allure d'un réquisitoire, tantôt celle d'une plainte, tantôt celle d'un hymne de louange.” — Dans son étude *Les Psaumes: nos prières*, István JELLENITS Sch. P. met en lumière les influences d'origine païenne auxquelles la poésie hébraïque — dont les psaumes — n'a nullement échappé. A ce propos, l'auteur fait remarquer qu' „en se révélant à l'homme. Dieu ne voulait nullement le réduire au silence pour lui apprendre une nouvelle sorte de prière »angélique«. Mais plutôt pour encourager et surélever la prière jaillie des coeurs de païens.”

Notre numéro est centré sur le psaume 22, celui-ci étant le psaume par excellence messianique que le Christ Lui-même a prié sur la croix et que les évangélistes ont amplement mis à contribution pour rédiger le récit de la Passion. Dans son étude *Le Psaume 22 et son rôle dans la Passion selon Marc*, le Père Elemér SULYOK O. S. B. souligne que la lamentation par laquelle débute le psaume 22 comporte un enseignement majeur qui se résume en ceci: la foi s'affrontant avec la vie est amenée au dialogue avec autant d'intraséance que de spontanéité. — En riposte à l'ouvrage de Schaom BEN CHORIN intitulé *Der Bruder Jesus — Mensch, nicht Messias* (München, 1967), László SZEDÓ reprend dans son étude *Homme ou Messie* la controverse bimillénaire au sujet de la personne de Jésus à la lumière de la foi chrétienne. — Pour interpréter *La Passion selon Matthieu*, Huba RÓZSA l'envisage dans l'optique des prophéties de l'Ancien Testament. — Ferenc MEDGYESSY dit „le meilleur sculpteur hongrois” naquit il y a cent ans. A l'occasion de ce centenaire, le Prof. Gyula LÁSZLÓ fait connaître quatre de ses reliefs représentant les scènes de la Passion. — Sous le titre *Le Sourire de notre Dieu*, Gellért BELON analyse la sérénité imprégnant les psaumes. — Edith MADAS: *Le Psautier du Moyen Age* — Éva KNAPP: *La Traduction hongroise des psaumes des Vêpres contenus dans le manuscrit dit „Czech”*.

Entretien téléphonique de Béla HEGYI avec le Père Román REZEK O. S. B. (São Paulo) et une étude de celui-ci ayant pour titre: *Teilhard-Claudel-Mauriac* — Quatre poèmes de Pierre EMMANUEL parus dans son recueil *Évangélique* (Editions du Seuil, 1963) en traduction hongroise.

INHALT

Unsere Osternummer möchte mit Hilfe der Passion und der Psalmen der Person des Erlösers und der Tatsache der Erlösung näherkommen. „Wie könnte man das Judentum der Bibel kennenlernen, wenn man das Buch der Psalmen nicht liest, wenn man sich nicht in ihm vertieft wie im Becken von Bethesda über dessen Wasser ebenso der Engel seine Flügel schwirrt wie über die Zeilen der Psalmen?... Wir überwandern in unendlich scheinenden Wochen die Leiden und die Freuden dieses Buches und wir fallen von einem Staunen in das andere weil kaum

etwas über ihm zu sagen ist so reich, so originell und so tief die einzelnen Stücke sind, das eine bedeckt das andere mit seiner Selbständigkeit, dann blendet es wieder auf mit tropischer Schönheit oder mit vorwurfsvollen, streitbaren oder huldigenden Redewendungen" — schreibt mit der Freude des Entdeckers der Dichter Péter VASADI (*Empfehlung der Psalmen*). „Der offenbarende Gott sprach nicht um die Menschen mundtot zu machen und dann ihnen ein ganz neues engelhaftes Gebet beizubringen. Er sprach eher um das auch aus der heidnischen Existenz spriessende Beten zu ermutigen und wahrhafter zu gestalten" — stellt István JELÉNITS in seinem Beitrag über die Entwicklung der biblischen Poesie fest (*Die Psalmen: unsere Gebete*). Im Zentrum unserer Auswahl steht der 22. messianistische Psalm. Diese Psalmenform, die Lamentation die auch aus dem Mund Jesu am Kreuz zu hören war, — schreibt Elemér SULYOK — lehrt uns, dass der Glaube, der sich mit dem Leben konfrontiert, einen unbedingt dialogischen Charakter hat. Wenn wir den Gerechten des alten Testaments mit dem Messias vergleichen, stellt sich heraus, dass nur der Messias der Gerechte ist. Und diesem gerechten Messias gegenüber steht — wie dies gerade in der Passion am klarsten zu sehen ist — die sündhafte Menschheit... Niemand kann sich vor Gott hinstellen um das Heil zu fordern oder sich auf Verdienste berufend eine Belohnung zu bitten. Aber gerade hier auf diesem Punkt verwirklichte sich die Vertretung. (*Der Platz des 22. Psalmes in der Leidensgeschichte des Markus*.) War Jesus Mensch oder Messias fragt László SZEDŐ und gibt eine christliche Antwort auf diese Frage anhand des Buches von Schalom BEN-CHORIN: Bruder Jesus — Der Nazanerer in jüdischer Ansicht (München, 1967). Huba RÓZSA interpretiert die *Leidensgeschichte des Matthäus* im Lichte der alttestamentlichen Prophezeiungen. Gyula LÁSZLÓ präsentiert die *Stationen* des vor hundert Jahren geborenen „besten ungarischen Bildhauers" Ferenc MEDGYESSY. In seinem Beitrag, betitelt: *Das Lächeln von unserem Gott* schreibt Gellért BELON über die Frohmüt der Psalmen. Edit MADAS: *Der Psalm des Mittelalters*, Éva KNAPP: *Psalm-Übersetzungen im Czech-Kodex*.

Béla HEGYI: Vigilia-Gespräch aus der Ferne mit Román REZEK (Sao Paulo) und ein Essay von Román REZEK, betitelt: *Teilhard-Claudel-Mauriac*. — Im Literaturteil vier Gedichte von Pierre EMMANUEL aus seinem Gedichtband „Évangélique" (Seuil, 1963), sowie Gedichte von Csaba BATHORI und László GALAMBOSI. Eine Erzählung von Károly DEÁK.

CONTENTS

Our Easter issue approaches the Saviour and the redemption itself through the Passion and the psalms. „How could one get to know the Hebrews of the Bible without reading the Book of Psalms and without plunging into it just like into the pool of Bethesda over the water of which an angel was swishing her wings just like behind the lines of the psalms... We are roaming endlessly in the desert-like grief and dazzling flash of joy of this Book and we are more and amazed because there is hardly anything one can tell about it, so rich, so original, so profound its pieces are; one completely surpasses the other, extinguishes it with its independence, its tropical beauty, its reproachful, quarrelsome and devoted diction." — Péter VASADI the poet writes with the joy of revelation. (*An Inscription to the Psalms*). „The revealing God did not begin to speak in order to silence people and then teach them an absolutely new 'angelic' prayer. On the contrary, He meant to encourage and make truer the prayer sprouting even from the heathen existence."

Béla HEGYI: Long-Distance Calls; Román REZEK in Sao Paulo. Román REZEK's study (*Teilhard-Claudel-Mauriac*). — Four poems from Pierre EMMANUEL's *Évangélique* (Seuil, 1963). Poems by Csaba BATHORI and László GALAMBOSI. *Joel's Death*, a short story by Károly DEÁK.

HAZA ÉS NAGYVILÁG

katolikus SZEMLE

A lap elmúlt évfolyamának több frása is a nyolcvanéves Márai Sándort köszöntötte, akinek ebből az alkalomból új regénye jelenik meg, az 1941-ben kiadott **Az Igazi** folytatása. A régi és az új regényt, a kettő egyéni és közösségi tanulságait két tanulmányában is részletesen elemzi Vársárhelyi Vera, rámutatva arra, hogy a **Judit** és az **utóhang** voltaképp a búcsú gesztusával íródott. De az az író, aki e regényében elveti magától hajdani ideáljait, aki ítéletet mond eszmények és hitek fölött, ma is szorosan magához öleli **legtöbb** kincsét, a nyelvet, melynek nemcsak tudató-művelője, hanem igazi művésze volt regényeiben, elbeszéléseiben és esszéiben.

Ugyancsak részletes kritikai analízist olvashatunk az elmúlt évi 3. számban Bárány György történetész tollából a 70-es évek végének egyik nagy feltűnést keltett történetész-munkájáról, Deák István **The Lawful Revolution. Louis Kossuth and the Hungarians 1848–1849.** című művéről, melyben hosszú évtizedek egymásnak is sokszor ellentmondó értékeléseit igyekezett szintézisbe hozni, új vonásokkal gazdagítva az érett Kossuth portréját. Izgalmas, sok vonatkozásban tisztázatlan problémát állított tanulmánya középpontjába Morel Gyula, amikor **Bangha Béla** életművét igyekezett összefoglalni. Az írás kiindulópontjául kettős évforduló szolgált: 1880-ban született Bangha Béla s 1920-ban jelent meg híres műve, a **Világhódító kereszténység**. Szeretnénk megjegyezni, hogy a hazai történeti fejlődés, illetve az egyháznak ebben elfoglalt helye számunkra más megvilágításba helyezi Bangha Béla szerepét és gondolatait, mint a dolgozat írója, ám a sok érdekes szempontot felvető írás ugyanakkor ráirányítja a figyelmet alakjára, s arra a kötelességünkre, hogy munkásságát elfogulatlanul mérlegre tegyük.

A Katolikus Szemle gyakran közöl színvonalas tanulmányokat nagy íróink életművének katolikumáról. Ilyen szempontból emlékezik József Attilára **Szabó Ferenc** a 2. számban. Ugyanő írt rendkívül érdekes és tanulságos jegyzetet Sartre filozófiájának zsákutcairól és továbbvihető tanulságairól (Jean-Paul Sartre, avagy a szabadság útjai. 1980/2. szám). A **Katolikus Szemle** értékes tanulmányokban emlékezett meg az elmúlt évében Szent Gellértről és Szent Benedekről is.

Szigeti Kilián: Régi magyar orgonák. Eger (Zeneműkiadó). Több ízben is elmondtuk, hogy Szigeti Kilián sorozata a magyar történelemnek, művelődéstörténetnek és zenetörténetnek komplex forrásmunkáját adja az olvasó kezébe. Rendkívül alaposan, fáradtságot és energiát nem kímélve búvárkodik a múltban, s műveltségünknek olyan rétegét tárja föl, melyekről alig vagy csak homályosan volt tudomásunk. Az egri orgonaeépítéssel foglalkozó, sok szép képmelvéletet tartalmazó munkájában új orgonaeépítő mesterekkel, s munkájuk hátterében a kézműipar fejlődésének új alakzataival ismerkedhetünk meg. S ez természetes is, hiszen Egerrel kapcsolatban esik szó az első magyarországi „nyájás hangú” orgonáról, mely IV. Béla király korából való. A kitűnő zene tudós így a tatárjárás korától tekint ki végül a város és környéke orgonaeépítését, s közben — nem mellékesen — a település fejlődéséről is sok értékes, fontos adalékot mond el.

*

SZÁMUNK ÍRÓI

JELENITS ISTVÁN tanár a budapesti piarista gimnáziumban. 1979. júniusi számunkban „**Fla-talokkal a hit vándorútján**”, 1976. decemberében pedig „**Jézus Istene**” című tanulmányát közöltük.

BELON GELLÉRT jánoshalmi plébános. Legutóbb „**Rónay György igazsága**” (1979. március), „**Esélyek és kereszténység**” (1979. május), „**Öregség és a Biblia**” (1979. október), 1977. februárjában pedig „**Avilai Szent Teréz**” című tanulmányait közöltük.

SZEDŐ LÁSZLÓ szerzetes, az Új Ember és a Vigilia munkatársa.

SULYOK ELEMÉR főiskolai tanár Pannonthalmán. 1978. januárjában közöltük „**Az Isten megközelítésének útjai**” című írását.

RÓZSA HUBA a budapesti Hittudományi Akadémián az ószövegségi szentírástudomány professzora.

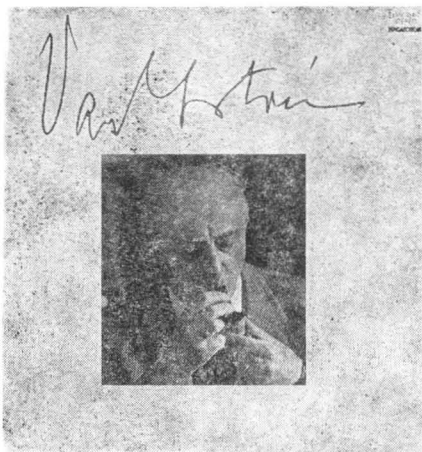
MADAS EDIT az MTA Társadalomtudományi Főosztályának tudományos munkatársa, középkori kódexek és kódextörédek kutatója.

KNAPP ÉVA a budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratárának munkatársa.

LÁSZLÓ GYULA régész, művészeti író, képzőművész. Az ELTE tanszékvezető tanára, a történelemtudományok doktora.

Ára: 20 Ft

HUNGAROTON HANGLEMEZAJÁNLAT

VAS ISTVÁN
Elmondja: Avar István, Gáti József,
Vas István
Szerkesztette: Domokos Mátyás
SLPX 13818 Ára: 70,— Ft

JUHÁSZ FERENC VERSEI
a költő előadásában
SLPX 13816 Ára: 70,— Ft

PILINSZKY JÁNOS VERSEI
a költő előadásában
Rendező: Maár Gyula
SLPX 13838 Ára: 70,— Ft

MESEBELI MADÁR
VITAI ILDIKÓ — ének, gitár
Csoóri Sándor, Galambosi László,
Gazdag Erzs, Horgas Béla, József Attila,
Nagy László, Nemes Nagy Agnes,
Rákos Sándor, Takács Gyula,
Tamkó Sirató Károly, Tordón Ákos,
Veress Miklós, Weöres Sándor,
Zek Zoltán megzenésített versei
Rendező: Török Tamás
A Magyar Rádió felvétele
SLPX 13873 Ára: 70,— Ft